Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

GÖTEBORGS UNIVERSITET

BIBLIOTEK · GÖTEBORGS · UNIVERSITETS · BIBLIOTEK

Allmänna Sektionen

Biogr.
Sv.
Saml.

Alfred Fjelner

Biogr.
Su.
Saml.

SKÅNSKA MANNAR från LUND

GÖTEBORGS STADSBIBLIOTEK

GEBERS

ALFRED FJELNER

SKÅNSKA MANNAR
FRÅN LUND

SKÅNSKA MANNAR
FRÅN LUND

AV

ALFRED FJELNER

STOCKHOLM
HUGO GEBERS FÖRLAG

GÖTEBORGS STADSBIBLIOTEK

UPPSALA 1935
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
35495

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBL.

FÖRETAL.

»Skånska mannar från Lund» har jag kallat denna samling av uppsatser om män, som under gångna årtionden — var och en med *sin* personlighets läggning och makt — gjort värdefulla insatser i skånskt kulturliv. »Från Lund» i betydelsen infödda lundensare äro endast tre av dem. Men alla ha de vuxit upp i det skånska lärosätets luft och anda, gjort sin gärning i hembygdskärlek och allmänsinne såsom goda söner av den vidsynt enande Alma Mater Carolina.

Uppsatserna bäras icke av någon gemensam planläggning. De ha tillkommit oberoende av varandra på skilda tider. När de nu här sammanförts, skulle det vara kärt, om mannarna med sina särdrag i väsen och verk dock kunde befinnas sluta sig samman till en skånsk helhet och enhet i kynne och strävande.

Malmö i juli 1935.

Författaren.

INNEHÅLL.

Sid.

Gottfrid Billing 7
Hans Bendz 23
Waldemar Bülow 47
Albert Ulrik Bååth 71
Pehr Eklund 105
Nils Flensburg 129
Leonard Holmström 143
Georg J:son Karlin 169
Johan Ernst Rietz 191
Esaias Tegnér d. y. 219
Martin Weibull 241

GOTTFRID BILLING

★

När det blir fråga om att mana fram för minnet några »skånska mannar», som man träffat och varit tillsammans med, så måste gamle lundabispen nödvändigtvis komma bland de främste. Om Gottfrid Billing gäller det i sanning, att han hörde till det skånskaste skånska, som skådats i Skåne.

Likväl var han född rätt långt uppe, i det Göinge, som av folket i sydligare väderstreck knappt anses ha rätt att räknas till det egentliga landskapet. Men han kom att tillbringa sina flesta år längre ner, och med tiden blev han det bästa tänkbara uttrycket för det skånska begreppet, skåning till själ och mål. Han berömde sig av att hemlandets språk var det enda han kunde tala, och han lät också höra det i vilka riken och bland vilka väldigheter han än befann sig. Att skånska blivit tungomålet på

allerhögsta ort beror nog inte bara på, att majestätet sedan unga år jagat på de skånska godsen och förtroligt umgåtts med deras grevar och baroner! Det har säkert också i väsentlig mån sin förklaring däri att biskop Billing så länge var översjälasörjare och vän i huset!

Billing skrev själv en gång — det var för resten i Söndags-Nisse — att Skåne är det svenska landskap, som blivit mest hånat men tillika mest avundat. Hans sista uppträdande inför en större skara blev också en hembygdshyllning. Det var vid Kulturhistoriska föreningens invigning av Östarp en augustidag 1924. Han hade börjat bli trött, och hustruns bortgång hade sedan länge slagit hans sinne i vemod. Men i eftersommarsolskenet lyste han upp, och orden fingo flykt. Han utvecklade, hurusom Skåne i långa tider stått litet utanför, i mycket olikt de andra landskapen. »Det är därför icke att undra över, om skåningen sträcker på sig för att hävda sin plats i solen, och nog händer det, att han därvid söker göra gällande överdrivna anspråk. Icke heller är det underligt, att han i så fall blir föremål för behövlig kritik... Vi skåningar äro kallade till att bevara vår säregen-

het och på detta sätt tjäna och gagna vår *stora* hembygd, vårt fosterland.»

Gottfrid Billing var en människa, som rymde mycket. Hans själs mått voro ej snäva. Rätt ofta kunde det hända, att han överraskade, rentav förbluffade. Minst av allt var han den benhårde, sträve, som många rätt länge inbillade sig honom vara. Tvärtom var han innerst inne en hjärtlig, mjuk, tillgänglig och försonande natur. Det klagades t. o. m. över att man inte alltid kunde vara alltför säker på att träffa honom där han släppts. I hans sinne lågo styrka och vekhet jämsides. Det höga allvaret kunde avlösas av pojkaktigt skämtlynne och självsvåldigt överdåd. Gottfrid Billing var ett gott barn, som förstod att le både åt sig själv och åt andra. Humorns gåva hade i rikt mått skänkts honom, den goda, stora humorns. Den kunde lysa upp ögonblicket, den kunde drabba skoningslöst, men helst ville den glädja och ena.

I sitt beundransvärda akademital över Billing har Hans Larsson velat göra en skillnad mellan den nordskånska och den sydskånska humorn. Han förfäktar, att göingarna — till vilka ju Billing hörde — ha fått något mer av den hu-

mor, som går ut över andra, dock med bevarande av humorns godmodighet, och att slättborna fått kanske något mer av den humor, som går ut över en själv. Säkerligen ligger det någonting i detta. Men även när Gottfrid Billing ganska djärvt och skarpt drev gäck med sådant och sådana, som han inte kunde tåla, så talade dock först och främst det goda hjärtat i hans skämtan, och i det breda leendet fanns det ingen stygghet. Sonen, den nuvarande västeråsbiskopen, är inte alldeles med på att man använder ordet humor på tal om hans far. Det riktigaste namnet för vad som åsyftas anser han vara: visdom. Gärna det! Mest blir det väl en skillnad i ord. För mig och för många står i alla händelser Gottfrid Billing såsom den trevligaste humorist som det givits oss att glädjas åt och lära av.

En mångfald värv gingo in i Billings gärning. Han hade tid för allt och hann med allt. Det har talats en del om vad han egentligen borde ha blivit, om han skulle ha hållit sig till ett. Naturligtvis fanns det hos lanträntmästaresonen från Önnestads socken ämnen till en idealisk landshövding, en förstklassig tullgeneral,

ett mindre vanligt statsråd inom vilket departement som helst och en lysande regeringschef. Det praktiska låg säkerligen bäst till i hans begåvning, och allestädes kunde han vara till nytta.

Men framför allt ägde han dock religiöst rotfäste. Fromheten hade han i arv, och tankarna åt andra sidan var det som styrde hans liv. Till sist blevo de också för honom allt. Årtiondens kyrkoliv fick sin prägel från hans håll, och nog såg man länge upp till honom såsom verklig primas, även om han motsatte sig att flytta från Helgonabacken. Absalons efterföljare syntes honom vara mycket. Visst ledde, han, och nog stakade han ut linjer, och gammaldags ortodox var han säkert i det mesta och för det mesta. Men han var alls inte den oresonliga dogmmänniska, som en hel del trodde. I sin tidigare mannaålder hade han fällt några säkerligen alltför hårt understrukna ord om barndop och annat, och de hade givit honom orättvist sken av omedgörlig ytterlighetsman. Men den högkyrklige prelaten glömde aldrig helt barndomsminnena från Vanneberga backar, och han förstod att skilja stort från smått,

detta från detta. Med stridbart mod kämpade han för bekännelsen, men det var också han som väckte förslag om och genomdrev en mildare formulering av prästlöftet. Den starke, säkre mannen kunde ibland själv känna sig mänskligt vacklande och oviss inför frågorna. Teolog i vetenskaplig bemärkelse blev han väl knappast, — hans vetenskap var *praktisk* teologi. De finnas, vilka anse honom såsom den främste predikanten bland sitt tidevarvs biskopar. Vältalig i vanlig mening kunde han svårligen kallas, men han talade väl. Kyrkfolket förstod honom och värmdes. Han skulle höras och ses, inte läsas. Röstens dallring, ögonens och hela gestaltens liv besjälade orden. Med styrka höll han på kyrkans storhet, men också på det gudomligt och mänskligt försonliga.

Inte många ha ägt lyckan att kunna närma människor till sig och till varandra som han. När han var ute i församlingarna vann han alla. Det var inte alls den höge stiftschefen som kommit utan en vänlig enkel människa, som hade goda ord på läpparna. Gamla gubbar och gummor lyssnade med förtjusning och andakt, och barnen fruktade inte det minsta för frå-

gorna. De voro ju sådana, att de svarade på sig själv. Och om någonting ändå skulle bli galet, så kom det inte hårda ord utan bara ett gott, förlåtande småleende. Gottfrid Billing bland barn, det var en vacker syn.

Biskop Billing hade inte bara Marias fromma sysslor att sköta. Tidtals hade han i nästan ännu högre grad fått Martas timliga göromål på sig överlåtna. Under många år var han i första kammaren och i hela riksdagen en av de mest och bäst arbetande krafterna. Här var han som fisken i vattnet. Med ens lade man märke till honom, och han kom genast med. I världsliga ting förhöll det sig på samma sätt som i andliga. De hade alldeles fel för sig, som i honom ville se en flygelman längst till höger. Själv har han en gång sagt om sig, att han visserligen med tiden blev partichef men aldrig partiman. I själva verket hade han med sig rätt frigjorda åsikter, när han kom. Han stack inte under stol med att han ingenting hade emot en ny konstruktion av lokomotivet, bara det också fanns bromsar på tåget. Och i unionsfrågan syntes honom Alin och dennes paragrafväsen alltför konservativa. Det var inte utan

att gubbarna ibland ruskade på huvudet och talade om »röde biskopen», liksom Hugo Hamilton fick heta »röde greven» i andra kammaren.

Teorier och partiskillnad blevo ej bestämmande för Billings lagstiftaregärning. Det var det praktiska. Han kunde lägga sina ord utomordentligt väl, angrep frågan i kärnpunkten och visade för alla, var knuten fanns, som det gällde att lösa. Mycket behövde han inte säga; »trams» var det värsta han visste. Men både i kammaren och som statsutskottsordförande kunde han elegant, hastigt och i strålande humör ordna de knepigaste ting. Redan 1897 talar han om, att åttonde huvudtiteln, som annars i utskottet plägat upptaga både för- och eftermiddag, stundom två dagar, medhanns på 2 ½ timme. Han tillägger: »Något sådant har aldrig förr hänt. Jag kan ej annat än berömma mina kamrater.» Kamraterna berömde nog honom också. Med tiden fick han namn om sig som en verklig trollkarl, när det gällde att låta klubban falla, falla, falla i svindlande fart utan att ärendenas behandling blev lidande. Han satte värde på duktigt folk, som delade hans uppfattning om tidens stora och

det myckna pratets obeskrivligt ringa värde, och jag minns, hur han skattade högt Thorssons och Värner Rydéns käcka arbetsförmåga.

Ty gamle bispen bestämde inte sina sympatier efter parti och stånd. Mot åtskilliga av sina egna kunde han vara amper nog, när han ansåg att de inte burit sig riktigt åt. Rabulisten Sven Adolf Hedin tyckte han bra om, och även Staaff lärde han sig att i somliga stycken sätta värde på. För resten var ju biskop Billings eget personliga uppträdande av den art, att varje agg fullkomligt avväpnades. Vi ha säkert inte i vårt offentliga liv ägt en mera överväldigande charmör. De arga herrar, som kommo nya till riksdag eller landsting, hade till att börja med svårt för att riktigt förstå, att denna strålande hjärtemänniska med famnen öppen och glada ord till en och var kunde vara den sträve prelaten, den gräslige reaktionären. Billing visste reda på saken. Det visar sig, när han i sina minnen uttalar en undran huruvida någon riksdag kan som den svenska få beröm för att dess ledamöter behålla inbördes personlig vänskap mitt under det att de in politicis kunna slåss duktigt.

För Billing var huvudsaken att få något uträttat, inte att öva vältaligt snack! Där allting syntes tröstlöst och omöjligt, var han också i regel mannen att få ett resultat till stånd. När skilsmässan med Norge skulle ordnas på ett sätt, som var såväl lämpligt som värdigt, var det faktiskt han, som gav ledningen åt både konungahus och regering, och vi ha säkert stått oss bra efter hans råd. Att medla och jämka var i allt hans trollformel. Han har fått uppbära klander. Man har kallat honom för den store kompromissarien, talat om kohandel och annat styggt. Billing höll styvt på att kompromiss inte är någon ful sak, om också ett fult ord. Han prutade inte på mening och syfte, men han var beredd att i praktiskt avseende taga det bästa och mesta möjliga. På det viset räddade han ofta värden, som betydde väsentligen mer än anslagsbeloppen.

Kyrkomötena klarade han överlägset, både när han satt på sin bänk och när han hade säte i ordförandestolen. Över prästerskapet hemma var han nog en ganska bestämd herre, och det var ingalunda säkert, att diskussionen på prästmötena alltid fick lov att fortgå så länge som

vederbörande önskat. Mångordigheten var honom även här förhatlig.

Detsamma gällde om landstinget. Här hade han drivit upp virtuositeten och farten till något fenomenalt. På tre dagar måste allt gå undan, och detta var långt innan nyare tiders förberedande ordning kommit till stånd. Varje slag av debatt ansågs av ondo, och om någon önskade rösta, så blev han inte sedd med blida ögon. Jag minns: det var en gång fråga om ett skräpärende. Votering begärdes. Biskopen höjde sig upp från sin nedsjunkna ställning och satte ögonen i den skyldige. »Var det hr B. i S., som begärde votering?» — »Ja.» — »Är det hr B. i S. som tar tillbaka denna begäran om votering?» — »Ja.» Det sista ja'et ägde inte på långt när samma tillförsikt som det första.

Skulle det tvistas om någonting i landstinget, så rörde det sig ofelbart alltid om småsaker. Vid ett tillfälle blev man osams om ett litet anslag till en extra sjuksköterska vid länslasarettet i Landskrona. Billing vägrade att framställa proposition, enär han inte ansåg ärendet vederbörligen utskottsberett. En vredgad landskronaröst uttryckte sin förvåning, då ordfö-

randen året förut inte tvekat att vare sig göra proposition på eller klubbfästa ett liknande anslag till Hörby. Men Billing fattade situationen och avgjorde saken på ett salomoniskt sätt: »Om jag i fjor gjorde en dumhet med tjänstekvinnan i Hörby, så är det ingenting, som tvingar mig att i år göra om samma dumhet i Landskrona!» Basta och klubbslag!

I landstinget lika litet som i riksdagen fanns det för biskopen någon avgjord skillnad mellan fåren och getterna. De voro i ungefär samma grad föremål för hans vänlighet och omvårdnad. En, som han verkligen med oförställd glädje lyssnade till, var den munrappe hälsingborgssocialisten »Lukas» Christiernsson. Och jag glömmer aldrig en gång, när det kommit en farlig man på kort gästbesök i tinget. Han hade anlänt suppleantvägen från Lövestad och var säkerligen det mest rabulistiska, som dittills placerat sig i samlingssalen på Malmö rådhus. Redan vid remissen tog han till orda och yttrade sig ytterst förkastligt om folk, som övas i att mörda sina medmänniskor, och annat sådant. Demokratien var av synnerligen primitiv halt, men det fanns en viss troskyldig

käckhet i rösten, som roade gamle biskopen. Vid följande års landsting efter första plenum fick biskop Billing tag i mig ute i tamburen. »Nå, varför är inte den där trevlige mannen från Färs här?», frågade han. »Han har tyvärr flyttat till Tomelilla», upplyste jag. — — »Aah, dä va' synd», kom det uppriktigt beklagande från herr ordföranden, som såg sig ha förlorat något originellt bland det myckna enahanda.

Nu (1935) ha tio år försvunnit sedan Gottfrid Billing gick bort. Men i minnet bevara vi honom bland våra bästa. Det var en man av sitt eget slag: en herrekarl i både andliga och världsliga saker, en stridsman och en medlare, en snapphane och en släbo, ödmjuk och karsk, stilla, from och sprudlande självsvåldig och inte minst n:r 1 bland skånska mannar.

Hans Bendz

★

I sin dikt om Björnson yttrar Knut Hamsun de så ofta och med all rätt beundrade orden: »Naar han tier blir det tyst.» När Hans Bendz en vacker majdag det stora året 1914 rycktes ur tiden, tystnade också en stark stämma. Där han gick sin väg fram inte bara syntes han på långt håll utan hördes också, och både gestalt och röst kändes igen, ty de voro av ett alldeles särskilt omfång.

Det akademiska Lund har säkerligen på sin klassiska mark ej haft många, vilka i så hög grad som han varit allas tillhörighet, bekanta med hela staden och lika omtyckta av olärd och lärd. Hans popularitet hade inga gränser. Allt vad han sagt spreds vidare och hade genast rykte och rang såsom det roligaste bland allt roligt. Strängt taget fick han lov att säga och göra något så när vad han ville, och kanske

lät det sig ibland inte förneka, att han i ystra stunder kunde verka en smula bortskämd. Men vad gjorde det! Han var ju en stor, strålande pojke, som hade rätt att sjunga ut med sanningen om allt och alla.

Det var stöddighet i hans gång och figur, och han gjorde heder åt den bygd, som sett honom födas och växa upp. Minsta barn vet nu, att det är av honom den fått namnet, vid vilket dess söner och döttrar helst kalla den: »Landet söder om vägen.» Den vägen är för dem en skarp gränslinje. Allt på deras sida är välmåga och förträfflighet och högsta rang, allt annat är, om inte direkt uruselt, så i alla händelser tämligen ömkansvärt. Denna säkra, självmedvetna syn på tillvaron, på sig och sitt, har vuxit sig fram genom släktledens långa rad av karska, självvägande bondemän, som brukat en jord med rikare gåvor att skänka än någon annan under dessa väderstreck. De ha ägt alla skäl att känna sig förnöjda ej blott med det feta stället utan också med sig själva och ha inte i onödan hyst någon lust att byta med andra eller flytta från socknen. Ingenstans kan det vara så bra som där hemma på gården.

Där hemma på gården förblev nog Hans Bendz med sin själ hela livet igenom, även sedan han begynt studera medicin i Lund och i tidens fullbordan hugnats med professorsfullmakt.

I sin förträffliga uppsats »Bland Lunds minnesvårdar» i andra delen av verket »Under Lundagårds kronor» säger emellertid Esaias Tegnér d. y., att Bendz tillämpade sin teori om Söderslätts allenaberättigande med en viss liberalitet. Sålunda höll han en gång ett tal för sin synnerligen gode vän, professor Magnus Blix, i vilket han påstod, att denne, vilkens vagga hade stått i Jämtland, dock rätteligen var född söder om landsvägen! Uttrycket var — yttrar Tegnér — för honom delvis icke ett geografiskt utan ett moraliskt-estetiskt.

Fädernegården låg vid stora landsvägen nära kyrkan i Västra Tommarp. Trälleborg och havet voro nära. Det är inte ens halva milen dit. Runt omkring resa sig kyrktornen, tätt, tätt bland åkrarna. När klockorna ringa helgsmål, blanda sig deras toner från alla byar till en samfälld kör av andakt.

Vid den gården och den byn var Hans Bendz oskiljaktigt bunden. Han var bondpojken så

länge han levde. Lärdomsgraderna satte inga skrankor mellan honom och de jämnåriga där hemma. Han förnam sig alltid såsom en av dem, och de voro stolta över honom. Den dagen, då han blev utnämnd till professor, flaggades det på skolhuset i Tommarp. En rörande vacker bild av själarnas enhet! Och var gång han kom öppnades stora famnarna. »Han är bonde som vi och heter Hans som vi», och han kände både mannar och vångar och kreatur.

Nämndemannen Pehr Ohlssons gård var ett ställe för sig självt, känt vida omkring för gammaldags lantlig förnämhet, liksom mannen och moran åtnjöto aktning i byarna på långa håll. Sju barn födde de upp, en dotter och sex pojkar. De flesta av dessa valde den lärda vägen. En av dem blev vice häradshövding och advokat i Malmö och slutade som stadsfullmäktiges ordförande. En annan var föregångsman inom veterinärväsendet. Hans var den yngste. Sedan många år vila nu far och mor under almarna vid stenmuren utanför den gamla kyrkan. En vård har rests över dem. Det är en sten från hemmanets ägor. Länge hade den legat vid gårdens ena gavel, och på den hade

nämndemannen brukat sitta om kvällarna och blicka ut över den vida slätten. Så slutade han sitt liv med samma ord på läpparna, som han varje kväll plägade slumra vid: »Nu sover jag i Jesu namn.» Inskriften på stenen är inte lång, men den rymmer mycket. »Tackvärda, minnesvärda» står där.

Man har sagt, att Bendz var inte endast Hans Bendz utan också »hennes Bendz». Prästdottern från Äspö, som blev hans maka, har mångahanda ting att berätta även om hans hem och hans uppväxt. Både föräldrar och barn ägde vackra röster, och sång ljöd ofta i nämndemansgården, antingen man stämde in i psalmen morgon och afton eller lät höra någon gammal visa. Gården har härjats av brand men byggts upp på den gamla grunden, och träden, som Pehr Ohlsson planterade, stå kvar. Vardagarna flöto stilla fram i »det lille, logne Tommorp», såsom befolkningen gärna velat kalla sin by. Om något särskilt stod på, gällde säkert den ypperliga regeln: »Ska dä va gille, så la dä va gille.» Emma Bendz berättar om ett kalas på gården i något senare dagar — det gick helt visst lika förträffligt till i den riktigt gamla, goda tiden.

»Jag kan ej erinra mig» — säger hon — »att jag den dagen såg bordet avdukat ens för ett kort ögonblick. Släkten infann sig i olika repriser redan från morgonen, och varje kontingent skulle undfägnas med en frukost, där alla härligheter ett välförsett lanthushåll kan bjuda voro representerade. Dessemellan serverades åtskilliga 'mellanmål', och när grannarna slutligen infunno sig, blev det en middag, sådan den endast kan presteras i ett hem 'söder om landsvägen' med gamla, goda, hederliga traditioner. Vad som kanske under denna måltid mest imponerade var, att det förekom fyra olika sorters stek, alla lika frestande. Det upplystes om att kalkonerna månadsvis förut blivit undfägnade med risgröt, vilket där nere anses som det mest raffinerade sättet att göda dessa förnämliga fåglar. Gästernas tacksamhet för 'en riklig förplägnad' hade nätt och jämnt hunnit tolkas, förrän kaffet med thy åtföljande dopp dukats fram, och omedelbart därefter dignade bordet under en oändlig och obeskrivlig mängd förfriskningar.» Att maten är halva födan har man aldrig haft någon anledning att förneka på Söderslätt.

I en uppsats om A. U. Bååth har jag redogjort för ungdomens livliga umgänge därnere i prästgårdarna och på de fina bondställena. Även har jag där talat om att Bååth och Hans Bendz voro mycket goda bussar redan som småpojkar. Prästgossen från Hammarlöv brukade ofta söka upp nämndemanspojken i Tommarp, när denne under de vackra sommardagarna skickats ut på ängarna för att göra tjänst som vaktherde, ett göromål, som ansågs mera såsom nöje än såsom arbete. Där hade Hans för vana att sjunga allt möjligt. Inte minst tyckte han om psalmer, och han lärde sig under sin vaktpojkstid hela psalmboken utantill. Vetandet stannade kvar i minnet, och på äldre dagar var han inte så litet stolt över sin psalmsprängdhet.

En gång, när kyrkoherdedottern från Äspö var på besök i Hammarlövs prästgård, gjorde medikofilaren från Tommarp sitt yttersta för att förmå henne att stanna kvar. Men hon hade giltigt förhinder: hon skulle hem och konfirmeras! Förhållandet utvecklade sig emellertid så småningom. Vid ett tillfälle skulle de unga dansa ringdanser, och en majstång måste det till. Hans Bendz var lång tillräckligt, och han

utsågs att tjänstgöra. Den stora halmhatten blev i en hast smyckad med granna pioner, och en vacker girland fullbordade verket. Där stod han som en ståtlig dekoration, halvt förlägen och rodnande i kapp med pionerna, medan den glada skaran svängde sig kring honom i dansens virvlar. Snart begynte han emellertid finna stillaståendet mindre nöjsamt, och det dröjde inte länge, innan majstången både dansade och sjöng.

Studentåren gingo med fart och glädje. Varken själskriser eller ekonomiska bekymmer behövde i nämnvärd mån störa tillvaron och arbetsron. Hans Bendz var först amanuens på patologiska institutionen, gjorde därefter i liknande egenskap en kort gästroll i Stockholm, men återvände snart till Lund för att fullfölja sin akademiska bana. Den avslöts med professuren i patologisk anatomi och rättsmedicin.

Genom tre årtionden sträckte sig hans lärareverksamhet, och den kom att utöva ett synnerligen stort inflytande på den svenska läkarekårens utbildning. Själv hade han tagit de starkaste intrycken av gamle Maximilian Victor Odenius, och de två arbetade länge sida vid

sida. I somt voro de nog varandras motsatser till läggning och skick: den tyste, tillbakadragne forskaren Odenius, studierummets och laboratoriets försynte lärde, och Bendz, som aldrig trivdes med det instängda, en det praktiska livets man mer än böckernas, det fiffiga uppslagets mer än teoriernas. Han ägde inte sin like i att utdana läkareadepterna på ett sådant sätt, att de fattade och rycktes in i tingen. Vid hans bortgång sade en hans ämbetsbroder i sin tacksamt minnesgoda dödsruna, att Bendz vid sin undervisning alltid sökte hos sina lärjungar »inpränta vikten av att, obundna av teorier och förutfattade meningar, själva läsa i naturens stora bok, att själva iakttaga och begrunda vad livet eller döden bjöd». Han brydde sig inte så mycket om vad som stod i kursböckerna — det gällde att själv se och att lära av erfarenheten. När det var fråga om en obduktion eller en annan rättsmedicinsk undersökning, tog han sina lärjungar med sig, så att de på ort och ställe fingo den rätta inblicken i alla förutsättningarna och efter dem kunde bilda sig ett omdöme. Sådana små utflykter gjorde sitt till för att mellan lärare och lärjungar grunda ett person-

3 — 35495. *Fjelner.*

ligt förhållande, som för undervisningens anda blev av ovärderligt gagn. Bendz bibragte inte bara vetande utan skänkte det mesta av sig själv. Det rådde alls inget onödigt fjäsk mellan honom och hans »kandidater». Tonen var fri och ceremonilös vid undervisning som vid förhör. Men det fordrades reda trots det goda humöret. Cigarren eller pipan i munnen generade inte respekten. Men gud nåde den, som inte följde med! Han fick sig en älskvärd speglosa, så att han aktade sig nästa gång.

Såsom praktisk rättsmedicinare hade Hans Bendz det klipskaste bondförstånd, som någon i detta landet ägt. Där andra inte kunde finna ut eller in såg han till botten. Man kallar det ju med en gammal fras för att äga en ofelbar slagruta, och Bendz tog sällan fel. Det var erfarenheten och den lugna skarpblicken som hjälpte honom. Kanske gjorde det gamla nämndemansblodet från Skytts också sitt till. Någon skenbart obetydlig omständighet kunde bringa honom på rätta spåret, och sedan blev det att stava och lägga samman, tills en beviskedja var knuten, som vederbörande inte såg sig någon möjlighet att komma loss ur.

I sitt tal vid Nordiska festen i Lund 1915 gav professor Thyrén uttryck åt sin beundran för denna sida av Bendz' verksamhet. De två hade under årens lopp tillsammans diskuterat många fall. Det skedde inte sällan förmedelst långa telefonsamtal. »Kom Bendz i telefonen» — säger Thyrén — »så visste jag, när det började, och icke när det slutade. Men jag visste också, att det icke blev någon bortspilld tid utan fastmera en lärorik kurs: han hade lika väl som någon kriminalist tänkt sig in i alla labyrinter inom de invecklade lagparagrafer, som det mest gällde. Och det sinne för det konkreta, som så ofta saknas hos lekmannen vid resonemanger i juridiska ting, det var just Bendz' styrka.»

För många år sedan hade det här i Skåne utspelats ett vilt tattaredrama, och mycket blod hade flutit. Det fanns lik också på valplatsen. Polismyndigheterna stodo fullkomligt handfallna, helst som man ju bland strykarefolket inte plägar lägga i dagen någon livligare benägenhet att inviga främmande i sina familjeangelägenheter. Men Bendz synade sår och skråmor, och han trodde sig snart i stånd att rekonstruera hela den blodiga affären. Hans

förmodanden höllo också streck i alla enskildheter, när man med tiden lyckades få tag i ögonvittnen.

Den mest omfattande kriminalsak, som Bendz haft att utreda, var väl det s. k. Norbergska målet i Gävle något av de senaste åren på adertonhundratalet. En högt uppsatt lekmannapredikant var misstänkt för att ha bragt sin hushållerska om livet. Saken hänsköts till Lunds medicinska fakultet, och Bendz fick hand om utredningen. Det utlåtande, som han avfattade, blev genom sin skarpsinnighet föremål för både lagkarlars och medicinmäns livliga beundran. Fastän det gick den tilltalade emot, kunde denne emellertid icke fällas på grund av vissa bristfälligheter i sakens tidigare handläggning.

En gång hade jag att referera en ganska ruskig brottmålshistoria inför Torna och Bara. En enkel allmogeman från någon av byarna var häktad för att ha tagit livet av sin hustru. Han nekade, och rannsakningarna blevo både många och långa. En av dem hölls ute på platsen för det förmodade dådet, och Bendz var med. Hans utlåtande blev avgörande för häradsrättens utslag; »hon *är* ihjälslagen», förklarade han.

Mannen dömdes skyldig till dråp, men domen blev upphävd i högsta instans, och den häktade försattes på fri fot.

Jag var inne i Lund en dag. På Klostergatan skriade mig Bendz an: »Hallöj, jag har nånting att berätta.» Och så talade han om att — — (han nämnde namnet) dagen förut hade kommit upp på hans mottagning. »Känner professorn inte igen mig?», hade han frågat. Det gjorde han visst, men han undrade, vad som gåve anledning till besöket. — »Jo, jag fick min mage alldeles förstörd i fängelset, och nu ville jag ha den botad.» — »Men varför kommer ni till mig? Varför går ni inte till professor Hildebrand eller d:r Gren?» — »Jo, se jag tyckte, att professorn hade sånt gott omdöme», kom det lugna svaret från den man, som enligt detta goda omdöme hade dödat sin äkta hälft.

En yngre kollega har om Hans Bendz yttrat, att han var »större som läkare än som vetenskapsman», och kanske hade han rätt i sina ord. I alla händelser ägde Bendz en mycket stor praktik. Under halftannat årtionde tjänstgjorde han som intendent i Ronneby, och säkerligen var det ingalunda minst hans merit, att

denna badort under lång tid var rikets mest besökta. Han hade en fullkomligt enastående gåva att vinna sina patienters förtroende, och detta förtroende och den ljusa syn på tingen, som hans solskenslynne bibragte dem, gjorde kanske mer nytta än alla medikamenter.

I annat sammanhang har omnämnts, att vänskapen mellan Bååth och Bendz fortfor även i Lund. Det dröjde ju för resten inte länge, innan de blevo släkt eller åtminstone släkt med släkten. Bååths syster Cecilia gifte sig med Teodor Holmberg, vilken i sin ordning var bror till den älskvärda och högt begåvade kvinna, vilken såsom Emma Bendz så vackert förhärligat »Pilträdens land» och »Syrenernas stad». Många andra vänner hälsade på i det lilla laboratorshemmet i den Gleerupska gården utmed St. Södergatan. Henrik Möller var en trägen gäst där; han har ju som bekant satt musik till Bååths dikt »Island». Till den trängre kretsen hörde också Malte Sommelius, som då studerade teologi för att sedermera övergå till bankväsen och högre näringsliv. Det gick utomordentligt angenämt till. När fru Emma långt efteråt drager sig de flydda tiderna till minnes, säger

hon vemodigt: »Skulle något kunna invändas mot dessa unga människor, vore det kanske, att de voro *alltför* kvicka: man orkade knappast i längden med att ha så roligt.»

Bland de naturgåvor, med vilka nämndemannen Pehr Ohlssons yngste son utrustats, var också en sällsynt förmåga att härma gott folk. Särskilt skall han ha varit en mästare i att återgiva gamle biskop Flensburgs minspel, later och talesätt. När han använde ett av bispens älsklingsuttryck: »Tackar så vänligt», lär han ha varit obeskrivlig. Lund gästades vid den tiden under ett par dagar av den bekante silhuettklipparen Ernst Ljungh. Denne hade även konterfejat Hans Bendz, och den drastiskt lyckade bilden var utställd i Lindstedts universitetsbokhandel, där den beredde hela staden stor glädje. Biskop Flensburg blev så förtjust i porträttet, att han nödvändigt ville köpa det. Men det var inte till salu. »Det var skada», sa biskopen. »Den unge mannen är en förträfflig typ för en skåning. Han har denna embonpoint, utan vilken nödig självkänsla knappast är tänkbar.» Biskopsorden fingo snabba vingar, och de återges alltjämt, när man en eller annan gång

har lyckan att träffa på någon av Hans Bendz' gamla vänner.

Ännu på äldre dagar kunde Bendz stämma upp visorna, som han sjungit under vaktpojkstiden på Tommarps ängar. Högst av alla älskade han det rörande kvädet »Det viskar i den stilla dalen» med dess tragiska slut:

Den fångne ynglingen dog i bojan
på Frankenborg,
och Vispermön i den dunkla kojan
hon dog av sorg.
När svanen landar på ensligt skär,
de trognas andar visst mötas där.

Skalden Bååth var gärna med om att få de ljuva pojkminnena återupplivade. För sin del satte han mest värde på sången om Fader Abraham, där det i Bendz' version hette:

Så kom där ifrån himmelen
tre vita duvor ner, tre vita duvor ner,
den förste var Fader Abraham,
den andre var Sancte Per,
den tredje var den drängen, som spelade klavér.

Sina sånger utförde Bendz alltid med en röstens dallring och en ansiktsmusklernas rörlighet, som av ingen kunde motstås. Emma Bendz

har skänkt oss en groteskt hemtrevlig genretavla över Hans och Albert, när de om sommarmorgnarna förrättade sin toalett vid pumpen utanför ungherrskapet Bendz' stuga. Bååth lät saken ske lugnt och stilla, men för Bendz kunde akten inte försiggå utan sång. Hans älsklingsnummer voro: »Drick ur ditt glas, se, döden på dig väntar» och »Mina levnadstimmar stupa»!

Och vad han kunde berätta historier! Ingen hade ett lager, som kunde jämföras med hans, och ingen förmådde lägga orden som han. Allt fick ett brett och rörligt liv. Med stor förkärlek talade han om den gången, när han var med på godsägare Lorentz Nilssons betmiddag hos Åke Hans. Vid det utomordentliga smörgåsbordet hade värden hälsat sina gäster välkomna och därvid förkunnat, att om man skall ha trevligt vid en middag, skall där finnas god mat och god dryck, och dessutom bör man ha känslan av att värden vill se sina gäster och har råd till att bjuda på gillet. »Detta allt kan ni här vara säkra på», sa till sist Lorentz Nilsson, »och därför börja vi med pysen redan vid smörgåsbordet.» Det talet var mat för Måns i Bendz' mun. Pys betydde champanjevin på den tiden.

Det var en självklar sak, att Hans Bendz och hans professorska kommo träget med i det akademiska sällskapslivet. Emma Bendz har därom mycket angenämt att förtälja i sin glada bok »Fest i Lund». Nästan alltid var det hon, som med sin diktkonst fick förljuva samvaron. Därvid kunde hon också utöva en stilla självironi, såsom när hon i ett kväde säger:

Då nu jag tager till ordet,
jag hoppas, att ingen vid bordet,
må mista sitt goda humör,
fast det är ju också *min* mening,
att herr och fru Bendz i förening
ta ordet långt mer än sig bör.

Inom Lunds nation var Hans Bendz grandios i sin kamratliga värdighet. När han såsom inspektor presiderade, Carl Martin Collin innehade kuratorssysslan och Albert Lysander skötte prokuratelet, så fanns det ingen brist på vare sig högstämd eller glad vältalighet.

Historierna om Hans Bendz äro oändligt många, och de bli fler för vart år. Hans namn samlar legender kring sig som Bellmans och Ulspegels. Alla ha ju hört hur han lade i dagen sitt politiska intresse genom att betala en riks-

daler till den moderata föreningen i Lund och en till den liberala: »se'n kan ingen ha nånting att säga»! Han skämtade smått med en del nymodighet, som inte föll honom på läppen, och han beundrade inte odelat den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten. Vid ett sjukbesök ute på landet tillsporde han en gumma, vad hon tyckte om di däria föreläsningarna. »Aaah, jo», drog hon på det, »men ve denne årsens tid ha vi acksjonerna, och di ä roliare.»

Kanske känna de flesta också till historien om Bendz och stockholmaren. Den daterar sig från det året, när man ville ha en kopia av *vår* Carl Gustaf utanför Nordiska museet. Det gick förstås inte. Bendz var spydigare än någonsin: »Vill ni där uppe ha en kopia, så kan ni gärna ta hela rasket. Vi ska nock skaffa oss en annan kung i stället.»

— »Vem skulle det vara?» sporde stockholmaren. — »Jo», sa Bendz, »då reser vi opp Kreschan Tyrann, för det var en kung, som förstod sig på att umgås med stockholmare.»

Bendz var en kvick karl, men ingen stygg. Ett barnagott hjärta bodde i det breda bröstet.

I sitt minnestal på Nordiska festen yttrade Thyrén, att det hjärtat kom många till del, och han betygade, att åtminstone två av de på minnesstenen upptagne skulle i det stycket kunnat stå upp och vittna: »Bengt Lidforss hade honom att tacka för att han icke törnade mot skären ännu hårdare än vad fallet blev, och även för Strindberg var Bendz en av hjälparne i den värsta nödens tid.»

Det blev så tyst och tomt i Lund, då man inte längre fick lov att möta Hans Bendz.

När Lunds universitet firade sitt 250-årsjubileum, fick även Bendz sin hyllning i en serie »Gamla Lundagestalter», som lästes i den av studentkåren utgivna festskriften. Författaren har ingenting att taga tillbaka eller ändra:

Bred och ljus som sin skånska slätt,
en äkta son av en urgammal ätt,
vid bondefädrens förlovade land
var han bunden med oupplösliga band.
Han kände dess dagrar och kände dess jord,
och folkets hjärtan och kynnen och ord
förstod och älskade han såsom den,
som är barn i huset och ej endast vän.
Han själv bar syn förvisso för sägen,
att myllan är frodig söder om vägen

och att vidsträckt synkrets och säker mark
göra blicken klarsynt och själen stark.
Och han möttes med ärlig släktsympati:
»han är bonde som vi, heter Hans som vi»,
och var han steg in i gård eller stuga
han kom med läkemedel, som duga.
Ty ofta hans hälsosmittande håg
kurerade bättre än piller och drog.
... Hans sunda, vardagstrygga natur
var oförfalskad i ur och i skur;
han uppträdde käckt på sitt eget vis
och hanterade friskt sitt ros och sitt ris,
var alls ej rädd för att avslöja fritt,
att det svarta visst inte alltid är vitt,
och brydde sig inte om onödig ånger,
ifall språket ej passat precis i salonger.
Det är nöjsamt att höra en karl sjunga ut
och lära pack och skojare hut
och drista att säga, om också med risk,
att humbug är humbug, och slisket är slisk.
Rätt skoningslös var hans diagnostik,
och han inte blott obducerade lik,
men hans vissa öga blottade snart
mycket levande ruttet av växlande art
och såg in till njurar, till ben och till märg.
Lätt skilde han smink ifrån ärlig färg,
och förutan konstigt läkarlatin
på skånska talte hans rättsmedicin
och vållade sveda och mycken förtret

för fromleri och för skenhelighet.
Frankt buro hans tankar sin vardagsdräkt;
i kvalmet han var som en hälsans fläkt,
och var tonen än litet bullersam
där i bredbent myndighet trygg han gick fram,
man visste och såg, att mannen dock var
en rätlinjig, urskånsk dunderkarl.

WALDEMAR BÜLOW

(TILL SJUTTIOÅRSDAGEN 1934)

★

Nämnes Waldemar Bülows namn, slår det nog inte fel, att det drager ett brett och fröjdefullt leende över hela det svenska folkets anleten och alldeles särskilt över dem, vilkas linjedrag och utformning bära det skånskas ursprungsmärke. Visserligen har radion i väsentlig grad ökat det redan förut ej ringa rykte Waldemar åtnjöt riket runt för ett kvickt och snällt ingenium. Men han och hans kynne höra i alla fall bäst hemma bland hans egna och hans eget. Till sinnelaget är han ju rätt nära besläktad med mannen, som gör vad som faller honom in. När radiofarbrorn en julafton sporde honom vilka toner som voro ägnade att innerligast smeka hans öra, betygade han sin starkt utpräglade kärlek till »Värmeland, du sköna». Men annars har han sällan givit anledning till något tvivel på att hans själ är så skånsk som någons.

Sitt kära Lund har han ägnat mången hjärtats hyllning, prisande »dess gripande makt att smälta samman gammalt och ungt, att ge nytt liv åt gammal tradition och visdom och driva det evigt unga till att med kärlek fördjupa sig i det förgångna och ur det suga musten till tändande livsgärning». Och med en diktares hänryckning har han manat fram allt det, som minner »om vår över slätten, om lärksång över de ljusgröna ängderna, om sippors och vårlökars fagra flor och om de vida, betagande vyerna i klara majdagar från höjderna av Romeleklint». Hos den klangen finnes det sannerligen inget fel i den hemmafödda skånskheten.

Waldemar Bülow kunde säkert ha blivit en naturlyriker av hög stämning och är det i själva verket också. Mest ha människor dock vant sig att från hans läppar höra ord av ysterhet och skämtan. I en årtiondenas rätt långa följd har han varit oss en glädjekälla, till vilken det ej gives många motstycken.

I eller kring fädernestaden Lund har Waldemar Bülow frodats och fröjdats alla sina levnadsdagar utom de längre eller kortare inter-

valler, då han fostrat sin själ och uppbyggt sitt sinne i Kongens nöjsamma By eller i någon mera avlägsen odlingens och glädjens huvudstad. Han är i alla fall en människa, som hunnit se sig om mycket ute i stora världen.

Släkten äger hederlig skånsk bondhärstamning från Maglehem. De äldre av oss ha i trevlig hågkomst Waldemars pappa, den fryntlige och redlige gubben Christian. I Stockholm hade han gått i publicistisk skola hos August Blanche och M. J. Crusenstolpe. Därifrån begav han sig till Lund. Samma dag som stambanan mellan denna stad och Malmö öppnades utgav han första numret av Folkets Tidning, som säkerligen fått sitt namn för att hedra Crusenstolpe och hans Folkets Röst. Det nya bladet sköttes på ett högst självständigt och säreget sätt, och dess redaktör var rätt länge en förargelsekälla för både akademistat och delar av borgerskapet. Med åren blev han en god borgare själv, kom i riksdagen och slutade sina dagar som en stillsam, av alla omtyckt hedersgubbe.

När Waldemar Bülow 1886 blivit mogen förklarad vid Lunds privata elementarskola, skrev han in sig vid universitetet. På samma gång

fick han begynna att arbeta med på faderns redaktionskontor och att lära sig både sätta och trycka inne på den lilla officinen. Han blev fullt utlärd typograf, och sin kunnighet i facket fick han god användning för i framtiden. Vid strejktillfällen kunde han upprepade gånger i högst egen person göra tjänst såsom bladets förenade redaktions-, sätteri- och tryckeripersonal.

De akademiska studierna — hur de framskredo, därom vet jag ringa. Jag tycker mig minnas — dock utan garantiförsäkran — att Waldemar någon gång talat om, att han närmast funnit rättsvetenskapens bana såsom den lägligaste. Snarast studerade han fritt i likhet med kronprinsar och andra arvfurstar, som ligga vid lärosätena för att förkovra sina inneboende anlag. Men om han än varken tagit juridikofilen eller Sten Stensson Stéens berömda prilla, så blev han dock en lysande lundastudent. I det intima gänget därinne i gamla Hörnrummet, där väggarna viska glada minnen, var han nog en av dem, som riktat de flesta och bästa fullträffarna, när det gällde att se sakerna och sammanhanget genom humorns grymma och ömma trollglas.

Humorn — den har Waldemar Bülow medfödd. Mendelska lagen var inte känd i de dagarna, och varifrån arvet kom är nog svårt att nu utreda. Gubben Christian hade säkerligen lämnat rätt mycket ifrån sig. Men Waldemar och Axel Wallengren, den bålstore Falstaff, räknade sig som kusiner, bägge på sitt möderne. De voro ännu närmre släkt till själen. Utan tvivel har det varit inslaget från den Wallengrenska prästsläkten, som i stort blivit avgörande.

Skämtlynnet, som begynte att flöda från Lundagård, var någonting nytt. Falstaff, som blivit fakir på avhandlingen om »Ackusativus hos Olsson», satt på sitt Gaurisankar och kastade övermänniskoblickar ut över världen i allvetenhet och allvett. Det var på den tiden, när Sigurd i Växjö ansågs som detta lands kvickaste karl. Så kom det ystra vanvettet från Lund. Waldemar Bülow och Axel Wallengren voro, som sagt, kusiner. Som småpojkar hade de lekt tillsammans och ofta anställt blodiga folkslaktningar på tennsoldater — tennsoldater av den enkla struktur, som Bülow så troskyldigt vackert beskrivit i ett av sina glada radioföredrag.

De trivdes också samman i annan idrott. När »Enhvar sin egen professor» kom ut och manade fram ett glädjens jubelskri, stod Waldemar Bülow som förläggare på titelbladet, och det är vittnat — även av Fakiren själv — att kusinen hade sin inte alldeles oväsentliga anpart i innehållet.

Särskilt var det studentkarnevalerna, som njöto förmånen av Waldemars signande hand. Han var med år åttiåtta re'n. Den gången lade han i dagen så intelligenta anlag i Dumme Petters roande roll, att han snart därefter blev anmodad att i samma förklädnad ställa fram sin begåvning vid en lysande välgörenhetsfest i Malmö. Av begynnelsen tyckes han ha varit ganska fullärd. Han vittnar själv, att han »kunde både slå saltomortaler och åka på stussen efter en häst, hållande i hans svans».

Tillsammans med Fakiren redigerade han 1892 den lysande karnevalstidningen Iduna, i vilt stolleri hittills oöverträffad och säkerligen för all evighet oöverträfflig. Det var i de åren, när Idun hade för sed att som sköldmärke presentera bilden av ett förnämligt fruntimmer. Iduna följde mönstret och visade dragen av en

ädel svensk kvinna, Pernilla Andersdotter. På nästa sida nödgades man beklaga, att fel kliché kommit in; det var tyvärr Johanna den svagsinta! I samma tidning lämnades också efter berömt föredöme en del hushållsrecept, bl. a. beskrivning på den förträffliga odörtsoppan: »den, som en gång ätit denna soppa, äter aldrig någon annan». Karnevalskommitténs ordförande var sedermera domprosten Magnus Pfannenstill. Han lär — Bülow går i borgen för det — efteråt fått brev från en mycket känd författarinna i Stockholm, som tilltalats så kraftigt av Iduna, att hon ville ha Pfannenstill till medredaktör i en permanent skämttidning. Vid denna karneval tvingades för resten Waldemar att såsom krögare övertaga utskänkningen på Akademiska föreningen. Den förutvarande källarmästaren, en f. d. trumpetare, hade nämligen av vissa skäl gått miste om den s. k. riktigheten. Den lycklige ställföreträdaren förklarar alltjämt, att detta för honom blev ett vackert livsminne och en värdighet, vilken han skattar lika högt som vad som hände honom då han en gång från första nordiska presskongressen i Norge reste hem som »minister Bülow».

Waldemar Bülow är för resten fullproppad av karnevalsminnen. Han var med en vår inne i Zoologisk Have för att hyra ett par kameler. Julius Schiött, som då var Havens direktör, fruktade emellertid att djuren skulle »spise det halve Antal Professorer op», och för den skull vägrades lånet. Bülow omtalar, huru Axel Gauffin, som nu i många år varit överintendent vid Nationalmuseum, 1900 gjorde tjänst som en förtjusande drottning Margareta vid det fyrtorn, som Martin Weibull föreslagit rest i Sundet. Liksom alla, som spelade med på den tiden, har han också i klart minne år 1904, då Sam Ask var Prins Karneval, »i frihet framförd med maskinkraft». Den majestätiska gestalten forslades i en automobil av primitivaste skick, ett enastående skrälle. Bülow hade varit med om att låna den hos en firma i Malmö, och man hade måst lämna skriftlig förbindelse på att inte driva gäck med affären. Själv kan jag intyga, att det är sant, vad han berättar om negerkraalen och den av eldvatten bedövade hövdingen vid 1900 års karneval. De bägge kvitton, som han förevisar, äro utan tvivel också riktiga. På det ena skriver ett gossebarn: »An

varit 1 liten människoätare på karnevalen.» Det andra utgör erkännande av en äldre kvinna att hon fått betalt för att ha »sittit på dame-Closätet i 8 timmar med hand på pännan».

Ännu ett litet prov på det gudabenådade vanvett, som kunde utvecklas dessa majdagar i Lund. Jag är inte helt säker på att Waldemar har författat skriften. Men han *kan* och *bör* ha gjort det. Det är den överdådigt mustiga katalogen till menageriet vid karnevalen 1900. Numera professor Lännart Ribbing tjänstgjorde på ett obeskrivbart sätt som djurtämjare, och det heter om honom, att han var »modig, kraftig och vig, men han må också vara i besittning av ganska märkliga egenskaper, som stå i förbindelse med en ophögt kärlek till farliga företaganden og kallblodighet, mycket skarpa sanser och en järnvilja, härkuliska kräfter men framför allt en djyp iakttagelseämne».

I allt detta härligt rosenrasande, som förnöjde Lund och Skåne och alla från avlägsna håll nerresande, var Bülow under lång tid uppslagens illfundiga själ och förverkligandets högra hand. Bland dem, som bistodo honom, ville nog ingen förneka detta. De voro inte få. Många

ha tack vare på detta sätt och andra ådagalagd intelligens nått professorsvärdighet i vitt skilda vetenskaper! Andra ha via karnevalskommittéerna gått till rang av landshövding, envoyé, rektor (skilda exemplar), domprost, kontraktsprost, generalkrigskommissarie, borgmästare, rådman, bankdirektör, polismästare och mycket annat.

En självklar sak var det, att en man med Waldemar Bülows studentikosa allmänanda kom att spela en betydelsefull roll också i det mera allvarligt stämda studentlivet. Det var i de åren, då man började hissa röd flagg med »De Unga Gubbarna» såsom fanbärare. I »Sacrum», studentkårens festskrift vid universitetets jubileum 1918, har Waldemar själv lämnat en skildring från jäsningstiden, fylld av intim saklighet. Han har skänkt en händelsemättad historik från de idéernas brytningsår, då den nya tiden bråkades fram av män som Bengt Lidforss, Elis Strömgren, Adolf Strömstadt, Paul Rosenius och andra, då Emil Kléen diktade formfager vers på Tua och de olika årgångarna av studentkalendern »Från Lundagård och Helgonabacken» ordnades under Bac-

chus' hägnande allmakt. Minnena från det tidevarvet äro dokument av oskattbart värde. När Waldemar Bülow talar om vad han har i minnet från tider, som flytt, behöver han alls inte skarva. Han har sin dagbok att hålla sig till. Den första sidan i den är daterad den 6 mars 1880, och för varje dag, som gått, finns där sedan antecknat vad som i riket och framför allt i Lund fröjdat sinnena. Från dessa blad riktigt frustar och fräser och fradgar det av hågkomsternas glada livslust.

I yngre dagar följde Waldemar käre far i spåren därutinnan, att han brann av eldig åstundan att förbättra den bristfälliga världen. Framför allt var han en väldig rösträttsapostel och blev i den egenskapen n:r 1 för hela länet. Man hade då till dags något slags demonstrationstillställningar för allt landet. De buro det klingande namnet »folkriksdag». Det hölls två av det slaget, den ena 1893 och den andra 1896. Julius Mankell förde ordförandeklubban vid den förra och David Bergström vid den senare. Bägge gångerna hade Waldemar Bülow äran att sitta vid protokollet. Ganska tidstypiskt är det, att han i de åren var den man, som stod

främst i rang hos Malmöhus läns framtidstörstande allmoge. Vid valet 1896 gick han in med högsta röstetalet. Skomakare Thorsson i Ystad kom i andra rummet. Det var då på det viset, att de nu så ringaktade liberalerna ännu skötte första stämman. Emil Kléen, vår avhållne skånediktare, som också var en rapp tidningsman och krönikör, har under märket Antonio givit ut en piggt skriven bok, som han kallat »Profiler från 1896 års folkriksdag». Där målar han livfullt Waldemar Bülows gestalt och talar om, hur man ofta ser »hans mera karakteristiska än estetiskt tillskurna ansikte skjuta upp än här, än där i salen». »Skjuta upp» — fortsätter Kléen — »ty liksom högtsalig kung Saul är Folkets Tidnings redaktör huvudet högre än allt folket.» »Att han är det icke blott i rent kroppslig bemärkelse, har han mer än en gång haft tillfälle att ådagalägga» saluterar vidare den gamle vännen från Tua. Bülow i sin ordning har långt senare tecknat en liten innerligt rar porträttskiss av den välklangsrikaste lovsjungare, med vilken Skånelands härlighet någonsin benådats.

Kléen hade fått för sig, att Waldemar Bülow

var förutbestämd att i sin pappas fotspår promenera in i riksdagen. Det blev emellertid inga byxor av den västen. För resten dröjde det nästan till femtioårsåldern, innan han släpptes in i Lunds stadsfullmäktige, sedan pappa lämnat plats ledig. Mycket sent ärnar undertecknad förgäta de stunder, då jag för tre årtionden sedan hade ämbetsplikten att vid hans sida avlyssna och sedermera för offentligheten omtala denna ärevördiga församlings tilltag och pratutsvävningar. Det blev långrandigt ibland, och mer än en gång uppgjorde vi ränkfulla planer att med tollabössa eller potatispistol beskjuta professor Lindgren eller tråamålare Åkerlund eller Jacob Larsson eller någon annan tröttsam herre, som med sin vältalighet onödigt länge avstängde oss från sexan och karlshamnshalvan hos Åkes.

Waldemar började för resten sin medborgerliga lundagärning i fattigvårdsstyrelsen. När han sattes in där, blev det en faslig oro bland alla de herrar som han vanvördigt plägade benämna »Olorna». Rabulisten befanns emellertid snart nog vara bra funtad för den syssla, som skänkts honom. Han gick upp i den med frej-

dig lust och verklig glädje att bli till nytta. Allra först ställde han om en mycket välsignad sak. Han ordnade nämligen så, att från gamla fattigvårdsinrättningens fasad ströks bort den ruskiga inskriften: »Ho der icke vill arbeta skall heller icke äta.»

Waldemar Bülow som redaktör, som »The Editor of Folkets Tidning, Lund (Sweden)» är ett kapitel för sig, en glädjefull och mångårslång historia. Maken till journalistik har aldrig skådats i detta landet och knappast i något annat heller. Jag minns, hur vi längtade efter den rara avisan fram på middagstimmarna, tis-, tors- och lördagar under somliga perioder, vardagligen under andra. Ingenting var så vansinnigt, att det inte i dessa spalter serverades den goda borgerliga och akademiska läsekretsen. Vildare rötmånadshistorier och aprilnarrin ha ej uppfunnits av människohjärna, och aldrig ha stadsfullmäktigesammanträden, kyrkostämmor eller teatraliska divertissemang blivit omtalade med en så förtjusande pietetslöshet. Genom hela pressen flögo dessa godbitar, långt bort till främmande riken ibland, och ett enhälligt fosterland grät av glädje. Vad som helst

kunde komma var som helst mitt ibland det allra som mest allvarsbetonade. »Olorna» dansade grotesk träskodans, yddingeodjuret frustade, och när en viss hygglig karl kallats till officier d'académie, omförmältes det, att »till officer i Frankrike har utnämnts förste biblioteksamanuensen Pontus Sjöbeck». De fingerade brevlådesvaren och insändarna kunde vara obetalbara och ej mindre de våldsamt svagsinta notiserna, avfattade på fortlöpande vers. Här som prov ett sådant där kostligt nyhetsmeddelande:

En sannfärdig berättelse berättas till rättelse av en notis om en gris, som i en obevakad stund kommit ner i kryptan i Lund. Svinet — så berättar malisen — hade rymt från sin vaktare, då det skulle till sin slaktare, och då förföljts av polisen, en äldre jungfru och en skomakare samt en organiserad bakare. I kyrkan hade blivit kalabalik med språng och hopp och skrik, tills bagaren huggit grisen i svansen och gjort slut på dansen. Det är gruvligt vad folk kan prata, när dom gå ikring och ä lata och göra ingenting. Det hela är nonsens från början till slut o. s. v.

Bland personagerna i den Bülowska humorn intager G. H. Flodqvist en plats för sig själv.

Han fick ganska ofta rikta sina kärnfulla tankar och meddelanden till den ärade allmänheten. Dråpligast var hans storslagna upprop under storstrejken 1909, när det rådde spritförbud en tid. Då fattade Flodqvist pennan och skrev:

Bedes få infört denne artikel jag betaler ve mekeli, som att nu det blivit förbjudet swenska medborgare att ingen får lov till att köpa en syp i Sweriges land undantagandes för sckiuka och ormbittna, så will jag härmed meddela, att jag hawer en Huggorm til almenhetens betiänande i mariagatan 68 till höger på gården vänster om porten.

ps. om att ormen är abbonerat til den 28 i d:s.

Högaktningsfullt
G. H. Flodqvist.

Will Redaktören köpa stikelisar, så skall jag fånga til hösten när wi ha kardeborra.

Det hör till historien såsom någonting enastående singuljärt, att Waldemar — åtminstone svär han på det allt fortfarande — inte hade den bittersta aning om att det högst särpräglade namnet värdigt bars och hedrades av en verkligt levande individ. Denna individ stavar visserligen Flodkvist med k i stället för q. Men

annars är det ingen skillnad. Personen i fråga är nu professor i kulturteknik vid lantbrukshögskolan.

August Strindberg och Waldemar Bülow — det är ett moment och ett betydelsefullt sådant i vår odlingshistoria. Själv imponerar jag ibland på mina vänner med ett fotografi från det sena nittitalet, där Strindberg står i den historiska jaktkostymen med en mångfald av burkar som bakgrund. Folk vill gärna förmoda, att de ha något med den sjuke diktarens guldmakerifunderingar att skaffa. Men det är helt enkelt några av Waldemar Bülows svampar, vederbörligen emballerade. För Strindberg var samvaron i Lund med Bülow av en befriande och omdanande natur. Waldemar och hans maka voro för honom hälsobringande goda makter. Den helt eller åtminstone mer än halvt sinnessjuke mannen blev Folkungasagans, Gustaf Vasas och Erik XIV:s mästare. Både Waldemar själv och ännu mer andra ha berättat om tidens händelser. Strindberg ville gärna göra andra meddelaktiga i stolleriet. Under kapitelrubriken »Min klentrogne väns vedermödor» förtäljer han i »Legender» bland en hel del

andra uppbyggliga ting, att Bülow en gång »haft en vision av fem djävlar i skepnad av röda apor med svarta ögon, vilka sutto uppkrupna i sängkanten och rörde svansen av och an». Vid ett annat tillfälle skulle den av makterna jäktade stackars Waldemar en natt ha funnit rummet uppfyllt av råttor, som han springande förföljt med en käpp. Bülow framhåller, att det naturligtvis inte lönade mödan att söka övertyga Strindberg om att boken var galenskap från början till slut. »Han trodde» — säger Waldemar — »verkligen på allt vad han skrivit. Men när jag ändå icke kunde undertrycka min förvåning — jag uttryckte den på kraftig skånska — att han skrivit ihop sådana orimligheter, så kapitulerade Strindberg, slog ut med armarna och utbrast högljutt: 'Jamen, det vet du väl, att när jag får pennan i handen, så får jag fan i kroppen.'»

Nu har detta redan hunnit bli långt. Här kunde man sitta och knacka spalt efter spalt. Och så har man kanske ändå glömt det allra viktigaste. Waldemar Bülow har i Skånelandet varit och är en naturskyddande personlighet

som knappast någon. Att Kullaberg har sin hjässa kvar, ha vi nog honom främst att tacka för. Dalby hage har han fridlyst från onödigt intrång av människor, odjur, träd och plantor. Genom hans försorg ligger Billebjer som det ligger, forsar Forsakar någorlunda i frihet. Almarna i Örup resa sig ståtliga i gammal ärevördighet. Han känner till, när älgen först visade sitt konungsliga majestät här nere och när den siste vargen sköts. Det är allom bekant, att ingen annan mäktar med samma säkerhet som han skilja en champinjon från en lömsk flugsvamp. På detta område har han genom sin förträffliga handbok och sina högst lärorika utställningar blivit en kunskapskälla och en auktoritet för allt folket. För över trettio år sedan hade jag första gången förtroendet att vara hans ytterst ringa medhjälpare vid en svamputställning. Det var uppe i Hälsingborg. Stinksvampen, Phallus impudicus, hade vi en kväll lagt fram i härliga »ägg» på en tallrik. När utställningen morgonen därpå skulle öppnas, kunde ingen luktbegåvad människa vistas i lokalen.

Ute vid Bökeberg trivdes han många somrar

på sitt nätta Murvelro och fann livet och naturen härliga. Jag och diktarebrodern Mauritz Krook ha under idoga lördagseftermiddagar arbetat på att lägga den ståtliga stenbryggan. Vi sleto som trälar och fingo vårt vederlag: en liten svalketår då och då och till sist en rejäl smörmad!

Redan i pojkåren begynte Waldemar öva sig på utställningar. 1907 var han sekreterare i Lund, och han avancerade till mäktig presskommissarie vid Baltiskan. Aldrig i mitt liv har jag varit så ilsken, som när han en lundensisk majförmiddag låste in mig i ap- och björnburen på utställningen. Hur mycket jag bullrade hjälpte det inte alls. Det blev bara etter värre. Sedan kom ju trösten i en bra frukost tillsammans med kommissarien och dekoratören hos den oförgätlige S. P. Andersson, Spandérsson, som vi kallade honom.

Att säga är vidare, att de allra, allra raraste örterna ha Waldemar till sin förtrognaste vän. Med vemod har han slagit fast, hur det kommit allt färre och färre ombud till storkarnas folkriksdag. Han har noggrant räknat och

mätt ut, hur många och hur långa snokarna och huggormarna äro och i framtiden kunna hoppas bli. Likaledes har han omhuldat sjöar och öar, kronhjortar och sandödlor, hängbokar och mullbärsträn och murgröna samt otroligt mycket annat. Inom Skånes naturskyddsförening har han utan all fråga varit den mest nyttobringande kraften.

Det har ju nästan hållit på att bli ett äreminne. Sådant bör man akta sig för, när det gäller Waldemar Bülow. Innerst inne i hjärteroten är han en ganska farlig karl, och man kan aldrig vara säker på att träffa honom igen där man sist skilts från honom — en skämtare och en oförbätterlig skalk! Men på samma gång en evinnerlig pojke och sprakfåle. En glad och god människa.

* * *

(Waldemar Bülow avled i Lund den 30 maj 1934.)

Albert Ulrik Bååth

★

Albert Ulrik Bååth är en av dem, som i högre grad än de flesta varit med om att forma det skånska. Med fog har man nämnt honom vår Stiernhielm. Det var han, som införde Skåne i litteraturen, och det kan sägas, att han rentav var den förste svensk som ärligt givit ett landskap i ord.

Både i Turistföreningens skånebok och i kalendern Skånes landsbygd påstås Hammarlöv vara Bååths födelseort, och den felaktiga uppgiften har vunnit tilltro. Han såg emellertid först dagens ljus i Malmö. Fadern var fängelsepräst, och Albert har i en dikt bland sina tidigaste hågkomster skildrat intrycken av fångarna på Malmöhus vallar. Redan 1857, när Bååth var fyra år, flyttade emellertid pappa som kyrkoherde till Hammarlöv, och där växte Albert och hans syskon upp bland all Söderslätts

ljuvlighet. De vida vyerna, markernas bördiga rikedom, den förnämliga gamla prästgården med sin yppiga park, lantlivets friskhet, vistelsen bland sunda, redbara människor, allt satte märken i barnasinnet. Han lärde sig se med skärpt blick och lyssna till alla naturens ljud. Vipors och råkors skrin ljödo i örat, och där slätten tog slut glimmade havet. I hemmet frodades minnen från Tegnérs och Lundblads dagar. På prästgårdarna och bondställena både i den omedelbara närheten och ett stycke längre bort växte upp en ungdomsskara, som bjöd till det härligaste umgänge. Vänskapsförbindelser knötos för livet... och ännu starkare band också. Bååtharna i Hammarlöv, Grönvallarna i Tommarp, Holmbergarna i Äspö, Tonningarna i Ståstorp och alla Bendzarna från Pehr Ohlssons nämndemansgård — det var en flock, som höll tillsammans genom livet.

Nere i Hammarlöv har jag i den gamla kyrkoboken sett Lorens Bååths uppgifter om sin egen familj. Där finns en kolumn med rubriken »Frägd och enskilda anteckningar». I den står det för 1869 om Albert liksom om den två år äldre brodern Hilding: »Scholaris i Malmö.»

Till klasskamrater hade han åtskilliga ynglingar, som sedermera på olika banor gjorde sig ett namn: Fritz Hallberg, Lorens Söderling, Teodor Holmberg, Mårten Dahn och andra.

1871 blev Bååth student, och sedan fadern dött, flyttade snart hela familjen till Lund. Albert var en pigg ung man med spelande ögon och skallande skratt. Hans kvicka infall och hans originella skämtlynne gjorde honom snart känd inom studentvärlden. Länge dröjde det inte, förrän han ryckts in i den beundrade krets, som skötte lördagssoaréerna på Föreningen. I Skånska nationen lär han ha gjort stor lycka som Onkel Bräsig. För den skepnaden bör han ha ägt goda förutsättningar både i det inre och i det yttre, även om gestalten ännu ej hunnit utveckla hela sin fyllighets skånska behag.

Han var inte mer än två års student, när han skrev ett spex, som slog an både inom den trängre kamratkretsen och sedan inför en större allmänhet. Dess motiv var hämtat från en lundensisk studentkasern. Nils Flensburg erinrade sig ännu på gamla dagar den drastiska situationskomiken och de kvicka visorna.

Inom kort var Bååth universitetets och stu-

dentlivets officielle festpoet. Som alla andra fick han begynna med »kvinnotalet», och sedan föll honom efter hand allt det övriga till. Han talade om Runebergs likfärd, om Sönderjylland och om Nordenskiöld, han diktade vid konung Oscars lundabesök, vid Oehlenschlägerjubileet, vid det nya universitetshusets invigning och vid många andra tillfällen. Lund hade knappast haft en verklig skald till dylika värvs skötande sedan Talis Qualis' tid. Bååth ägde en lycklig gåva att gripa ögonblickets poesi. Han tog nuet konkret och gav stämningen styrka. Flensburg, som med tiden skulle bli hans värdige efterträdare, har en gång intygat, att »för alla kvarlevande studenter från 1870-talet stå dessa dikter som de mest typiska uttrycken av Bååths skaldeindividualitet och skola för dem städse bevara något av den omedelbara tjusning och hänförelse, som fyllde dem då de första gången nådde deras öra».

Redan tidigt kom Bååth att ryckas med av den nordiska väckelse, som gick genom tiden med ursprung från andra sidan Sundet. Den hade väl främst sin källa i Grundtvigs storvulna uppenbarelse och tog sig vackra uttryck

i en nyvaknad håg för gammalnordisk odling och för folkets fostran. Det var den tid, då folkhögskolorna danades och vunno styrka, en det demokratiska bildningsväsendets gyllene ålder. Sådant var just någonting för Bååth. Från barnaåren hade han, såsom han själv säger, känt var vrå i stugorna och varit som barn i huset, vart än han vände sig. Prästpojken hade alls inte varit böjd att förnämt hålla sig på sin kant, och han hade ej kunnat låta bli att förnimma, hur »solljus lade sig vänt över anletsdragen, när pilten han kom, den glade».

I folkhögskolan fann Bååth ett verksamhetsfält, som fyllde honom med entusiasm. Det var väl Teodor Holmberg som tagit sin blivande svåger med sig ut till Hvilan. Redan vid det första besöket (1874) var Bååth helt vunnen för saken. Leonard Holmströms personlighet och allt det upplyftande i den nya fria och sunda undervisningsformen hade värmt och gripit hans sinne. Förut hade han företrädesvis ägnat sig åt latinska och grekiska klassiker. Snart nog utbyttes Homeros mot Eddan, Tacitus mot Heimskringla. Det är nästan rörande att läsa, hur han själv godmodigt skildrar denna sin om-

vändelse. Vid jultiden samma år hade han ånyo varit på Hvilan. När han i den stjärnklara natten vandrade in till Lund, gåvo hans hänförda tankar uppslaget till en dikt, som länge stått och i viss mån väl ännu står såsom ett program för folkhögskolerörelsen. Den heter »Nyårshälsning till svenska folkhögskolan 1875», och ett par av dess strofer lyda sålunda:

Se, skuggorna maka åt sig så smått,
och ljuset allt mer tränger på,
och bonden, som gäspade makligt och gott
och sov förnöjt i sin vrå,
nu kvicknar han till, nu mornas hans sinn,
när dagern faller så blitt därin:
det dagas, det dagas i djupa dalar.

Och sången, den svenska, den friska, som förr
ljöd högt över marker och skog
men tegat länge, såg öppnad sin dörr:
till dig sin tillflykt den tog
och bröt så sin långa tystnad till slut
och sjöng med kraft så sin längtan ut,
och hör, hur det svarar i djupa dalar!

Bååth har berättat, hur han »icke utan bävan» skickade sitt skaldestycke till Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, vars redaktör då

var S. A. Hedlund. Ovissheten behövde inte bli allt för lång. Vi kunna gärna lyssna till diktarens egna ord: »Den glädje förf. erfor, då han redan efter ett par dagar mottog, icke blott ett exemplar av H. T. med kvädet infört och försett med en särskilt uppmuntrande not utan även ett brev från den vördade redaktören, hör till de smådetaljer i en människas liv, som kunna verka bestämmande. Brevet innehöll en älskvärt skriven lyckönskan till *fortsättning*. Att ett vänligt honorar — förf:s allra första — medföljde var naturligtvis en allt annat än nedslående händelse.»

Snart blev han andre lärare på Hvilan, där han efterträdde Teodor Holmberg. Jag har läst igenom de gamla årsberättelserna där ute. I redogörelsen över vinterhalvåret 1874—75 har d:r Holmström »med författarens tillåtelse» ur G. H. T. avtryckt nyårshälsningen och försett den med betyget »vacker». Oräkneliga äro säkerligen de tillfällen, vid vilka den dikten sedermera blivit uppläst på Hvilan och på alla andra folkhögskolor.

Bååths »Nyårshälsning» är ett gott exempel på en viss sida av hans sätt att arbeta. Han

synes ha varit medveten om sina svårigheter med formen och har gärna velat bättra på, när tillfälle därtill yppade sig. I denna dikt lydde första raden ursprungligen: »Väl hystes du in under lågvälvt tak.» Det skulle väl bl. a. tyda på den oansenliga kroglänga, där Holmström redde in sin skola, och så stod det — fastän förstås med gammalstavning — både i Handelstidningen och i årsberättelsen. Men när den första diktsamlingen kom ut, hade taket i stället blivit »lågt ett», för att i det dikturval, som utkom 1910, ändras till »lågrest».

Sådana uttryck som »lågt ett» äro väl ett utslag av skaldens arkaiserande strävan. Man finner t. ex. »slikt ett väder», »vigt ett hopp» o. s. v. Ordsammansättningarna ha inte varit värda att rekommenderas. Till deras användande har Bååth säkerligen i viss mån föranletts av sin beundran för Gellerstedt, som i stor utsträckning skrev »trolsk en makt», »skum en gåta», »ny en levnad», »grått ett sinn» o. s. v.

Hvilan fick naturligtvis dela med sig en smula av Bååths tid åt studier, studentliv och diktareid. Men han lär ha varit en utmärkt skick-

lig och nitisk lärare, och den lilla dragning åt det bohemiska, som väl i alla tidevarv kännetecknat de flesta poeter, störde inte i nämnvärd grad. Det kunde hända, att han i sista minuten kom sprängande fram på sitt nummerök. Men för sent kom han bara en gång och då inte mer än två minuter. Holmström hade just hunnit börja morgonbönen. Men Bååth störtade in i riddräkt, tog psalmboken från doktorn och sa: »Nej, i dag är det min tur!» Och därvid fick det bli.

Bååth hade på Hvilan till undervisningsämnen svensk historia, svenska språket och litteraturhistoria, materier, som ju lågo hans sinne nära. Han lär ha haft en utmärkt förmåga att ta sina pojkar — trygga och trevliga hemmansöner, av vilka rätt många åtminstone under de första läsåren inte voro så värst mycket yngre än läraren. När han kom riktigt i tagen, gick han helt upp i sitt ämne och kunde glömma både tiden och omgivningen. En gång, när han berättade om Tegnér och lundaminnena kring denne, höll han på i två timmar i stället för en. Den skrapa, som Holmström gav honom, var väl inte av det skarpaste slaget, även om frieleven,

6 — 35495. *Fjelner.*

drängen Ola, blivit upptagen en timme för länge. Vid ett annat tillfälle skildrade han slaget vid Lund. En gammal lärjunge, som ännu lever ute i Karstorp, har många år efteråt yttrat: »När han talade, så tyckte vi, att di slogs ute på gården.»

Från Hvilan förde Bååth med sig de bästa minnen. Årtionden efter det han lämnat skolan kunde han med den största hänförelse tala om arbetet där och det så ytterst angenäma samlivet med Holmströms och lärarekamraterna. Själv var han högt uppskattad för sitt hurtiga sätt och sin originella skämtan. Naturligtvis bidrog också hans skaldekonst att skaffa skolan en viss litterär nimbus, som man hade alla skäl att sätta värde på.

Under de bägge sista åren på Hvilan hade Bååth till kamrat som lärare en annan son av Söderslätt, Hans Emil Larsson, barnfödd nere i Hemmesdynge, den blivande museiintendenten i Malmö. De blevo tillgivna vänner för livet, och Hans Emil kom med tiden att för Bååth spela en betydelsefull roll såsom vitter rådgivare. Den 21 december 1877 hade man en festlighet. Årsberättelsen omförmäler, att d:r Holm-

ström själv talade »om Grönlands natur» och H. E. Larsson »om vigten för folket att sjelft samla sina sagor, visor, ordspråk och gåtor». »Till detta föredrag slöt sig» — heter det vidare — »ett qväde av A. U. Bååth: Gammal tid och ny.»

Larsson har om förberedelserna till festen berättat en trevlig historia. Bååth hade blivit så fängslad av vännens uppläggning av sitt ämne, att han förklarade sig vilja skriva en visa om saken. De bebodde ett par vindsrum, som lågo i var sin ända av huset. När kvällen var inne, skredo de till verket, var i sin stad. Så snart diktaren fått en strof färdig, promenerade han över vinden i nattrock och tofflor för att få ett omdöme av sin vän kritikern. Denne gjorde i analogt syfte en vandring i motsatt riktning, såsnart han fått ett lagom stycke av sin framställning klart. Promenaderna torde åtminstone för Bååths vidkommande ha blivit rätt många. Ty dikten rymmer ej mindre än tio strofer. Då morgonen grydde, var den bragt till slut liksom Hans Emils föredrag. Dikten var, såsom redan sagts, den bekanta »Gammal tid och ny», en av de mest typiska i Bååths alstring, och

hans första egentliga skånedikt. Framgången vid uppläsningen var storartad. En och annan av de gamle drar sig måhända ännu till minnes uppslaget:

Så skumt är i stuga och röken rak
ur gloröd veke står.
Och kardorna riva strävt sin ull,
och surrande rocken går.
Av vyssande ljud sänks sömn i sinne,
och drängarne nicka i värmen där inne.

Bååth var inte alls snål med vad han hade att bjuda på. Han befann sig ju också ännu i ungdomsårens mest sprudlande rikedomstid. Även för avslutningsakten den 17 april 1878 redovisas hans självständiga poetiska medverkan. Det heter, att »kand. Bååth uppläste ett af honom för detta tillfälle författadt qväde: 'Hvilan som krog och Hvilan som folkhögskola.'» Dikten har ju blivit på sitt vis historisk, ett märkesblad i Hvilans och hela det svenska folkhögskoleväsendets hävder. Utan att därmed ha sökt ernå fullständighet på detta område, böra vi ändå komma ihåg den manligt trosvissa hälsning, som Bååth 1877 riktade till Sveriges sam-

lade folkhögskolemän: »Det är seger nog.» Här en strof endast:

Att väcka ur dvale den tanken upp,
att skog ikring älvastrand
ej blott ger en dråplig timmerlast
men pryder ett fosterland,
att mark, som med sorgfritt sinne sås,
som rågar rätter på bord,
ej blott är en frodig hemmanslott
men flik av en fosterjord,
det är vinning nog.

Sådana lösensord betydde någonting för en rörelse, som var ganska ny. A. U. Bååth blev den svenska folkhögskolans brede och röststarke bard.

Dikterna i Bååths skrivbordslåda blevo flera och flera, och han var ej blott tillfällens och händelsers skald utan också naturens och människornas. Det vill nästan se ut, som om det kommit mera fart i hans diktning, sedan han ett par månader våren 1879 vistats uppe vid Tärna hos Teodor Holmberg, som nu gift sig med hans syster Cecilia. Bortovaron från Skåne kom hembygdskärleken att vakna, och inom kort var den första versboken färdig. Hösten

1879 gavs den ut. Det var en stor tid för vår vitterhet. »Röda rummet» kom samma år som Bååths förstlingsverk, liksom de bägge författarna endast med någon månads mellanrum gingo ur tiden 1912. »När Strindberg bröt dikten väg genom trängande snår, stod Bååth så blid och trygg vid den väldiges sida», har en poet en gång yttrat.

Det lilla blygsamma dikthäftet var i själva verket en revolt, bar inom sig en ny tid. När de mest lästa skalderna den gången nämndes, så var det väl Ernst Björcks och Fjalars namn som drogos fram, poeter, som kunde skriva vackra och smekande vers för all del, men... Nu kom där en ung man av helt annat kynne. Han var bred och trygg och kärv, och hans later tycktes nog ha ganska litet att göra med poesi i den tidens mening. De obligatoriska reglerna för versskrivning brydde han sig föga om. Det kunde rentav hända, att han glömt att räkna versfötterna, och inte fanns det mycket välljud i detta skrovliga och omelodiska organ! Knagglig prosa i nödtorftiga rim, det var de mångas omdöme.

Men det märktes nog, att den nye poeten hade

två ögon, som kunde se, och ett hjärta också, som förmådde klappa, fastän takten inte var alla de andras.

I sin första diktning var han målare mycket mera än skald. Landskapslyriken hade förut haft en nästan schablonmässig karaktär. Nog hade det skrivits hyllningsdikter till både Dalarne och Värmland och Södermanland, men de hade varit tämligen enahanda i det stora hela. Samma klangfagra strofer om »land» och »strand» och »berg» och »dal» och »skog» och »lund» och »sjö». Någon personlig särprägel hade knappast stått att upptäcka. Det blev Skåne förunnat att skänka Sverige sin och dess förste verklige landskapsdiktare. Hos Bååth finnes ingenting snarvackert, inga slitna klichéer. Naturen ger han oss oförfalskad, sådan den brett sig för hans blick. Byn ligger och dåsar i söndagsro med kalkade väggar och mossiga tak, och över den blänkande dammen luta sig knotiga pilar. Den mörkgröna rågen vajar, det ångar från den fuktiga myllan, och från skorstenarna blånar röken hän mellan almar och poppelträd. Och vid gaveln står far och skiner i sin söndagsväst och ser på när kyrk-

folket vandrar hem, och han ler belåtet över huru hans jord gassar sig och han själv mår gott. Den tavlan är sannerligen värd att heta »Skåne».

Bilder av det slaget har Bååth skänkt oss många. Av sydskånsk sommarkväll, när luften är lätt och lugn och blid och vångarnas ax glimma, kornknarren skorrar och tjudren skramla i klövern. Ån, som lugn går fram bland ljusgrönt gräs mellan varma, plöjda åkrar. Den andaktsfulla tystnaden i bokarnas sommarsvala sal och bygden, som breder ut sig rikt och tvager vångars korn och vita hus i solsken. Romeklint, som blånar mjukt och vågigt bak Knästorps vita kyrka, medan domkyrkoklockorna ringa, lärksången drillar och hammaren klingar från smedjan.

Nu var Skåne upptäckt, nu hade våra syner och dagrar fått röst. Förut hade vi inte känt oss och vårt. Orvar Odd hade visserligen gjort små försök att nämna bygderna vid namn. Men hans blick hade varit mera stockholmsk och dansk än skånsk, och han kom ej stort längre än till det nätta och pittoreska. Bååths sångmö vandrade sannerligen inte på allmänningen,

utan gick redbart skånska stigar, så att myllan syntes på de bastanta skodonen. Skaldens väsen och hans dikt voro som levande avbilder av Skånelandets själ. Hur se vi ej gestalten framför oss: frodig, rund och sund, strålande av kraft och solsken! »Far», som står där vid gaveln och skiner i söndagsväst — är det inte Albert Bååth själv!

Men Bååth var inte bara slättens diktare. Människobilder och människoöden gav han säkert och sant åter med blick, som ömmade för de nödtryckta. Han var ingen socialreformator, men han såg det vrånga, och han kände i luften, att det begynte småmullra till oväder. Bååths ibland rätt så frigjorda syn på tingen var likväl förenad med ett fosterländskt sinne, som kunde taga sig manliga uttryck, där forna tiders tomma deklamation var lyckligen avlöst av ärlig värme.

Egentligen överträffade Bååth aldrig sin första diktsamling. Han skrev rätt många sedan, men nådde aldrig högre, djupare, vidare. Sedan han kommit till Göteborg som docent och museiintendent, fick han en ny förälskelse i skärgården däruppe, men hur varmt han än besjunger

Gottskär, så är det i alla fall inte målbrottstonerna från Hammarlöv, Äspö och Lund.

Det har redan antytts, att formen i Bååths dikter stundom var något sträv. Hans vers föreföll helt naturligt tung för den, som vant sig vid Snoilsky och Wirsén och de populära modepoeterna från 70-talet. Men vad som hos honom kunde tydas som en brist var snarare förtjänst. Bååth kom med någonting nytt, och den nya brygden ville han inte slå på de gamla läglarna. Han avskydde det traditionella klingklanget, de granna orden, som beredvilligt stå på vakt och anhålla om tillstånd att få tjänstgöra. Han bildade sig sina uttrycksmedel efter egna behov. Det gjorde ej så mycket, om orden sjöngo, bara de talade och målade. Ifall musiken, det smekande tonfallet, fattades, så fanns det hos honom något annat: där fanns personlighet och rejäl styrka.

Om Bååths dikter ibland ej kunna undgå att verka en smula otympliga även i sitt färdiga skick, så voro de det så mycket mer såsom utkast. För honom tog filningsarbetet mycken tid, och han ville gärna ha vänskapligt bistånd och råd. Först torde han i det hänseendet ha anlitat

Teodor Holmberg och herrskapet Holmström på Hvilan. Sedan trädde Hans Emil Larsson in i långvarig och trogen tjänst. Denne har själv avslöjat, att det inte är många sånger i Bååths fyra tidigaste diktsamlingar, vid vilka han ej på detta sätt hjälpt till.

Samma år som Bååths första versbok kom ut hade Larsson börjat sin kritiska verksamhet i Sydsvenska Dagbladet. Recensionen över Alberts Nialöversättning var hans första artikel, och den 12 december värdesätter han diktsamlingen. Naturligtvis är det mycket vänliga ord men i alla fall lugnt avvägda. Av intresse kan det vara, att -pt- fann Bååth närmast påverkad av Talis Qualis och eddadikterna. Det torde inte lida minsta tvivel, att detta också varit skaldens uppfattning om sig själv. Annars tycker man, att han inte så särdeles mycket påminner om den formelegante Strandberg. Hellre ville man förmoda att Gellerstedts naturligt otvungna manér låg hans hjärta betydligt närmare.

Bland vänner väckte Bååths diktsamling stort jubel, även om somliga på den tiden inte ännu voro mogna för det mest drastiska bland de so-

ciala tingen. Utåt var intrycket blandat. Warburg i Handelstidningen var erkännsam och tämligen förstående, men C. D. af Wirsén, svenska akademiens sekreterare, ställde sig fientlig och gnatig. Den trubbiga formen framkallade både kritik och parodier, och när Levertin och Heidenstam drevo gäck med versprosan eller »kommoditetsversen», så hade de nog ett styggt öga till Bååth också.

För all efterföljande skånsk diktning har Bååth blivit banbrytaren. Alla ha måst personligen uppleva honom. Den, som kom närmast, var ju Ola Hansson, en man av delvis helt annat kynne än Bååth. Han uppskattar tillfullo betydelsen av sin föregångares gärning. Men han har från sin mera radikala ståndpunkt ett och annat att anmärka om dikternas »naiva allmänna beundran för den mystiska personifikation, som de kalla 'folket'». Han gitter inte ens längre tro på möjligheten av far i söndagsväst vid gaveln, och han vill »försäkra författaren, att han icke skall få höra någon enda 'bondson' sjunga visor vid skörden, om han också far genom den skånska slätten från den ena ändan till den andra». Vad som för Bååth

var sann verklighet, hade på några få år hunnit bli sentimentalt. Mest klandrar Ola Hansson förstås språket. Han finner, att »Bååth saknar helt och hållet musikaliskt öra» och »har alls ingen föreställning om de särskilda bokstavsförbindelsernas egendomliga skönhet».

En annan skåneskald med stora anspråk på dikten kommer till ett annat resultat. Vilhelm Ekelund har vid ett tillfälle förklarat sig anse Bååth vara »den i rytmiskt avseende mest artistiske och djupast raffinerade av de skånska diktarna», liksom han intygar, att »den svenska lyriken har haft en man, som hade kraft att måla i sina verser natur och människor som ingen annan: A. U. Bååth». Senare har ju visserligen Ekelund påstått, att »Ola Hansson var av en helt annan art, en helt annan rang». Men detta upphäver inte giltigheten av det förut sagda. Bengt Lidforss har nog träffat prick, när han talar om »den självfulla kantigheten» i Bååths vers. I sina »Litteraturintryck» gör sig Hans Larsson till tolk för den uppfattningen, att »en ovighet här och där i rytm och rim kan stundom förhöja intrycket. Personligheten kan på sådana ställen kännas starkare igenom. Or-

den få en ton av vederhäftighet och flärdlöshet... Det sträva hos honom hör till hans väsen. Han har inte tänkt sig själv som näktergal. Inte heller har han behövt likna sin sång vid kråkans, men han har en gång liknat den vid vipans...»

Naturligtvis lämnade en diktaregärning som Bååths spår efter sig även utanför de skånska gränserna. Det, som med honom kom, var någonting i ton och form och anda nytt, som icke gärna kunde undgå att röna beaktande. Från olika håll har det gjorts gällande, att tvenne av de följande släktledens största begåvningar, Gustaf Fröding och Erik Axel Karlfeldt, skulle i sin ungdom fått bestämmande intryck av Bååths verklighetsdikt. Man känner sig genast övertygad om riktigheten i Böoks förmodan, att »Skalden Wennerbom» förebådas av »Siesta» och »Vid sommarvärdshuset», »Den gamla goda tiden» av »Smedens dotter». Naturligtvis är det annan brio hos värmlänningen än hos släboen, men släktskapen är omisskännlig. För egen del skulle jag också våga tro, att Frödings spotska och stiliga Torborg på inte allt för långt håll är befryndad med den vackra dam,

som för ynglingen Bååth ter sig såsom »en flyende fager syn», när hon »på glänsande, ljusbrun fåle» spränger fram över fälten. Det är för resten vittnat, att hon är densamma som den ståtliga fröken Elin, en av döttrarna i Tommarps prästgård.

Numera behöver man ej hysa det minsta tvivelsmål om att både Fröding och Karlfeldt tänkte högt om Bååth och hyste varm sympati för honom. Den ene som den andre har i starka ord ogillat det osympatiska sätt, varpå Wirsén med dumdryg förnämitet tagit avstånd från den skånske poeten. Fröding har den 11 februari 1888 i Karlstads-Tidningen tryckt en anmälan av »Marit Vallkulla». Det var tre år före »Guitarr och dragharmonika». I den får han tillfälle att bringa Bååth en varm hyllning, betygande, att »A. U. Bååth är den självständigaste av alla våra skalder», som »har sitt eget poetiska språk och sitt eget konstnärliga manér» och som icke »behöver låna ord och tankar av vare sig samtidor eller föregångare». Emellertid är det klart, att en formens och rytmernas borne mästare som Fröding skulle känna sig mindre angenämt berörd av ett och

annat i den Bååthska skrovligheten. Han är glad över författarens strävan att hålla dikten »ren från allt onödigt klingklang» men klandrar att »stundom slår hans bemödande att vara okonstlad över i sin motsats». Likaledes påtalas, att »här och där förekomma också onödigt tarvliga vändningar och besynnerliga uttryck samt en och annan gång verklig rimnöd». Men i stort sett har Fröding i A. U. Bååth sett en läromästare, som slagit an nya toner i stället för »de gamla slagdängemelodierna».

Även beträffande Karlfeldt ha vi klara belägg. Hans skaldebroder från ungdomen, E. N. Söderberg, har vittnat, att den blivande Fridolin av 80-talsrealismen lärt sig verklighetsteknik och säkerligen betraktade detta som en tacknämlig vinning. Från samma håll säges, att Karlfeldt som ung delade realisternas förkärlek för konkret iakttagelse och naturtrogen kolorit och att de enkla folkliga motiven kunde för honom få en utpräglad poetisk valör. Söderberg är också sagesman för den uppgiften att Karlfeldt känt sig riktigt uppbragt, när C. D. W. i en recension över ett av Bååths dikthäften gjort sig lustig över en marknadsskild-

ring, där poeten om en karusellåkande bondtös förtäljer att »gummigaloschen glimmar vid sakta fläktande kjol». Det väckte den ärlige dalmasens förtrytelse, att det stämnings- och affektionsvärde, som han själv ur småfolklig synpunkt tillmätte dessa rader, icke senterades av den akademiske kritikern.

Det saknar inte sitt intresse att erfara, hurusom Karlfeldt redan vid tidig ålder haft tillfälle att stifta bekantskap med Bååth. Skaldens broder, Carl Karlfeldt, har meddelat, att till bondehemmets bokskatt hörde Tegnérs »Frithiofs saga», Kalevala, Runebergs, Snoilskys, Bååths och Lidners dikter samt Sehlstedts »Sånger och visor». Räkenskaperna hos Sjöbergs bokhandel i Västerås bära också vittnesbörd. »Possessionaten E. Ericssons i Karlebo» konto för åren 1880—85 röjer, att Erik Axel på sin faders räkning uttagit 1881 en verslära, 1882 Bergmans »Stilistik» samt Gellerstedts och Bååths dikter, 1883 Rydbergs och Petöfis versböcker.

Någon större glädje hade Bååth knappast av de längre berättelsecykler på vers, som han tid efter annan utgav: »Marit Vallkulla», »Kär-

lekssagan på Björkeberga» och »Ungmön från Antwerpen». De slogo fel. Han var inte berättare av det slaget. Kärlekssagan i fråga förtäljer ju om Lars Wivallius, lyckoriddaren och skalden, som Schück har upptäckt och Harald Molander förevigat i roman och drama. Som alla veta, bedrev han sitt djärva spel i Göinge på ett herreslott, som låg strax utanför Osby. Bååth fick för den skull giltig anledning att företaga en extra skåneresa för att i vederbörlig miljö insupa den rätta luften och annat. Men det blev ingenting stärkande av, fastän skalden var vid det mest strålande humör och bibragte bygdebefolkningen mycken glädje. Hans Emil Larsson hade jämte sin fru infunnit sig på ort och ställe »för att hjälpa till att se». Den tillkallade rådgivaren manade ärligt skalden framför allt att inte taga Wivallius tragiskt och sentimentalt utan som den skojare han var. Hans Emil hade i detta fall ungefär samma smak som Fröding. Denne skriver i sin anmälan av boken, att »själva hjälten förefaller icke riktigt betydande — förmodligen hade han tagit sig bättre ut, om författaren uppfattat honom humoristiskt och icke så starkt betonat

hans ridderlighet, vilken ingen gärna vill tro på». Larsson säger emellertid, att Bååth »kände sig vid denna tid i åtskilliga avseenden likställd med Wivallius och hade därför djup medkänsla med honom». Det var väl sorg av det praktiskt filosofiska slaget.

Ståtligast i hela Bååths alstring är nog den förunderligt fast formade dikten »Skåne», den stora inkörsporten i skånsk lyrik. Alltjämt väcker den samma beundran som när den av författaren första gången upplästes på en fest i Skånska nationen 1879. Folk, som var med, har gjort gällande, att skalden fått första uppslaget till detta kväde, när han en söndag var gäst på Vombs Nygård, fru Holmströms fädernehem. Vombs kyrkobacke må skänka aldrig så vacker utsikt — för min del finner jag ingen anledning varför hembyn Hammarlöv skall berövas äran av att främst ha utövat inspirationen, även om den möjligen blivit stärkt på annat håll. Jag var där nere en grann aprildag och njöt av den vårliga jorddoften och vipornas skrin liksom Bååth fordom gjorde. Allt stämde till punkt och pricka utom Ringsjön, som inte heller har i Vomb att göra! Byadam-

men ligger där ännu, och alltjämt stå några av de höga popplarna kvar. Väggarna äro kalkade och taken mossiga, och tuppen gol lika käckt som någonsin förr. Och här nere syns havet, vilket knappast är fallet i Vomb:

Stiga vi upp på ättekulle,
tälja kyrkorna runt omkring.
se dem med tegeltak och spiror
mitt i resliga askars ring.
Söderut ser du havet blänka,
blåna mot norr ser du höjder och skog
Vila på slätt, i skog och vid stränder
vänliga hemmen. Du känner dem nog.

Mellan Bååth och Hans Bendz bestod en varm och orubblig vänskap ända från barnaåren. När Pehr Ohlssons Hans låg ute på Tommarpsängarna som vaktpojke, kom gärna Hammarlövsprästens Albert och hälsade på för att höra honom med sin fylliga röst sjunga ur psalmboken eller stämma upp »Vispermön i den dunkla kojan», eller »Åskan som mullrar i dalen». Inne i Lund fortsattes vänskapen. Sedan Bendz gift sig med prästdottern från Äspö, Teodor Holmbergs syster, var Albert långa tider som barn i huset. Han skrev på sin doktorsavhandling, »Studier

över kompositionen i några isländska ättsagor», samtidigt som Bendz för professorsmeritering knåpade med »Hängningsdödens fenomen», och fru Emma var för dem båda en sträng kritiker i fråga om det formella. När det artade sig till ökning inom familjen Bendz, hade Hans i en svag stund lovat Albert, att om det bleve en gosse, skulle han heta Skarpheden efter den beundrade unge isländske kämpen, Nials son. Lyckligtvis blev det en flicka, och hon döptes till Amalia.

Vad Bååth tyckte bäst om var att visa sig på hästryggen. Under de tidigare åren lade han inte i dagen någon särskild lust för läsning, utan var ganska lat. Men i femte klassen fick han något slags knäpp och överraskade världen med att ha premium, när han kom hem. I sin glädje belönade fadern honom med att uppfylla hans käraste önskan: en egen ridhäst. På den strövade han sedan omkring på slätten i gula ridbyxor och blå jacka med gyllene knappar. Mycket fick han se under dessa turer, och i hans sinne ristade sig in mången syn, som långt efteråt gjorde sig hörd.

När han kom till Hvilan, ställde han om att

han bland löneförmånerna fick »en nummerhäst på stall». Den blev ordentligt rastad. Helst gick färden ned till Sundet och längs detta, men det kunde bära av ända till östersjökusten eller upp till Ringsjön, och när ledighet fanns, räknades ej så noga med timmarna. Den nummerhästen har Bååth efter många, många år skänkt ett vackert skaldetack. Hans ryttarutrustning vid mera mogen ålder beskrives såsom ganska pittoresk: höga stövlar med sporrar, strama grå benkläder med skinn på insidan, kort rock av samma färg med slöjf i ryggen och en rödbrun, lurvig hatt. Man kunde i hastigheten tro, att han gick barhuvad. När han visade sig i denna skrud gjorde han skäl för den benämning, han själv älskade ge åt det, som han fann utomordentligt: »en härlig framtoning!» Det berättas också, att hans vän Pehr Eklund skulle skämtat med att han ena ögonblicket uppträdde nästan som en Triddelfitz, det andra i frack och vit halsduk och skaldelyra!

Under docentåren i Göteborg brukade Bååth om somrarna bo på Gottskär. Där har vänkretsen rest honom ett minnesmärke med en porträttrelief av Ninnan Santesson. Skåning-

arna borde inte vara sämre. Johan Mortensens idé att göra en staty i Kungsparken har mycket, som talar för sig. Huruvida den gode professorn tänkt sig en ryttarebild i stil med Carl X Gustaf, känner jag inte. En liten byst borde det i alla händelser kunna vara råd till, när tiderna en gång hunnit bättra sig tillräckligt.

PEHR EKLUND

★

I juletid är det kärare och mera lägligt än någonsin annars att i minnet mana fram dragen av Pehr Eklund, den gamle lundadomprosten, och ekot av hans mäktiga stämma. Ty för honom var julens evangelium själva religionens innebörd och sammanfattning, förkunnelsen av barnasinnets hängivenhet och fromma fadervårsdyrkan.

De, som sågo klart och som förstodo att lyssna, fattade genast, att han var en märkesman, som skulle sätta spår efter sig. På alla, som trädde med honom i gemenskap, gjorde hans personlighet intryck, som blevo avgörande för inriktningen till det stora och väsentliga i livet. Inte bara för dem, som hade lyckan att räknas med i den innersta kretsen av »Pehrs pojkar», förblir han oförgätlig. Det behövdes ej mer än att träffa honom, att höra honom en

enda gång och förnimma glansen i hans blick och klangen i hans röst och det av ädel jäskraft svällande livet i hela hans väsen... och man var för alltid fången under hans inflytande.

Åren ha hunnit bli många sedan han 1911 gick ur tiden, och för större delen av den ungdom, som vuxit upp, är han säkerligen en obekant man eller på sin höjd ett namn, som man någon gång hört nämnas med beundran från de äldres läppar. För den skull kan det ej anses vara ur vägen att lämna ordet till de yngre bland Pehr Eklunds egna samtida och låta dem bära vittnesbörd om vad han för dem var och vad han skänkt dem för livet.

Nathan Söderblom har i sin bok »Religionsproblemet inom katolicism och protestantism» betygat, att han icke kände »någon samtida, som mer vidsynt och djärvt, omutligare seende på innehållet och andan, ej på ord och former, och samtidigt med en sådan avgränsande och uppdelande klarhet och principiell fullständighet kan bedöma och säga, vad som är religion, kristendom och evangelisk kristendom».

Edv. Lehmann har en gång förklarat, att den

enhet mellan kristendom och kultur, som han från sin ungdom hade trott på och kämpat för i sina tankar men under motvind och tvivel från både kyrkliga och okyrkliga kretsar, den fann han i Lund såsom »en selvfölgelig virkelighed» och han tillfogar, att den fick sitt fulla uttryck hos Pehr Eklund. I vackra ord giver Lehmann erkännande av sin tacksamhetsskuld: »Först sent kom jeg i beröring med ham, men desto dybere blev mit indtryk og desto varigere hans indflydelse, og når jeg senere i livet efter mange deviationer er vendt tilbage til teologien, kan jeg uden vaklen takke ham og de siktelinier, han gav min teologiske tænkning, derfor.»

Torgny Segerstedt, som hörde till den trängre lärjungeskaran, har den gången Eklund frånträdde sitt ämbete betecknat hans gärning i Lunds universitets tjänst såsom »betydelsefull över det vanliga måttet». En annan av dem, som under sin studietid i Lund stodo Eklund mycket nära, Rurik Holm, ställer honom som »sin samtids mest klarsynte och universelle religionssystematiker och som vägrödjare för en ny tid inom den teologiska och kyrkliga utvecklingen i Sverige».

Mycket road var Eklund själv av något som ett års tid före hans bortgång skrevs av en uppsvensk prästman, Samuel Gabrielsson, den tiden vice pastor i Venjan, i en bok med titel »Kyrkostudier från långfärd och bokvärld». Gabrielsson hade varit nere och hälsat på, och han uttalar såsom sin oförgripliga mening, att »när en ung präst från Uppsverige ger sig ut på studieresa, skall han taga vägen över Lund». Ty om han än säkert får se mycket, som är både märkvärdigt och lärorikt, skall han, »förmodligen icke i främmande land träffa en man, som så förenar hjärtegodhet och snillekraft som Pehr Eklund». »Bland annat för hans skull» — yttrar vidare författaren — »vore det icke ur vägen att med snaraste inrätta resestipendier från Uppsala till Lund», och han berättar, hurusom en svensk teologie professor en gång sade till en utländsk yrkesbroder: »När våra unga ämnessvenner resa ut till Tyskland, brukar jag hänvisa dem till de och de professorerna.» Den främmande vetenskapsmannen svarade: »Vad skall ni i Tyskland att göra, när ni har Pehr Eklund i Sverige?»

Oändligt mycket mera skulle kunna anföras

såsom bevis på de känslor, som Pehr Eklunds lärjungar hyste inför sin avhållne och aldrig förgätne lärofader. I detta sammanhang skulle det kanske vara tillåtligt att rycka in några strofer, med vilka undertecknad ville bidraga till hans minnes hyllande i den festskrift, som studentkåren gav ut vid universitetets 250-årsjubileum:

Det var tungor av eld över pannan
och tungor av eld i hjärta och mun,
och starkt som hos ingen annan
i hans inre forsade livets brunn.
Det var allvarsdjup och hjärteglatt glam,
— det syntes och hördes var den drog fram,
hans livsljust jublande kämpagestalt,
och han skänkte den himmelska mannan,
men också attiskt salt.

Hans mått voro icke dagens,
— i den tid, som blev hans, fick knappast han rum;
hans ord voro sällan lagens,
men ett brusande vårevangelium.
Där bodde två solar i ögonens par,
i sitt bröst en vulkan i uppror han bar:
han kämpade käck och medlade blid
i sin tids och de jäsande jagens
förmätna orosstrid.

För hans andakt all världen var kyrkan,
och allestädes fann han sin Gud.
En faderskärlekens dyrkan
var hans ljusa gudomlighets första bud.
Med sin konstrikt vävda formskolastik
var hans tro dock mest en barnatro lik,
och en barnslig förtröstan på säker grund
gav ordet den värmande styrkan
i klar som mulen stund.

Hans förkunnelses själ var hans egen,
han tänkte och trodde på eget sätt,
och han själv hade vandrat stegen
från Hellas fram till sitt Nazaret.
När han stod i domkyrkans predikstol,
de höga valven han fyllde med sol,
och hans lågande glöd och hans sinnes kraft
med den syrade vardagsdegen
milt mängde livets saft.

Men starkast hans stämma dock rungar,
och rikast blir ordens trosdjupa färg,
när han skildrar den störste av kungar
eller Herrans hjälte i Wittenberg.
Då blir han en Luther själv, och mot Rom
och mot mörkret slungar han, eldig och from,
sina drabbande strålars klara brand
— mot allt, som vår själ betungar
med töckens trånga band.

Det var, som det blommade vårar
varhelst hans soliga öga fick le,
som svunno bekymmer och tårar,
när sitt hjärtelags läkedom varmt han fick ge.
För minnet han själv är en strålande vår,
där högrest i Lundagårds grönska han går
i en livsglad ungdomsskaras mitt,
medan vårsol och vårliga kårar
fritt le och leka fritt.

Pehr Eklund var en man av stora mått och linjer, i det yttre som i det inre. Man kunde inte låta bli att lägga märke till honom, när den högresta, vackra gestalten skred fram, och det var styrka i stämman, vare sig den med sitt välljud fyllde domkyrkovalven eller den lät höra sig ute på Lundagård eller i Botaniskan eller på Dalbyvägen. Helst i ett livfullt samspråk med någon av de unga eller en hel skara av dem, beledsagat av minspelets och åtbördernas talande rörlighet.

I Lund var han född. Farföräldrarna hade framlevt sitt liv som allmogefolk uppe i Västra Sallerup, och särskilt farmodern berömdes för att ha både huvud och hjärta av gott slag. Fadern blev präst, och innan hans befordran till kyrkoherde kom, var han under några år an-

8 — 35495. *Fjelner.*

ställd som föreståndare för ett lärareseminarium, som var förenat med den dåvarande lancasterskolan. Genom hela sitt liv var Pehr Eklund stolt över att räkna Lund såsom födelsestad. Han älskade »den gamla Lunden». I den såg han Skånelandets andliga medelpunkt och en bro mellan de nordiska ländernas odling. Den breda slätten runt omkring var honom också kär. Sikten var vid och himlen hög och vinden härligt frisk. Det var sådant han höll av.

Rika på intryck voro Pehr Eklunds ungdomsår. Bland lärarna vid katedralskolan var det lektor Gustaf Andersson, som gav honom mest i behållning för livet, och vid universitetet tog han framför allt lärdom av Christian Cavallin och bland teologerna Carl Olbers. Det har han själv vittnat. Han lade sina studier brett, men de gingo ändå flinkt undan. Vid tjugotvå års ålder fick han den filosofiska lagern efter att ha försvarat en avhandling i latinsk syntax. Det skedde i samband med jubelfesten 1868, då även hertigen av Östergötland, sedermera konung Oscar II, blev högtidligen promoverad. Efter fyra års studier i den teologiska fakulteten var Eklund färdig med en

disputation, som inbragte honom docentur i exegetik. Den rörde sig delvis på rent filologiskt område; ämnet var begreppet Sarx (»köttet») hos Paulus. Teologie kandidatexamen var han klar med två år senare, och med den följde prästvigningen. Den akademiska befordringen gick genom e. o. professuren i symbolik och moralteologi samt den ordinarie dogmatikprofessuren fram till värdigheten av förste teologie professor och domprost. Tre gånger innehade han förslag till biskopsämbete: tredje rummet i Strängnäs 1889, andra i Visby 1885 och i Lund 1898. Att det inte unnades honom att få se förverkligad ungdomens och de tidiga mannaårens dröm att en gång bekläda Absalons stolta biskopsstol kändes säkerligen på gamla dagar för honom såsom en djup besvikelse. Ingen tvivlar på att han där skulle ha blivit en prydnad med både formens och den livgivande andans myndighet.

Den, som nu har ordet, är ju ingalunda rätt person att skildra Pehr Eklund såsom den dogmatiska vetenskapens målsman. Andras ord ha återgivits om den ställning man från många håll har varit benägen att giva honom i den

egenskapen, och han har betecknats såsom en portalfigur vid ingången till modern svensk teologi. Hans forskningar, hans tänkande och meditationer hade alltid prägeln av vidsynt humanitet. Vad han sökte var kärnan, själva det livscentrala. Teorierna, det lösa påhänget, det främmande eller i varje fall oväsentliga brydde han sig inte stort om. Betecknande är den metod, som han ända från sin docenttid använde vid läsning av böcker. Han kallade den själv för ett kardiografiskt tillvägagångssätt, och den bestod däri, att han sökte genom umgänge med andras skrifter närmast utveckla sitt eget medvetande och av det lästa tillgodogöra sig så mycket som han kunde sammansmälta med sitt personliga tänkande. Det gällde att skumma innehållet och suga till sig vad som samstämde med en själv — det andra betydde föga. Vad som ej kunde bli en del av hans eget själsliv hade för honom intet värde.

I en av sina skrifter har Eklund bland de religionslärare, till vilka han stod i skuld, nämnt sin fader, »sådan han gav stöd och förkovran åt nordisk allmogekristendom i dess från storhetstiderna nedärvda, levnadsfriska allvar och

förtröstan». Martensen var väl den teolog, som gav den första och i huvudsak bestående inriktningen av Eklunds dogmatiska tänkande. Det sätt, varpå dialogen mellan tro och vetande här på Hegelskt vis fick sitt svar, hade ju över sig något tilltalande. Lehmann har omtalat, att ännu under Eklunds sista professorsår låg Martensens dogmatik framme på hans bord, gammal och sliten; »men den är läst, den», sade han. Schleiermacher, förkunnaren av fromheten såsom religionens väsen och kärna, förblev alltid hans hjärta nära. Liksom den store tysken trodde även han på en ständig utveckling på det religiösa området, och själv hade han alltid fönstren öppna för de friska fläktarna utifrån. I en kort översikt över sin teologiska utveckling, som han bifogat rektors inbjudan till professorsinstallationen 1890, säger han, att det var konsistorienotarien d:r J. M. Sjögren, som förmedlat hans första bekantskap med modern tysk teologi. Denne var en av dem, som tidigast togo kännedom om de nya strömningarna i utlandet, och säkert har tankeutbytet med honom varit av stor betydelse för Eklunds utveckling.

Eklund fann i Albrecht Ritschl en själsfrände, av vilken han menade sig ha något att lära, och i sin förvissning om det personliga umgängets överlägsenhet över all läsning nöjde han sig inte med Ritschls böcker utan hälsade på nere i Göttingen två olika gånger med några års mellanrum, liksom han också begav sig till Adolf Harnack i Marburg för att av »den siste kyrkofaderns» egen mun höra hans förkunnelse. Eklunds forskning bar alltid den öppna frimodighetens kännemärke. Både Ritschl och Harnack räknades till kättarna, och inte ens bland studenterna var det alla, som hörde Pehr Eklunds utläggningar utan att knorra — åtminstone tyst. Undertecknad minns ännu de dagarna, när det här i landet fördes ett hätskt broschyrkrig om »hedendomen i helgedomen» och »helgedomen i hedendomen» med Nathan Söderblom — då ung legationspastor i Paris — såsom vänstersidans stridbaraste man. Eklund var emellertid aldrig hågad att blint svärja på någon magisters ord. Från Ritschl liksom från alla andra tog han till sig vad som passade honom, resten lät han vara. Trots åtskilligt, som var gemensamt, stodo nog de två i betydelse-

fulla ting väsentligen åtskilda. I all synnerhet behövde Eklund vida större utrymme för entusiasmen, innerligheten och värmen i sin religionsåskådning.

För resten var det med Pehr Eklund som med hans egen domkyrka, S:t Lars gamla tempel. Han blev aldrig färdig. Jämt letade han, men det vart honom lyckligtvis inte unnat att någonsin förklara, att han nu funnit den fasta ståndpunkt, där han ärnade tryggt stanna. Kanhända var det en brist, när det gällde professorn i trossatsernas avfattning, vilken skulle för sina adepter förkunna och utlägga bekännelsen och sanningen, den rena och enda! Han ville gärna ge åt människan en rätt att se, att avväga det sanna efter hennes egen förmåga och hennes eget sätt att rikta blicken mot det höga och mot det vardagliga. Människan var — så trodde han varmt — Guds faderliga skapelse, Guds barn, med del i gudomligheten i samma mån som hon ärligt strävade efter att nå det högst mänskliga. Jag är ingen dogmatiker, men jag tror mig ha någorlunda rätt uppfattat min gamle nationsinspektors ljusa livs- och gudstro.

Eklund hade länge högsta omvårdnaden

om Kristianstads nation. När jag en gång i tiden skrevs in där, var Sven Herner kurator. Tiden flyger: han har varit inspektor själv, och nu är han högt aktad emeritus. Då Pehr Eklund skildes hädan, yttrade professor Herner i en dödsruna några ord, som äro av högsta värde för bedömandet av Pehr Eklunds hela läggning och karaktär. Han vittnade om den ständiga kraftnedsättningens och lidandets tid för den sjuke. Men tillika betygade han, att Eklunds intresse för vetenskapliga och allmänt kulturella frågor på ett förunderligt sätt bevarats in i det sista. Strax innan Eklund rycktes bort hade Herner och en fakultetskamrat haft ett samtal med honom i en allvarlig vetenskaplig fråga, och alltjämt var han sanningssökaren, som ville lära, som ville utveckla sig, som ville lägga till sin egen andliga växt. Ett vackert, ett avundsvärt slut på en ljusets bana. Herner, vetenskapsman måhända mer än consistorialis, har säkerligen i högre grad än någon annan befogenhet till det vittnesbörd, som han avgiver, när han förklarar, att Eklund »hade en utomordentlig betydelse för de blivande prästernas teologiska ståndpunkt och hjälpte stora skaror ur de till

synes olösliga svårigheter, som den nyare bibelforskningen fört med sig».

En man och *en* mans idévärld voro för Pehr Eklund det största livsvärdet. Mårten kallade han honom för, liksom han själv, inte utan glädje, var medveten om att han av alla benämndes Pehr! Luther blev mer och mer för Eklund världstankens medelpunkt, den person, som klarast och enklast uttryckt meningen i förhållandet mellan Gud och hans skapade värld. Det var för Pehr Eklund en hjärtesak att på Luthers reformatoriska skrifter bygga upp en renodlad evangelisk teologi. En lekman som jag skulle nästan våga säga: en helt ny religion! Men dock den gamla fadervårsdyrkan, som alla människor och folkslag förstå och gärna vilja deltaga i, när den blir renad från allt obehörigt, allt som ej har den rätta andan. Åt denna allas tillitsfulla vördnad inför det högsta har Luther givit de djupaste men på samma gång de enklaste uttrycken — menade Pehr Eklund — och mer än annars voro hans ord besjälade av gudomlig förkunnelse, när han författade sina handledningar för barnaundervisningen. Luthers katekeser — den lilla som den stora —

blevo för Eklund gudomens uppenbarade ord. Såsom trosskrift ansåg han lilla katekesen mer innehållsrik än Apostolicum. Lehmann, som ju ibland kunde vara rätt illparig, har förtalt, vilken skräck Pehr Eklund en gång framkallade hos en grundtvigiansk präst i Danmark, när han blottat sitt hjärta i detta stycke.

Under årens lopp blev Pehr Eklund allt varmare beundrare av den Wallinska psalmboken, och på dess grund sökte han också få till stånd en sammanfattning av de kristna trostankarna. Under sina akademiska föreläsningar drog han ofta fram psalmerna såsom belysande sannings- och stämningsexempel, och han har skrivit en »Psalmlista för barndomsskolorna». När han flera gånger i veckan gjorde sina besök i Lunds folkskolor, sjöngs det alltid någon psalm, sedan domprosten pratat med barnen om »den store konungen och hans lika store minister», om »den vita hästen, som sprang utefter lederna med tom sadel» eller om annat, som kunde värma de smås hjärtan. Själv försökte han sig också på religiös diktning. I sin »Evangelisk fadervårsdyrkan» satte han på rim Mose lag till rytmen av »Vikingabalk» i »Frithiofs saga».

Giv ditt hjärta åt mig som en son åt sin far,
som åt hjälten hans korade brud!

Så heter det som inledning till budorden. Tredje budets innebörd tolkas sålunda:

Men när himlamärkt dag strålar in med sin frid,
fira sabbat med högtid och helgd!

Och åttonde budets mening får detta uttryck:

Säg ej efter, se själv och säg ärligt det ut,
men blott kärlekens öga ser sant.

Nu ha vi kommit in på ett kapitel, som vi kanske borde ha hoppat över. Men det är bäst att vara ärliga — Pehr skulle säkert ha gillat det. Han var ingen pennans mästare — därom äro inte meningarna delade bland dem, som höllo av honom och hålla hans hågkomst i helgd. De, som nu efteråt skola bilda sitt omdöme om Pehr Eklund efter de skrifter, som han lämnat efter sig, förklara helt enkelt, att de inte mäkta förstå oss, som sätta honom så upplyft och upplyftande högt. Hans skriftliga framställning blir ofta raka motsatsen till vad han själv var. Skematiserande, långrandig, tråkig kunde ingen gärna påstå vara epiteter, som passade honom i levande livet.

Han var det talade ordets man, det talades

och det hördas. För honom var det nödvändigt att se dem, som han stod i andlig samverkan med. I predikstol eller kateder eller på tribun kunde han få den verkligt stora stilen. Det lyste och blixtrade kring honom. Mycket sällan hade han nog tänkt på att förbereda sig. Det behövde han heller inte. Allt kom med lekande värdighet inifrån. Julens underbara förkunnelse kunde ingen göra så barnsligt enkel, så självklar och varm som han. När han predikade, brydde han sig inte om att homiletiskt hålla sig så strängt till den utstakade texten. Vår Herre hade ju gett texter i rikt överflöd. Jag kommer så innerligt väl ihåg högmässogudstjänsten på en pingstdag för ett trettiotal år sedan. »Dompan» predikade själv. Det var så vackert ute på Lundagård, med solsken och syrener och all annan härlighet, och Pehr var i full hänryckning, såsom det ju hövdes för årstiden. Han upprepade ideligen: »Vi ska inte tala om det», »Vi ska inte tala om det», »Vi ska inte tala om det» — inte om rönn och hägg och syren, inte om starars och lärkors, koltrastars och näktergalars sång, inte om slätten och de stora vyerna, inte om den världsliga glädjen in-

för allt det vackra, inte om det och inte om detta. Men tiden hade gått, och till sist måste han avbryta sig själv: »Vi ha dröjt så länge vid det, som vi inte skulle tala om, att vi inte ha tid till mer. Men av hjärtat vill jag unna eder, mina åhörare, att med tacksamhet mot Herren fröjdas åt den ljuvlighet han åt oss berett. Amen.» Naturligtvis föllo Pehr Eklunds ord oändligt mycket stilfullare än vad jag här har kunnat antyda. En vacker pingstpredikan, en hög visa, blev det i alla händelser — jag glömmer aldrig dess ljusa grundton.

I sitt tänkande och sitt talande var gamle domprosten konstnär. Av gammalt känner man till, att det är bara de verkligt dåliga målarna, som alltid göra lika bra tavlor. Han var beroende av stunden och av sig själv. Någon har sagt om honom de så ytterst träffande orden, att han kunde prestera allting utom det medelmåttiga. Var ögonblicket det rätta och värmdes han riktigt av sin egen inre hänförelse, så begynte det stråla kring honom. Orden fingo diktens och sanningens kraft. Man greps, man gav sig, man förtrollades inför deras själ av eld. Detta var ingen skådespelarekonst, intet

effektsökeri — det var ett sinne av lågande hetta, som skänkte sig helt och inte tvekade eller snålt vägde.

Han var talets man, men kanske främst samtalets. I allt sitt patos ägde han vardagens sanna naturlighet till den grad, att han helst ville rikta sina ord till en enda, som han kunde se i vitögat, ta i knapphålet, lägga armen om skuldran på. Ingenting fanns det, som var honom främmande, ingen fråga, den högsta eller den obetydligaste, som han inte ryckte in i sin trollkrets. Han var på Lundagård och i dess omgivningar någonting av Sokrates i Athén, men en hög och ståtlig och grann Sokrates, som det sprakade och gnistrade kring. Han strödde, riktigt slängde omkring sig sina tankar och infall och hugskott, slösade som Vår Herre slösar med sitt solsken. Han var en såningsman, som hade råd till att låta somt falla på hälleberget och på gatan. Men mycket, oändligt mycket, föll i god jord, spirade upp, bar frukt och bär ännu ...

Han ville se det växa och gro, han behövde ungdomen. Varenda en av sina lärjungar kände han till hjärta, håg och begåvning. Till envar kunde han ställa sina ord på just det sättet,

som passade själ och kynne bäst. Om alla visste han vad de gingo för och hur långt de hade hunnit i sitt vetandes stycken. Mången gång hände det, att han grep någon av sina gossar i flykten och promenerade med honom en stund under ivrigt samtal. Mest var det förstås han själv som förde ordet. Den unge mannen tilläts inte stort annat än att då och då fälla en kort replik, som visade, att han var med på noterna. Så om en timmes tid blev han upplyst om att hans tentamen var undanstökad. Då kunde man befinna sig halvvägs mot Dalby eller också möjligen utanför den gamla Lovénska gården vid Östra Mårtensgatan, där den rara domprostinnan länge haft middagsmaten färdig. Var Pehr vid redigt god luna, så fick den överlycklige tentanden följa med. Och det kunde mycket väl vara så, att där satt ett par, tre stycken och väntade, som husfadern ställt dit utan att värdinnan hade en aning om det.

Sådan var Pehr. Han tyckte om de unga, och de unga avgudade honom. Allas hjärtan kom han nära, hela stadens, hela stiftets — allas, som sågo och hörde honom. Det är uppbyggelse att minnas honom.

Nils Flensburg

★

Alltid hade det varit glans och glädje kring Nils Flensburg. Det kändes så tomt och tyst, när budet en aprilnatt 1926 kom att han ej mera var till. Sjuttioårig gick han bort, men i själen var han in i det sista den unge studenten.

En lycklig man hade han städse varit. Ljusa makter hade stakat ut och kringgärdat hans vandringsbana. I Lund, det så innerligt älskade, unnades det honom att leva alla sina dagar. Professorns, den blivande biskopens, son växte upp i solsken. Vilhelm Flensburg var en ståtlig och stilfull företeelse. Han hörde till den fakultet, som framför alla andra betecknades med namnet »den stora». Myndighet och gott hjärta voro förenade i hans väsen. Fritz von Dardel, som en gång träffade honom hos Gunnar Wennerberg, säger: »Biskop Flensburg är en god typ för en katolsk prelat; det fattas ho-

nom endast de violetta strumporna.» En god skåning var han också. Det berättas ju, att Nils, när han första gången styrde kosan till Stockholm, fick med sig på vägen många varningar av pappa: »Akta dig mycket noga där uppe. I själva språket ligger det något äventyrligt.»

Nils Flensburg har själv skildrat sina tidigaste barndomsminnen från Lund och omnejd. Det var på den tiden, då Lund alltjämt gjorde skäl för det tegnérska uttrycket om »den akademiska bondbyn», när stadens invånare ännu höllo sig med både nötkreatur och gödsvin, när Bantorget var en större äng med några oansenliga hus omkring och studentexercisen på Lundagård utgjorde ett av barnasinnets förnämligaste glädjeämnen. Gamla Botanicum fanns också kvar med lövvalv och buxbomshäckar och den speglande dammen. Professorsfamiljen hade det trevligt och trivsamt i hemmet vid Adelgatan. Barnen fingo fritt röra sig bland folk av vitt skilda samhällsklasser, och på gamla dagar betygar Nils: »Att vi, mina syskon och jag, under vår uppväxttid kommit i nära och förtrolig beröring med personer av helt

olika läggning och kynne, att vi fått en inblick i deras helt olika livsintressen och med aktgivenhet följt dem i deras dagliga värv, har helt visst för oss varit en hälsosam skola i den människokännedom och människokärlek, som ingen sund utveckling någonsin kan eller bör umbära.» Bland alla dem, med vilka han från sin tidiga barndom umgåtts, bevarade han ingen i så tacksamt minne som värdens, vagnmakare Malmström, son. Han hette Anders Magnus, blev med tiden en mäkta lärd man och dog som kyrkoherde i Gårdstånga och Holmby. Från tioårsåldern hade Nils Flensburg i mer än tre decennier sitt hem i biskopshuset vid Helgonabacken.

Åren gingo, och skolgossen var mogen för den vita mössan. I dikt har han besjungit den stora stunden. Har Lundagård någonsin skådat en äktare student än Nils Flensburg? Det var sång i hågen, och de härliga lagrarna grodde. Redan som ung hade han skaffat sig en mycket omfattande boksynthet. Särskilt i diktens värld var han överallt hemmastadd. Greklands och Roms stora andar voro hans dagliga umgängesvänner. Platon och Sofokles stodo

honom lika nära som Horatius. Till Indiens underbara kulturvärld drogs hans sinne, men Kalidasa fick ingalunda tränga ut Goethe eller Heine. Tonerna från andra sidan Sundet fängslade honom innerligt; i synnerhet var Christian Winthers boklövsväna dikt hans hjärta kär. På äldre dagar blev han för resten anmärkningsvärt lik den danske skalden. Hans ungdom präglades av den idéernas brytningstid, då Björnson och Ibsen satte själarna i rörelse, då genombrottets män fylkade sig kring Georg Brandes och då hos oss Strindberg väckte strid och förargelse. Viktor Rydbergs och Snoilskys dikter hänförde den unge mannens skönhetskänsla, och han har — säkerligen med all rätt — framhållit, att det för den framtida litterära utvecklingen i Sverige var betydelsefullt, att den naturalistiska riktningen i sitt första översvallande kraftutbrott möttes av den starka motström, som utgick från de båda nämnda skaldernas idealistiska stämningsvärld. I Lund begynte Albert Ulrik Bååth att göra sin stämma hörd. Han var bara tvenne år äldre än Flensburg, och denne blev hans beundrare för alltid.

Studentlivet gick friskt undan, men studierna

missköttes inte för det. Ganska tidigt kunde Nils Flensburg anses såsom en tämligen grundlärd man. I sin licentiat hade han latin, grekiska och sanskrit med jämförande indoeuropeisk språkforskning. Men han hade sett sig om i andra materier också. Särskilt torde han ha skaffat sig gott anseende för insikter i semitiska språk. Ty han hade åtskilliga år förordnande att sköta professuren för Esaias Tegnér, medan denne låg vid bibelkommissionen. Fastän han inte tagit examen i ämnet, fick han examinera andra och t. o. m. betygsätta doktorsavhandlingar. Med tiden blev han den förste innehavaren vid det sydsvenska universitetet av lärostolen i sanskrit och jämförande språkforskning. Den produktiva vetenskapliga verksamheten blev emellertid knappast hans främsta värv. Nils Flensburg hörde ej till dem, som kunna stänga in sig bak skrankor. Specialisering låg inte för hans röst. Han ville ha fri sikt åt alla håll och öppen rätt att göra utflykter vart det honom lyste. För honom var nog språkforskningen och språket något annat än för den strängt avskilde fackmannen. Måhända kan man säga, att han var mera filolog än lin-

gvist. Litteraturskatterna, ja själva orden, voro för honom bärare av tankar och skönhetsvärden, av anda och sanning, och inte i främsta rummet material för utspekulerande av ljudlagar och allskövs hugskott. Allt läste han, och ofta berättade han, att en språklig avhandling beredde honom samma nöje som en bra roman. Han följde vaket med sin vetenskaps utveckling, men han var knappast mannen att själv göra några detaljrön i smått. Vida bättre skulle han utan tvivel ha passat för ett kall, som förr bar den ståtliga titeln poeseos et eloquentiæ professor. Den konstsmidda prosans malmklang och rytmernas fast hamrade välljud skulle tjusat från hans kateder, medan ljusa skönhetssyner bredde ut sig vida över tidevarv och länder.

I själva verket blev ju Nils Flensburg ändå den lundensiska vältalighetens högste målsman. Han var under mer än en mansålder poeta laureatus för både den akademiska världen och borgerskapet, för Lund och hela Skåneland. Vid de stora högtidligheterna i universitetsaulan eller i ungdomsborgens festsal var det han som fick träda upp, när det gällde att i besjälade ord bringa hyllning åt en frejdad bortgångens

hågkomst eller annars ge flykt och djupare innebörd åt en stämning. Och när något stod på ute i de andra städerna, kallade man alltid på honom, det månde gälla en samhällets födelsedag eller invigningen av en industriutställning eller något annat av högtidsbetonad art. Såsom festtalare i bunden form var Nils Flensburg storslagen. Den frågan kan ställas, om vi här i landet överhuvud taget ägt någon, som i det avseendet varit hans överman. Hans strofer ägde pomp och mäktighet, formfägring och tankedjup. Nils Flensburg besatt som få gåvan att blicka in i själarna och sedan i fasta linjer teckna deras särmärkta drag, deras väsens innersta. Hur klara, hur strålande stå inte för vår blick de bilder han givit av andans stormän som Axel Nyblæus, Gunnar Wennerberg, Martin Weibull och Carl Snoilsky. Pregnans, skärpa och formens mästerskap äro på ett förträffligt sätt sammansmälta i inskriften på kransen till Viktor Rydberg:

Lundagårds lummiga valv dig vaggat i vårliga drömmar,
bjudit din ungdom sitt hägn, diktens bevingade svan.

Suckande fälla de nu för höstliga vindar sin fägring,
när mot ditt hemland du styr hädan din flytt-fågelsfärd.

Lund var, som sagt, Nils Flensburgs stora kärlek. Där hade hans hjärta sitt hemvist:

Saxos väna stad, som kransar
skönt med gröna lundars fransar
skörderika slättens rund!
Idog bygd ditt hägn du räcker
och från torn och tinnar sträcker
famnen ut mot Öresund.
Svept i dok av vårlig dager,
blomsterbrämad skrud du drager
som en sagans drottning fager,
gamla, evigt unga Lund.

Det klingar sång och lödig musik i all Nils Flensburgs dikt, och den, som framför andra var hans tonsättare, Alfred Berg, har betygat, att för honom mödan alltid var lätt och ljuv, när det gällde vännen Nils' skaldeord. På kantatdiktningens område torde Flensburg ha varit den, som med större givmildhet än någon annan svensk man ställt sig till förfogande för att åt betydelsefulla stunder ge diktens lyftande tolkning. Nu finns det ju förnumstiga

herrar, som föraktfullt skaka på huvudet åt allt vad tillfällighetsdiktande heter. Denna inställning är ensidig, om den drives till sin spets. På sätt och vis kan ju all lyrik räknas som tillfällighetspoesi, och ögnar man igenom de vittra hävderna, skall man i skaran av dess allra främsta finna mången, vars namn i väsentlig mån är knutet just till besjungandet av samtidens tilldragelser, dess minnen och gestalter. Flensburg har själv en gång vidrört detta spörsmål. Det var i den lilla vackra uppsatsen om H. H. Hallbäck. Där säger han: »Hela hans vittra produktion faller sålunda inom den av många såsom undermålig ansedda tillfällighetsdiktningens område. Här skall icke upptagas till granskning den svårlösta frågan om denna diktarts större eller mindre värde. Det må vara nog att erinra därom, att flera bland våra berömdaste skalder, exempelvis Tegnér och Strandberg, hämtat några av sin diktnings fagraste blomster från denna missaktade vrå i den poetiska örtagården, och att en hyllningssång, vars personliga föremål tecknats i friska och levande drag, säkerligen ej bör bedömas efter annan måttstock än porträttmålarens konst, vilken

mig veterligen ingen ansett mindervärdig i förhållande till andra arter av måleri.»

På ett fält framför alla stod Nils Flensburg som den gode, nyttige och beundrade lundaborgaren. Det var såsom högste man i det ålderdomliga sällskap, som kallats upp till Helge Knuts ära. I trettiofem år var han med där, och i tjugotre hörde han till dess styrelse. Det var en självskriven sak, att han skulle träda in på den plats, som Gustaf Ljunggren och Martin Weibull förut innehaft. Han blev den tredje i ett lysande triumvirat. Åt det gamla gillet skänkte han nytt liv och ökad glans. Hans ljusa personlighet samlade, hänförde och tjusade.

Enligt ordningsstadgan tillkommer det åldermannen att på högtidsdagen »med tillämpliga ord erinra om de under året avlidna bröder och systrar». För Nils Flensburg blev detta en kär plikt, som han fyllde med överlägsen skicklighet. Det var en ansenlig mängd dödsrunor han varje år den 13 januari hade att rista. Aldrig slog det fel, att bland dem, som gått bort, befunno sig män och kvinnor, vilka till samhällsställning och livsinriktning stodo varandra långt fjärran. Flensburg hade aktgivit på dem

alla, och ingen gick han förbi. Den frejdade forskaren och den beskedlige hantverksmästaren, den myndige finansmannen och den försynta hökareänkan fingo lika pietetsfullt sitt minne hugfäst. Och han, som förevigade dem, kände envar utan och innan. De bilder, han tecknade, voro uppdragna med linjeskärpa och med ömsinthet tillika. Var och en trädde fram sådan han gått och stått här i jordelivet, och minnestalaren sökte gärna komma med något älskvärt jovialiskt drag, som gjorde det sanningskärt ärliga porträttet än mera levande. Dessa minnestavlor av en mästares hand gjorde S:t Knuts dag till en högtid även för dem, som först i andra hand fingo bli delaktiga av deras behag. Den, som hade förmånen att själv vara med, erhöll som personligt plus njutningen av föredragets skånskt trygga ursprunglighet och av en minneskonst, som utan ett skrivet ord till stöd höll samman hela det väldiga materialet.

»Cedant Curæ» (»Bekymren vike») är namnet på en lundensisk sammanslutning, åt vilken Nils Flensburg skänkte mycket av nit och av glad omsorg. »Nocte Obrepente Maneat Fiducia» (»Må förtröstan stanna kvar, då natten bry-

ter in») var det valspråk, som han med användande av sina initialer antog i egenskap av Carl XIII:s-riddare, när hans arbete inom frimureriet fört honom till denna värdighet, och som han också använde i sitt exlibris. De bägge sentenserna äro inte motstridiga — de fullständiga varandra. Glad förtröstan härskade alltid i Nils Flensburgs sinne. Även när håret vitnat, bodde ynglingen kvar i hjärta och blick. De unga gåvo honom den högsta utmärkelse, som det står i deras makt att skänka: ordförandesysslan i Akademiska föreningen, och det blev alltid glädje, när han visade sig i deras krets. Den idealiske lundastudenten kunde inte tänkas i bättre gestalt än Nils Flensburgs. Han var en människa, som i sällspord grad besatt gåvan att göra sig nuet underdånigt, att vara glad åt det vackra och ljusa och dela med sig av sin glädje åt andra. Han var en bland de avundsvärda.

LEONARD HOLMSTRÖM

★

I raden av namn på skånska mannar, som gjort sin bygd och sitt land gagn och lämnat spår efter sig för alltid, står namnet Leonard Holmström långt framme. Man har givit dess bärare hederstiteln »den svenska folkhögskolans fader», och han förtjänar den med rätta. Visserligen var det inte han, som gav första uppslaget till den för Sverige nya undervisningsformen, men han skänkte den gestalt och fast daning, själ av sin egen själ. Den svenska folkhögskolan har genom årtiondena varit och är alltjämt liksom en bild av Leonard Holmströms helgjutet harmoniska personlighet med dess trygga blandning av ljus idealitet och klok blick på det praktiska livet.

Genom börd, fostran och personliga studier var Leonard Holmström i synnerlig grad danad för det värv, som skulle bli hans. En oktoberdag 1840 föddes han i Västerstad i Färs

10 — 35495. *Fjelner.*

härad. Fadern, som var fanjunkare, hade där köpt ett ställe, som han väsentligen på egen hand odlade, och sonen fick hjälpa till. Fru Malin Holmström-Ingers har berättat, att hennes far »under uppväxtåren och även på ferierna under studieåren i Lund deltagit i alla lantbruksgöromål, inbegripet stenbrytning och nyodling, som företogs för att öka gårdens värde, och detta arbete var säkert en lika god förberedelse för hans blivande folkhögskolelärarekall som hans doktorsgrad». »Han visste», säger hon, »vad kroppsarbete var och älskade att syssla därmed ända in i sin sena ålderdom, och t. o. m. då, när det innebar verklig livsfara för honom att 'gropa', vågade vi ej störa honom i denna kära sysselsättning.» Sin kärlek till jorden behöll han genom livet ogrumlad. När han den 25 juli 1908 lämnade ledningen av Hvilan i andra händer, yttrade han de så betecknande orden: »I grund och botten känner jag mig såsom en enkel bondeman, och därför gläder jag mig särskilt att ha fått verka i denna bygd, där vid sidan av god ekonomi ett enkelt levnadssätt i förening med en ganska hög bildning är rådande.»

Emellertid kom han att gå den lärda vägen. Sin skolbildning fick han vid Katedralskolan i Lund, och han blev student 1858. Själv har han åskådligt skildrat det akademiska livet i den tidens Lund, där många borgare — åtminstone under hans skoltid — ännu idkade jordbruk på sina s. k. fäladslotter och akademivärlden hade sin faschonabla promenadplats utmed den höga mur, som omgav gamla botaniska trädgården, den nuvarande universitetsplatsen. I annat sammanhang har han om sig själv betygat, att han smickrade sig med att ha varit en rätt hygglig student, men han var inte något våp för det. Om sin ställning till kamratvärlden vittnar han: »Jag deltog i förekommande förlustelser, så vitt mina något begränsade ekonomiska resurser tillåto, och kan ingalunda räknas bland dem, som plägade draga sig tillbaka, när ysterheten började bliva oroande, utan höll ofta ut så länge, att jag fick se både rät- och avigsidor av studentlivet.»

Han hörde till Skånska nationens andra avdelning, den s. k. perioikavdelningen, vilken omfattade studenter, som utgått från Lunds katedralskola, men ej hade staden Lund till fö-

delseort. Avdelningens kurator, Nils Dunér, bevarade han alltid i kärt minne. I det personliga umgängeskotteriet i Ohmska kasernen spelade Elof Tegnér en av de främsta rollerna. För resten har Holmström omtalat en rätt lustig studentanekdot, som gärna kan få gå vidare. En första maj, när man uppvaktade prokanslern, biskop Thomander, hade denne försport, att natten förut varit något orolig. Biskopen fann sig därav föranlåten att läsa lagen för studenterna: »I min studenttid togo vi oss väl också ett glas Valborgsmässoafton, men, mina herrar, blott ett glas.» Studentkårens ordförande, docenten Christian Cavallin, skall då ha infallit klart och distinkt: »Det var väl ett bra stort glas!» Holmström säger, att biskopen visserligen blängde på den djärve interlokutören men synbarligen hade svårt att dölja ett småleende.

Holmström var naturvetare med liv och lust. Först hade han påbörjat en gradualavhandling i zoologi, men professor Otto Torell drog hans håg över till geologien, och inom denna hos oss då så gott som nya vetenskap blev han både doktor och docent och fick det Wallmarkska priset. Han granskade refflorna på våra berghäl-

lar, tog reda på gamla vattenmärken och inhögg nya både på Sveriges och Finlands kuster för att utröna problemet om Skandinaviens höjning, och som ingen annan gjorde han sig underkunnig om Skånes lösa jordlager. Sin vetenskap övergav han aldrig, även när andra sysslor togo det mesta av hans tid i anspråk.

Vi närma oss nu 1868, det året, då folkhögskolan kom till. Ola Andersson i Nordanå, sedermera i Burlöv, den blivande riksdagshövdingen, var den, som fört planen fram. Det möte med Bara härads lantbruksklubb, där tanken på en högre undervisningsanstalt för lantungdomen i häradet först framfördes, hölls just på »Wärdshuset Hvilan». Lokalen i fråga var ett av de många täringsställena längs landsvägen mellan Lund och Malmö. Den hade förut hetat Svartekrog och legat ett stycke längre österut. Lantbruksklubben tillsatte en kommitté för att förbereda skolfrågan. Arbetet kom att utföras av Ola Andersson, tegelbruksägaren Hans Andersson i Lomma samt fil. d:r Olof Pehrsson-Bendz å Alnarp. Den senare hade inhämtat en del underrättelser om det danska folkhögskolevä-sendet, och i stället för en högre folkskola, så-

som man ursprungligen tänkt sig, blev det en »folkhögskola för Bara härad», som föreslogs i det utlåtande, vilket framlades i januari 1868.

De linjer, som då uppdrogos, ha blivit de vägledande för hela den svenska folkhögskolan. Först lämnades en framställning av »redan befintliga skolors förmåga att tillgodose allmogens behof af bildning». Och sedan redogjorde kommitterade för den skola, som de tänkt sig: »en läroanstalt, der ynglingen kan lära sig såväl något för själen bildande som för det praktiska lifvet gagnande, der han kan inhemta allmän bildning, lära rätt fatta sin bestämmelse och få håg och aktning för arbete samt komma till insigt om, att man icke endast på embets- och tjenstemannabanan kan blifva en duglig och nyttig medborgare. Skolan bör förläggas på landet, så att lärjungarna kunna begagna den utan att gå ifrån sina vanliga lefnadsvillkor samt efter slutad undervisning med upplyst håg kunna återvända till deras förra yrke.»

Några ord ur stadgeförslaget böra också anföras angående läroanstaltens uppgift: »Skolans verksamhet afser att väcka lärjungens eftertanke, skärpa hans omdöme, lifva hans foster-

landskärlek och bibringa honom aktning för insigter samt håg och lust för gagnelig sjelfverksamhet.»

D:r Holmström har vid det tillfälle, då han lämnade sitt föreståndarskap, yttrat, att dessa linjer såväl i allmänhet som i detaljer voro »beundransvärt vidsynta och framsynta». Planen var alltså klar, och ekonomien ordnades också, fastän under rätt blygsamma former, genom frivilliga bidrag av lantmän i Bara och Torna härad. Men det allra viktigaste återstod: att leta rätt på mannen, som skulle förverkliga tanken. Blickarna föllo på den unge geologidocenten i Lund, vilken helt nyligen blivit utnämnd till adjunkt vid Katedralskolan. Det fordrades verkligen håg och mod för att ge sig in på den bana, dit man bjöd honom. I Lund saknade han inte utsikter. Långt senare har eforus, biskop Flensburg, yttrat, att Holmström otvivelaktigt med tiden skulle blivit rektor vid Katedralskolan, och den geologiska vägen tedde sig ingalunda hopplös. Folkhögskolan hade däremot ingenting, som särskilt lockade, från materiell synpunkt sett. Det är ett milt uttryck, om man säger, att folk i vida kretsar såg med misstänk-

samhet på dess idéer. Seved Ribbing har också en gång talat om »en universitetets unge docent, som så hade fattats av kärlek till den nya uppgiften, att han för densamma uppoffrade utsikterna till akademisk befordran och utkomst».

Ja, uppoffring var det säkerligen, om man såg enbart med den praktiska klokhetens blick. Själv sade Holmström, att hans universitetskamrater hade med en liten fest tagit avsked av honom. De hade visserligen önskat honom lycka och framgång i det nya företaget, och flera av de unga magistrarna hyste nog intresse för saken, vilket han gärna medgav, att de senare i tiden vid många tillfällen också framlagt i handling. Men den allmänna åsikten var dock den, att det var ett lönlöst företag och att den, som ägnade sina krafter däråt, kastade bort sin framtid.

En var det, som styrkte honom. Vid det förut ett par gånger berörda tillfället, då han sade farväl till ledareskapet, riktade han några varma ord till den, som under de flesta av arbetets år stått hjälpande och stödjande vid hans sida: »I likhet med min hustru vill jag nu säga ett tack för dessa fyrtio år, som för oss varit

så lyckliga. Men jag vill börja med att säga detta tack till henne, vilken jag har att tacka för att jag kom hit. Man ansåg det vara en mycket oviss levnadsbana, som jag kastade mig in på, när jag antog platsen här. Det var endast en ung flicka, som sade motsatsen, och hennes råd följde jag. Sedan hade jag den glädjen, att hon blev min hustru, och jag är säker på att jag ej skulle ha lyckats, om jag ej haft henne på min sida.»

I Ny Illustrerad Tidning för år 1868 har jag funnit en uppsats om »Sveriges första folkhögskola vid Åkarp i Bara härad i Skåne». De båda bokstäverna A. H., med vilka den är undertecknad, betyda Adolf Hedin. Den radikale »braständaren» var en varm vän av folkhögskolans idé, för vilken han verkat ej minst inom Nordisk Nationalförening. Med tanke på rubriken om »Sveriges första» skriver han: »Det *kan* göras invändningar mot detta hedersnamn för den folkhögskola, som om några veckor öppnas å Hvilan, invid Åkarps station å Södra stambanan i Bara härad af Malmöhus län. Ty samtidigt träda tvenne andra folkhögskolor i verksamhet nämligen Önnestads i Kristianstads och

Herrestads i Östergötlands län. Bara härads folkhögskola försvarar dock namnet af den första ej blott derigenom att hon först framträdde ur förberedelsernas skede och gaf sig till känna för menigheten, utan ock kanhända derför att hon väl i sin mon manat till efterföljd af ett godt exempel, hvarom de tvenne andra vittna.»

Hedin klandrar skarpt den fientlighet, som från visst håll lagts i dagen mot »den löftesrika institutionen». »Det som nu göres, det göres för folket *af* folket», yttrar han vidare, och han slutar sin uppsats sålunda: »Den sista underrättelsen om Bara härads folkhögskola, som kommit under våra ögon, meddelade en af kyrkoherden E. Cederschiöld i Malmöhus läns landsting väckt motion om tretusen rdrs årligt anslag till skolan så länge hon af landstinget anses uppfylla sin bestämmelse, dock utan rättighet för landstinget att med hennes angelägenheter taga någon omedelbar befattning eller deröfver föra kontroll. Den rätta ståndpunkten är funnen; den är det i och med modet att tro på frihetens betydelse.»

Detta sista handlar ju inte om Leonard Holmström, men det handlar i mycket betydelsefull

måtto om folkhögskolan Hvilan, och från nu äro dessa tu ett. Den gamla krogen hade omändrats till skollokal för en kostnad av 325 kr. och 97 öre, och skolstyrelsen hade måst med ett skäligt belopp utlösa de bägge sista kroginnehavarinnorna för att kunna få disponera byggnaden någon tid, innan skolan skulle öppnas. Nödiga åtgärder vidtogos för att lufta ut den inbitna spritdoften, men ännu på den stora dagens morgon hängde krogskylten kvar. Holmström berättade gärna om hur han kvällen förut fick besök av en vägfarande, som trodde, att krogrörelsen fortfarande bedrevs och som också blev serverad. Han fick nöja sig med öl i stället för den önskade konjaken, men så slapp han också att betala, och Holmström å sin sida blev helt glad över det goda råd, som han fick: »Det kan nog gå bra, men min själ får man då sköta sig.» Det är om denna krog och dess nya öden som A. U. Bååth skrivit sin allbekanta dikt »Hvilan, krog — folkhögskola».

Så började verksamheten med 36 lärjungar. Det är ju otänkbart att här skriva Hvilans historia. Holmström satte in hela sin personlighets kraft för att driva fram vad han föresatt sig.

I bygden växte förtroendet för skolan år för år. Men det fanns också oändligt mycket motstånd att övervinna. Både enskilt och offentligen, i press och vid möten, hade man en mängd klander mot den nya skolformen. Man beskyllde folkhögskolan för att bibringa bondpojkarna högfärd och halvbildning och åtskilliga andra mer eller mindre svåra synder och laster, och en skola, där man inte hade läxor, inte examen och inte betyg, kunde det väl inte vara någonting med! En god del av Holmströms arbetsdag gick åt till att i olika tidningar skriva genmälen mot vad som talats illa om hans skola. I ett urklippsalbum på Hvilan finns det många, många sidor med dylikt skriftställeri. Oftast fick Holmström rätt till sist. En högadlig godsägare hade haft en mångfald grava anmärkningar att göra, ej minst inom styrelser och sällskap, som hade något att säga till om. Han ombads av Holmström att åhöra undervisningen på Hvilan någon dag eller så länge han ville. Så kom han en morgon. Fram på eftermiddagen var han helt omvänd och erkände villigt, att han på avstånd sett alldeles fel.

Den respekt, med vilken Hvilan omgavs, bott-

nade först och främst i Holmströms person. Det var ju ändå en karl, som varit anställd både vid universitetet och vid Katedralskolan och som nog hade kunnat bli professor med tiden, om han hade velat! Såsom redan sagts, slutade Holmström aldrig upp med sin vetenskapliga verksamhet, och till gamle professor Lundell skall han en gång ha fällt ett yttrande, som på denne lär ha gjort ett mycket starkt intryck. Han sade, att han för att bevara sin lärareförmåga frisk måste tid efter annan taga sig »ett bad i vetenskapens våg».

Med det akademiska Lund uppehöll Holmström ständigt livliga förbindelser. Varje år hade han offentliga föredrag av framstående universitetsmän, och vid de olika kursavslutningarna var det i regel någon professor som gav eleverna och allmänheten till livs ett eller annat ur sin vetenskaps rikedomar. Bland dem, som mest bidragit i detta hänseende, voro väl Seved Ribbing, Pehr Eklund, Esaias Tegnér och August Quennerstedt, för att nämna några namn. Alla ville gärna komma. Ribbing har intygat, att »den korta nästgårdsvägen mellan Lund och Hvilan ständigt lockat universitets-

lärarna ditut för att åt den uppmärksamma, ungdomsfriska ungdomsskaran meddela något anslående ur vetenskapernas skattkammare, för att iakttaga och följa de ungas framsteg», och han förklarar, att »icke ens den ringaste fläkt av avund eller missförstånd har förekommit mellan målsmännen för de olika bildningsanstalterna». Ribbing fastslår också såsom ett ytterligare bevis på samhörighetskänslan dem emellan det faktum, att när den första s. k. sommarkursen hölls i Sydsverige, valdes Hvilan till plats därför och lärare från såväl universitetet som folkhögskolan samverkade vid undervisningen. Han kunde gärna ha sträckt sig till hela Sverige. Ty i själva verket var det Holmström, som på Hvilan 1893 anordnade de första university-extension-kurserna några veckor före sommarkurserna i Uppsala.

D:r Holmström har själv omtalat, hurusom ekonomien under den första tiden ofta var brydsam, i synnerhet när landstinget drog in anslaget under ett par år. Då inträffade emellertid ett uppsving av ganska konstig orsak. På våren 1874 brann den gamla byggnaden ner genom vådeld, och alla ville visa sin välvilja mot

den brandskadade skolan. 13,000 kr. flödade in i penningar, och 100 personer inträdde som garanter. En »dramatisk studentsoiré» på Akademiska föreningen i Lund anslog halva behållningen till ett nytt Hvilan. Holmström fick själv en del högst värdefulla anteckningar från sina geologiska forskningar innebrända.

De lärarekrafter, med vilka Holmström omgav sig, voro med omsorg valda. När han gjorde upp bokslutet över sin ledareverksamhet, yttrade han, att han låtit sina medlärare arbeta självständigt och göra det bästa de kunnat. Han tillade: »Man har sagt, att detta haft sin betydelse.» Under den första tiden fick han emellertid ej behålla sitt folk för länge. Var gång en ny folkhögskola upprättades eller en äldre omorganiserades, ville man ha till ledare någon, som varit d:r Holmströms medarbetare. Under det första årtiondet av Hvilans verksamhet skedde så vart och vartannat år, och av de svenska folkhögskoleföreståndarna på 1870-talet hade fem varit andre lärare på Hvilan. Andra personer, som hade för avsikt att ägna sig åt folkhögskolans tjänst, brukade alltid under längre eller kortare tid vistas på Hvilan såsom

auskultanter. Därifrån spriddes tänkesätt och arbetsmetoder ut över landet. *Så* blev Hvilan folkhögskolornas folkhögskola och Leonard Holmström allas deras vördade patriark.

För de unga lärarna var den Holmströmska familjekretsen ett kärt hem, och många av dem ha givit vackra uttryck åt den vördsamma tacksamhet de alltid känt för intrycken och minnena därifrån. Två blevo ännu närmare knutna till familjen såsom svärsöner i huset, och av dessa fick en värvet att fortsätta Leonard Holmströms livsgärning.

Förhållandena ha ändrat sig mycket sedan den novemberdag 1868, när Hvilan första gången öppnade sina dörrar för en tillströmmande ynglingaskara, och de, som i forna tider gästade det gamla anspråkslösa värdshuset vid landsvägen, kunde inte gärna ana, vilket ståtligt komplex av byggnader, som en gång där skulle resa sig. När Holmström bara fått fart i rörelsen, så gick det raskt undan. Den ena utvidgningen följde på den andra. Här kan det inte bli tal om att redogöra för dem alla, hur den kvinnliga folkhögskolan kom till, hur vår svenska lantmannaskola fick sin utformning genom

Holmströms praktiska verksamhet och hans arbete i den kungliga utredningskommittén, hur ständigt nya avdelningar vuxit upp, hur hans eget lilla ställe, Lindegård, blev ett mönsterjordbruk, inte bara för lärjungarna utan även för bygd och rike, hur Sveriges första andelsmejeri inrättades, hur de första kontrollkurserna anordnades. Dessa leddes av en förutvarande elev vid skolan, som sedan flyttade över i lärarnas krets. Med tiden blev han professor och statsråd. Han hette och heter Nils Hansson. Vid folkhögskolans femtioårsjubileum riktade d:r Holmström ett särskilt tack till denne, vilken han betecknade såsom sin lärjunge framför alla andra.

Det var reda i allt vad Leonard Holmström tog sig till, och han hade av naturen danats till en pedagog som få utan att alls behöva teorier och hugskott. Hans enastående undervisaregåvor bekräftas också av de handledningar i olikartade skolans ämnen, som han under årens lopp författade och som betecknats såsom helt enkelt mönstergilla. Hans lärobok i geologi var länge använd inte bara vid lantbruksskolor av olika grad utan också vid Lunds universitet.

För bygdens praktiska strävanden nitälskade han varmt. Sålunda var han en av de ledande både när man arbetade för att få trädgårdsodlingen främjad och när man sökte få trygd mot alltför svåra förluster genom haglets härjningar. Han var livligt intresserad av kännedomen om det gamla. Redan 1874 offentliggjorde han i Martin Weibulls Samlingar några »Prof på folkspråket i Färs härad i Skåne», i landsmålsföreningarnas tidskrift skildrade han ett gammalt julkalas i hembygden, och så sent som 1917 meddelade han i »Folkminnen och folktankar» en sägen om hur det gick till »När skogvaktaren såg Skogssnuan».

Leonard Holmström var ända från ungdomsåren en god skandinav, och med den danska folkhögskolan stod han städse i förbindelse. Redan på hösten 1868 besökte han skolan i Lyngby för att se och lära, och dess föreståndare J. C. La Cour återgäldade om ett par månader besöket. Hans Rosendal, som på den tiden förestod skolan i Vinding, gästade upprepade gånger Hvilan, »som jag tror, av brinnande nyfikenhet och forskningsiver för att se till, om det fanns någon liknelse till folkhögskola i den för Sve-

rige nya inrättningen», sade Holmström. Till en början visade nog svenskar och danskar en viss försiktighet mot varandra. Men de nordiska folkhögskolemötena gjorde snart vänskapen full och hel, och inte bara Rosendal, som av Holmström fick hedersnamnet »färjkarlen vid Öresund», utan också Jens Nörregaard, Ludvig Schröder och andra blevo kära och ofta återkommande gäster på Hvilan. Sedan Rosendal blivit föreståndare på Lyngby, besökte han och Holmströms skolor varandra turvis varje år, och Rosendal var med, när den gamle vännen sade Hvilan officiellt farväl.

Holmström var en man för sig, en av dem, som skapats att gå egna vägar och göra dem till andras. Hela hans väsen var skånskt lugn och skånsk måtta. Det kan ju hända, att det till att börja med i folkhögskolan inte bara på andra sidan Sundet utan också på denna en och annan gång pratades en smula för mycket. Holmström var inte de många ordens man. Själv har han en gång berättat, hur svårt han alltid fann det att uppträda såsom offentlig vältalare! Men *när* han talade, var det både innehåll och lyftning i den kloke, trygge mannens

ord. Han sade ingenting annat än vad han visste och själv erfarit, men det räckte till för att glädja och värma.

En yngre yrkeskamrat, Peter Gunnarsson, har i festskriften till Holmström på hans sextioårsdag skrivit några betecknande ord. Han talar om, att han ett par år tidigare sammanträffat med skalden A. U. Bååth, vilken ju under flera år varit lärare på Hvilan. På fråga om han kände någon person, mer prosaisk än d:r Holmström, hade Bååth svarat nej. Omedelbart tillade han: »men det var likväl d:r Holmström som en gång stämde tonerna på min lyra»... För egen del förklarar Gunnarsson, att om man besinnar den sunda planmässighet, som genomgick Holmströms arbete i den svenska folkhögskolan, så finner man mer och mer, att detta hans arbete varit ett konstverk.

Undervisningen på Hvilan blev ett föredöme för åtskilliga andra läroanstalter. Holmström gav i korthet sitt pedagogiska testamente den ofta berörda julidagen 1908. Han yttrade: »Man ropar nu för tiden på att skolan skall vara praktisk. Men vilken skola är praktisk? Jo, det är den, som undervisar praktiskt, i vilket ämne det

nu än må vara, som lämpar undervisningen efter elevernas fattningsförmåga. Det är praktiskt, när man först tillgodoser människan och sedan yrkesmannen. Detta hade skolans stiftare klart för sig, såsom av deras program framgår. Vi ha sökt fostra en självständig, vaken ungdom med lust för arbetet. Denna bygd är en mönsterbygd på lantbrukets område. Har skolan någon förtjänst härutinnan, så beror det på att vi noga fasthållit vid det ursprungliga programmet.» Det är ord av en praktiskt vis man, som förståndigt håller sig vid jorden men likväl kan skåda både långt och högt.

Vid samma tillfälle talade han också manligt om vikten av att stärka rättfärdighetskänslan hos de unga. Rättfärdighet, ärlighet var det ledande i Leonard Holmströms väsen och vandel. Så också i hans ställning till de högsta tingen. Det riktigt värmer kring hjärtat att läsa vad han skrev en gång 1904: »Ett folk, för vilket all religiositet, all tro och tillförsikt till Gud är främmande, kan ej hysa idealer och ej bliva ett föregångsfolk. Främst bland folkhögskolans medel ställa vi därför religionen; dock ej den religion, som fordrar tro på ett visst allt eller

intet, som sålunda uppställer oövervinneliga fordringar på människorna eller som sätter målet för människan uteslutande på hinsidan graven, ej heller fariseismens eller fromleriets självviska gudsdyrkan. Vi tänka oss däremot det evangelium i högsätet, som kan värma hjärtan och sinnen hos de unga och lära dem att rätt känna sig själva i deras förhållande till Gud som en kärleksrik fader samt därmed även, att vi alla äro barn av samme fader. I folkhögskolan undervisa vi visserligen icke i religionen i vanlig mening, men vi sträva efter att få en religiös underström genom hela undervisningen.» Är det inte nästan som hörde man en frimodig predikan av hans vän Pehr Eklund?

Holmström var en man av sann och sund frisinthet — vilket ju visst inte alltid är detsamma som det s. k. frisinnet. »Min frisinthet», sade han en gång, »sammanhänger väl med min optimism, och hur skulle man kunna vara annat än optimist, när man står mitt ibland ungdomen! En lärare måste, synes det mig, peka åt det håll, där friskhet i uppfattningen är rådande.» Onekligen är detta en hurtig livsåskådning hos en åldring.

Fastän Holmström i väsentlig mån var det praktiskas man, varnade han dock alltid för den ensidiga nyttans ståndpunkt. Vid allmänna nordiska folkhögskolemötet i Göteborg 1898, som han öppnade och vars förhandlingar han ledde, talade han allvarsord till dem, som syntes avse att leda folkhögskolans verksamhet därhän, att hon skulle sysselsätta eleverna med det som är »nyttigt», men lämna det åsido, som kan upplysa, väcka och värma de ungas sinnen. »Därigenom riskeras lätt», sade han, »att folkhögskolans farkost glider ur den friska, brusande livsströmmen in i 'nyttighetens' lugna kanal, där den kommer att gunga fram så sakteliga och ljuvligt... Man inser ej, att man ofta räcker sten, där 'folkets barn' behöva bröd.»

Den höstdag 1918, då Hvilan firade sitt femtioårsjubileum, blev för Holmström en stor dag. Rikets ecklesiastikminister — han hette den gången Värner Rydén — uttalade som sin mening, att folkhögskolan var den undervisningsgren, som skaffat sig de bästa riktlinjerna och de bästa metoderna i direkt anslutning till det praktiska medborgarlivet, och vad särskilt Hvilan beträffar, vittnade han om att han långt

inne i Ryssland hört denna skolas namn nämnas. Skolöverstyrelsens chef, generaldirektör Bergqvist, betygade allas tack till »den vördade man, vars aldrig slocknande idealitet, aldrig tröttnande flit, aldrig sviktande trohet utgjort denna skolas starkaste stöd, den svenska folkbildningens nestor, d:r Leonard Holmström». Och länets hövding, greve Robert Dela Gardie yttrade, att »alla känna, huru tankarna, eller jag kanske får rent av säga drömmarna för femtio år sedan ha förverkligats i ständigt nya vågor av bildning och av väckelse, som strömmat ut över nejderna häromkring, över Skåne, ja, över hela vårt land från den livets källa, som bär Hvilans namn».

Utanför folkhögskolan, synlig från stora vägen, står en minnessten med Leonard Holmströms bild, modellerad av Anders Olson. Den bär också namnet på hans maka, »hans trofasta stöd». Det är en vacker gärd åt minnet av dem, som här gjort ett betydelsefullt odlingens livsverk.

GEORG J:SON KARLIN

(TILL SJUTTIOFEMÅRSDAGEN)

★

Den 23 april 1934 fyller d:r Georg J:son Karlin, grundläggaren av Kulturhistoriska museet i Lund, sjuttiofem år. Årens i och för sig ej oansenliga mängd bär han med mycken heder, och det fattades honom varken krafter eller arbetsvilja att stanna kvar över bemärkelsedagen och även någon tid sedan vid skötseln av sitt livs storverk. Andra ha dock annorlunda velat. Fortfarande bor han emellertid kvar i den mark, där han blivit så fast rotad, och uppgifter för hans verksamhetslust lära icke komma att tryta i brådrasket. Vitterhetsakademien har ju för endast ett par dagar sedan hemställt, att ett anslag skall ställas till hans förfogande för att bearbeta de av honom insamlade fynden från det gamla Lund och från det medeltida Falsterbo. Sedan har han satt sig före att ge ut en ny upplaga av den till jubi-

léet 1918 utkomna kulturhistoriska handboken, vilken runt världen väckte en högst smickrande uppmärksamhet genom sin sakrikedom och sin ypperliga gruppering av materialet. Det var för resten om den Värner Rydén på sin ecklesiastikministertid betygade för dess författare, att han ej förmått sova på två nätter, emedan han inte kunnat lägga boken ifrån sig. Ja, sedan får väl Karlin kasta sig på att beskriva de enastående keramik- och textilsamlingar, som han hopbragt, och så måste han tänka på att få sina egna levnadsminnen färdiga till efterkommandes förnöjelse och fostran. Någon mera tryckande sysslolöshet torde inte vara att befara under det närmaste årtiondet.

Mycket har sagts, och åtskilligt har det skrivits om Karlin i samband med de minnesdagar, som han eller hans institution vid skilda tillfällen högtidlighållit. Han har nog aldrig med fog kunnat räknas till dem, som velat ha tyst kring sig. Alltid har det hörts och synts var han dragit fram, och ofta har det låtit ganska högljutt kring honom och hans verk, bullret må ha kommit från honom själv eller från andra. Från pojktiden till gubbåren har han i en rak

linje varit samma oböjliga järnvilja, för vilken det varken fått finnas hinder eller eftergifter eller så värst många hänsyn. Där han beslutit sig för att draga vägen, där har han också dragit den, och där har han sedan trampat på med stora steg fram, fram, fram med allt ivrigare erövrarehåg att slå under sig allt som kunde nås eller i varje fall det mesta möjliga. De, som stått eller ställt sig i vägen för honom, har det mest varit synd om. I regel har det gått dem illa. Något skonsmål har inte visats, det må nu ha gällt lekt eller lärd, riksantikvarie eller överintendent, styrelseordförande eller vilt utsocknes, professorer eller borgare eller tidningsredaktörer. Han har visat sig vara fullt medveten om sitt väsens art, när han på gamla dagar förklarat sig gärna erkänna, att han under sitt långa, kampfyllda liv, såsom den ärlige man han hävdat att vara, hellre som vapen använt armbågarna än knäna. Utan denna våldsamma kraft, som alltid kärvt satte in allt för sitt, hade Karlins gärning varit otänkbar. För en mjäkig kammarlärd med hur djupt vetande och hur utsökt älskvärdhet som helst hade det varit fåfäng möda att försöka

sig på ett verk som detta, att röja ny mark, att bygga upp från grunden efter egna nydanande tankar, att med utgångspunkt i en liten samling allmogesaker från en gammal socken i Gärds dana en anstalt, som likt Kulturen blivit en bildningens stormakt och på vissa områden tävlar med det yppersta i världen.

Med en naturkrafts styrka bröt den rörelse fram, som här nere hos oss i Karlin fick sin segerrike målsman. Tanken att rädda det gamla undan förstörelsen låg väl i tiden, kom jämsides med landsmålsrörelsen och de nordiskt folkliga strävandena. Det har tvistats om, vilken som först i Sverige förde fram idén om friluftsmuséer och paviljongsystem. Karlin håller styvt på att det var han, som hade betydande försprång, och såsom han skildrar saken synes han ha rätt. Han berättar, att han 1891 efter en audiens hos kung Oscar sammanträffade med Hazelius inne hos en antikvitetshandlande i Stockholm och där visade honom ritningarna till byggnadsplanen i Lund. Karlin säger, att Hazelius inte svarade något men tappade pappersrullen i golvet. Ett par månader senare publicerades ritningarna av riksantikva-

rien Hildebrand i Ny illustrerad tidning. Då hade Hazelius inköpt Skansen till friluftsmuseum. För sin del gör Karlin gällande, att hans egna planer härleda sig ända från 1882, då grunden till Kulturen vid midsommar lades hemma i Huaröd.

Landsmålsstudenterna i Lund blevo Kulturens faddrar. Närmast kommo samlingarna till stånd med tanke på att skaffa dräkter till landsmålsspexen på Föreningen, i vilka Karlin flitigt medverkade både som författare och aktör. Själv har han skånskt allmogeblod i ådrorna. Fadern, vilken slutade sina dagar såsom kyrkoherde i Huaröd och Svensköp, var bondson från Asmundtorp. Innan han kom till Gärds, hade han tjänstgjort såsom pastor i Brönnestads socken, V. Göinge härad. Från den gamla oskiftade frälsebyn Nösdala har Karlin friskt levande barndomsminnen kvar. Han talar om de timrade dubbelgårdarna, som lågo orubbade utefter det smala »byasträtet», om byaheren, som varje morgon tutade i sin lur och skramlade med sin ringstav, när han samlade byns boskap för att driva den till betet på fäladen, om alla de hemska historier, som barnpigan Gustava

hade att förtälja om underbara ting och om mångahanda »gamla forfarenheder». I Huaröd hade han gått omkring i stugorna, lekt med byabarnen, lyssnat till sagor och visor, njutit av att svänga omkring i julalekar och folkdanser, tågat som stjärngosse och burit maj i by. Mycket av den förnämliga textilkonsten från denna socken finnes nu på Kulturen, och där har också kyrkovärden Måns Larssons ålderdomliga rökestuga inrymts.

Nu kan det självfallet inte på minsta vis bli tal om att här rista en samlande runa om Georg J:son Karlin och ännu mindre om att redogöra för huru Kulturen steg för steg blev vad den är och i någon mån vad Karlin drömde om att den skulle bliva. Dagen efter midsommardagen 1882 nedskrev Karlin där hemma i sin dagbok en tveksam fråga, som dock synes ha en viss aning om framtidsjubel i klangen: »Hvad mände varda utaf detta barnet?» Ja, under nitisk omvårdnad och med kärleksfulla uppfostringsbidrag efter råd och lägenhet från skilda håll drog barnet sig fram, frodades och växte, blev större och större. Även bland gynnarna fanns det nog en och annan, som ibland tyckte,

att detta barn blev alltför voluminöst i formerna och att det sög till sig åtskilligt, som noga räknat var för dess egentliga konstitution främmande. Karlin syftade långt och vida, Men föret var ofta svårt. Hazelius erbjöd honom anställning vid Nordiska museet, och planer voro ibland å bane, att samlingarna och han skulle flytta till Malmö. Lundaborna visade sig emellertid så småningom en smula mer välvilliga än förr mot företaget, och lärdomsstaden förblev dess mantalsskrivningsort. När det första fastighetsköpet 1889 gjordes, ville dåvarande ordföranden, professorn greve G. K. Hamilton, ha taget till protokollet, att man snarast möjligt borde försälja halva tomten och koncentrera sig på den andra. Vice ordföranden, den gamle hederlige kemiprofessorn C. W. Blomstrand sade då: »Jag tror, att vi bara skulle göra oss löjliga med ett sådant beslut. Vi få vara glada, om Karlin nöjer sig med vad vi nu ha och inte köper hela kvarteret.»

Såsom Blomstrand anade, så gick det. Utvidgningarna ha varit överväldigande. Inte bara hela kvarteret Kulturen utan även halva kvarteret Tegnér ha underslagits museets domäner.

Alla veta vi hur byggnad efter byggnad rests inom den alltmer vidgade ramen: smålandskyrkan, där Karlins morfar en gång predikat och där han nu själv under flera årtionden skött förkunnelsen, gårdar och stugor och bodar, resterna av det ärevördiga Kalendehuset, medeltida kyrkorelikter och en mångfald hus och gårdar av olika art från skilda orter i original eller nydaning. Ute i Everlöv grundade Karlin ett jordbrukets levande museum. Väg reddes under Adelgatan, och kring den förvärvade gamla Bondpinan, som blev en av huvudavdelningarna, växte upp ett nytt, storslaget museumsområde. För vart år, som gick, ökades allt, och omfattningen syntes ibland nästan hotfullt överväldigande.

Den, som nu skriver detta, kvad för femton år sedan några hyllningsstrofer till »En kulturpersonlighet». Gärningen begicks i samband med Karlins sextioårsdag. När jag nu ögnar igenom verserna, tycker jag rentav själv, att de ha kvar rätt mycket av sin sanning. För den skull drar jag dem en gång till:

Gestalten har alltid prunkat av glöd.
Sina barnaskor slet han i Huaröd,

och vilka fel han än må ha haft,
han äger ett lysande huvud på skaft,
och ingen förnekar hans härskaresnille.
Han visste redan som pilt vad han ville
och lät tidigt förstå, att vad han bestämt
ej motas med allvar och inte med skämt:
för att skapa på egen hand en kultur
det fordras en grovbyggd urkraftsnatur!
... Fast på en gång predikar- och tiggarmunk;
i sin framfart han alls inte lider av pjunk:
om predikan ej lydes, så rungar det skäll,
och han tar vad som inte kan tiggas med gnäll,
... och sedan får »givaren» äran att vara
ett nummer i donatorernas skara.
Med ädelt rovgirig vikingahåg
han roffade åt sig allt vad han såg.
När han börjar, aptiten aldrig tar slut;
han för med sig skätteträd, vagga och klut,
och farfars glödande fästemansbrev
utan krångel gör sällskap med gryta och slev.
Och drickakrus, saxar och rågvällingsfat
han älskar som guld av högsta karat,
och han fröjdas av gamla skaklar och linor
lika varmt som av Sancta Maria minor,
och klappträn och rakor och vadmalsvävsspjäll
stå i samma kurs som Sanct Mikael.
Han rotar i kistorna, snokar på vinden,
och när ömt han klappar moran på kinden,
han får i regel sin vilja fram,

— kulturuppsåtet kom sällan på skam!
... Han tröttnade ej i bevekande svada,
och sedan han fått i kulturskördens lada
allt bråte från skånska och småländska byar,
hans jublande fröjd steg mot himmelens skyar.
För övrigt han flyttade allt utan krus:
både tempel och stenbyggda femvåningshus
och häradshäkten och kyrkogårdar
med de saligen hänsovnas minnesvårdar
och kreaturskättar och bröllopssängar
och väldiga stenrös och blommande ängar
och buxbomshäckar och gästgiveri
och allmogedräkter med flickebarn i,
kanoner och skedar och slagsvärd och nålar
och ruskiga brunnskar och ruttnade pålar
och göingekossor och svanar och bin
och lekfullt ringlande rankor med vin
och alla slags ting, som han prövade fina
— de må vara från Skinnatorn eller från Kina.
För en lekman är somt väl ett konglomerat,
men karlen har ordning själv i sin stat
och har skapat av ruckel och stugor och slott
ett Skåne, ett Sverige, ett jordklot i smått.
... Han känner var rännsten och husbyggnads-
grund
i medeltidens historiska Lund,
och det alltid har varit hans särskilda styrka
att överallt kunna finna en kyrka
varhelst en jordkoka lyftats av spaden

i den klassiska ärkebiskopsstaden.
Av synnerlig tjusning hans hjärta har glatts,
när han hittat en präktig begravningsplats
och får låta Pär Axel hemforsla liken
att vila bland lansarna och keramiken
och vittna med skinande nakna skelett
om framfarna tiders jordfästningssätt.
... Med ädel värdighet bär han sitt onus
som Bosebo sockens höge patronus,
och ofta hans mäktiga stentorsröst skalv
under kyrkans åldriga smålandsvalv.
Ty själavården uti sitt gäll
själv sköter han myndigt med dunder och skräll
och bestämmer själv både vandel och tro
i bygderna vida kring Bosebo
och ställer envar för sitt andliga forum
i Loci virtutum et peccatorum.
... I själ och stämma väldig och stark,
är han envåldskonung på självodlad mark,
och om stundom belackarna hålla sig framme,
i sin självkänsla städse förblir han densamme,
och andra till skam och sig själv till en tröst
kan han slå sig ett karlaslag stolt för sitt bröst
och säga frankt på sin högtidsdag:
Kulturen det är i alla fall *jag*.

Ja, Kulturen är sannerligen han. Så har det alltid varit, och hans anda skall säkert även i framtiden vila över hans verk. Den ene ord-

föranden har följt efter den andre, och flertalet har troligen varit till gagn och välsignelse. Styrelseledamöter ha kommit och gått, men Karlin har ständigt stått i spetsen och lett marschen, styrt och regerat — regerat i mer än en mening. Vad han ville drev han igenom med lock och pock i fast tro på att hans linjer voro nyttiga och de enda riktiga. Första gången han fick ge efter var väl egentligen när han, såsom han själv uttryckte det, måste vika för våldet och nödgades gå. Även i kommande dagar ämnar han ha en del att säga till om. Ty han har bestämt förklarat, att han kommer att gå igen och absolut dra den intendent i näsan, som försöker rubba hans linjer.

Redan som ung man lade Karlin i dagen, att han visste vart han ville hän och att han inte lät leka med sig. Från 1884 voro samlingarna någon tid inrymda i det nu för länge sedan rivna gamla Kuggis vid Lundagård. Snart behövde emellertid universitetet lokalerna för egna ändamål, och Kulturen blev uppsagd till ganska omedelbar avflyttning. Vart skulle man nu ta vägen? Den unge Karlin förklarade för rector magnificus, professor Wisén, att han helt

enkelt vägrade att flytta. »Är amanuensen galen?» frågade magnificensen. »Nej, men jag har ansvar», sade Karlin. »Jag kan inte flytta samlingarna ut på Lundagård, och jag betvivlar, att professorn har mod att göra det. Alltså bli vi kvar, tills ni lämnar oss magasinsrum.» Och därvid blev det.

Åtskilliga motsägelser har Karlin förstås fått röna i sina dagar, men han avväpnade dem alla, med kraftmedel eller med lämpor. Mest hade man väl att anmärka på, att han till sitt museum »för södra Sverige» släpade samman tusentals ting från världens alla hörn och kanter. Det såg ibland ut, som om Karlin hade för sig, att inom Kulturens ram borde inrymmas allt, som funnits, fanns och i all framtid skulle finnas på det samfällda jordklotet. Det var nog inte så särdeles långt ifrån, att hans tankar gingo åt det hållet. Han har uttryckligen vittnat om att hans ledande grundsats varit »strävandet efter universalitet, d. v. s. att intet av allt det, med vilket ande och hand i förening uppfört den mänskliga kulturbyggnaden, får vara principiellt uteslutet». Med den utgångspunkten bör man ju kunna anse nästan precis

vad som helst ha berättigad plats inom ett sydsvenskt kulturmuseum. Det finnes väl ingenting — ej ens bland det, som folk i vardagslag kallar bråte — som inte kan tänkas ha förutsättningar att på något sätt belysa den historiska och mellanfolkliga utvecklingen. Därför kunna besynnerligheter från både Kina och Tibet och Söderhavsöarna mycket väl ha hemortsrätt på ett museum i Lund, och buddistiska religionsföremål låta sig utan svårighet studera vid sidan av de gamla dyrgriparna i smålandskyrkan från Bosebo. Särskilt tre huvudavdelningar har Karlin lagt an på: vapen, keramik och textilkonst med dräkthistoria, och på dessa områden har han under årtiondenas gång skapat utomordentligt rikhaltiga serier av klarläggande åskådningsmaterial. Dock kan det icke på något sätt påstås, att han tappat bort den förtroliga känningen med det, som skulle ligga och alltjämt ligger närmast. Vid femtioårsfesten 1932 yttrade en man, som inte alltid menat alldeles detsamma som Karlin, några tänkvärda ord i det hänseendet. Det var styrelsens vice ordförande, biskop Rodhe, som sade: »Man kan icke med fog påstå, att Kulturhisto-

riska museet under de senaste tjugofem åren släppt sin primära uppgift att giva en bild just av vårt folks sed och odling under gångna tider. Det har alltjämt haft sina djupaste rottrådar i svensk mark, i skånsk jord. Men samtidigt har det ekumeniska draget framträtt allt starkare, enligt museets idé närmast såsom ram för svensk och enkannerligen sydsvensk kultur, upptagande förbindelselinjer mellan svensk odling och andra länders, varigenom utvecklingsgången i odlingens historia klarare skulle framträda.» Biskop Rodhe har ju här nästan ännu tydligare än Karlin själv angivit Kulturens syftemål. Däråt skänkte även riksantikvarien Montelius ett gott uttryck i ett tal vid tjugofemårsfesten 1907, då han angav museets uppgift vara att skapa en levande bild av den nordiska kulturen, som gått fram just över Skåne.

I samband med de barska striderna förra året om Kulturens framtid ägnades Karlin av Torgny Segerstedt en dråplig porträttstudie, som trots sin raljerande form innehöll mycket av dagsens sanning: »Bråkig, omöjlig, skränig och djävlig på många sätt, är han ändock en dunderkarl. Tänk på vad han uträttat. Tag av

er hatten, gott folk...» Men prästapågen från Brönnestad och Huaröd är inte bara ett oregerligt och vrålande vilddjur. Han har ett gott leende också, och han är i besittning av en humor, som försonat honom med ett flertal av livets kantigheter och varit en nyttig tillgång i många bataljer. Första gången jag stötte ihop med Karlin var för snart fyrtio år sedan. I arbetarnas dåvarande samlingslokal vid Råbygatan i Lund hade han inlåtit sig i dispyt med själva Axel Danielsson, och han kämpade bålt och gladeligen, med både vrede och skämtan. Rätt länge var politisk nitälskan ett framträdande drag hos Karlin. Om jag inte minns alltför galet, så var det han, som drev sin gode vän Johan Thyrén in på den statsmannabana, där han i flerehanda mått skulle skörda så mycken berömmelse.

Undertecknad äger en mångfald kära minnen från Kulturen. Under rätt många år hade jag nöjet att känna mig nästan som hemma där, skrev visor och småspex, hjälpte till att svärta Judas Iskariot på trettondedagskvällarna, bevittnade Heinz Hungerlands vilda runtolkningsförsök, slet tillsammans med Pär Axel och de

andra amanuenserna på väldiga tegelblock från S:t Mikael och S:ta Maria minor och hade diverse muntra besvärligheter vid höstmarknaderna. Aldrig glömmer jag, när Karlin en natt låst in mig ihop med Carl XII:s gunghäst och andra kostbarheter för att göra ett par visor färdiga till morgonen. Givande inspirationsmedel fattades inte, men det blev enformigt ändå. Man var åtskilligt vigare än nu, och jag lyckades i mitt djärva försök att rymma först genom ett fönster och sedan över grinden vid Adelgatan. Till min ursäkt vill jag framhäva, att visorna likväl blevo klara och eftermiddagen därpå sjöngos från estraden av »den svenske salongsskämtaren Johnsson» och andra framstående förmågor.

Grundgrävningarna i Lund förr i världen bilda ett särskilt animerat kapitel i Kulturens och dess intendents historia. Var helst man satte en spade i jorden, hittade man nästan alltid spår av byggnadsrester från Lunds medeltida storhetsepok. Karlin vaktade med yrvaken påpasslighet över skatterna och forslade med sig hem till museet så mycket han orkade med. I regeln var det främst genom hans rådsnabba

ingripande som de åldriga minnena räddades från förstörelse. Ej sällan kom det att skära sig med andra samlingars intressen. Vid ett tillfälle utfärdade riksantikvarien — det var gubben Hildebrand — förbud för Karlin att taga någon som helst befattning med vissa grävningsfynd, och en poliskonstapel var beordrad till platsen för att ge makt åt ukasen. Jag minns, hur intendenten kom som vanligt utan att på minsta sätt känna sig generad i sitt arbete av den s. k. ordningens upprätthållare. »Här får inte gravas», sa polisen. »Här gravas inte, här undersökes», svarade Karlin och fortsatte.

Karlins energi har alltid varit måttlös, oförliknelig. Han har besuttit en oemotståndlig förmåga att få folk till att gå in på vad han velat. Biskop Billing kallade honom en gång tiggarekonung. Ifall han i den egenskapen haft någon tänkbar medtävlare om högsta rangen, så skulle det endast kunnat vara Hazelius. Det finnes en väldig legendbildning om vad Karlin i detta fack uträttat. Ett par av de bästa historierna har han själv talat om. För många år sedan var han ute på en stor tiggerifärd genom hela landet. En tidig söndagsmorgon kom han

till Jönköping för att uppvakta brukspatron Friedländer. Denne låg ännu till sängs, men Karlin skulle resa från stan kl. 9 och hade inte tid att vänta. Långt efteråt har han berättat, hurusom morgonstund hade guld i mund eller åtminstone den varmluftsledning från Ebbes bruk, som i många år gjorde tjänst i Kulturens herrehus. Friedländer själv lär ha givit följande godmodiga skildring av vad som timade: »Där ligger jag, en gammal, hjälplös man, och över mig står en ung, kraftig karl med en hotfull uppsyn. Vad skulle jag väl göra?»

Av f. statsministern greve Arvid Posse fick Karlin vid ett tillfälle en ej alldeles obetydlig penningsumma till belöning för en — som han säger — fullkomligt omedveten harmlös vits. Greven gjorde svagt motstånd mot de energiska kraven, men Karlin förklarade, att de skäl, som anfördes, tydligen varit i säck, innan de kommit i *påse*. Posse gav till ett skratt och betygade, att den vitsen var så god, att han ville betala den med 500 kr.!

Emellertid blev det motstånd också här och där. Konsul Petter Olsson i Hälsingborg, som ombetts att teckna sig först på en lista för den

staden, ville inte skriva mer än 25 kr. Det beloppet vägrade Karlin att ta emot, emedan det skulle skada den fortsatta insamlingen. Konsul Nils Persson, den andre storpampen i samhället, skrev dit 500 kr. i stället. Längre fram fick Kulturen nej på en framställning om anslag från Malmöhus läns landsting. Det var konsul Olsson, som blev den bestämmande i fråga om avslaget. Han vädjade till Skånes upplysta allmoge att inte offra pengar på något så löjligt som att upplägga en samling av gamla eländiga jordbruksredskap, som endast vittnade om vår efterblivenhet!

Om Karlin skulle man kunna skriva ett oräkneligt antal spalter, ja, stora, stora böcker. Materialet är både ymnigt och trevligt och stått-ligt. All mänsklig gärning är bristfällig, och ingen har någonsin kunnat gå genom livet helt fri från klander, men här stå vi inför en man och ett verk av högre resning än de flesta, en särdanad personlighet, som med makalös kraft och uthållighet och under ett långt liv fyllt av oegennyttiga uppoffringar för högt strävande syften fört sina tankar till seger och slagit en fast och levande brygga mellan forntid och framtid.

Johan Ernst Rietz

*

Lunds stift har knappast ägt någon så mångelärd ordets förkunnare som Johan Ernst Rietz och inte många så idylliskt vackra herdetjäll som den gamla prästgården i Tygelsjö. Det var *man*, det var *ställe*, det var *bygd*. En av Rietz' ungefär jämnåriga ämbetsbröder, Feuk-Larifari, har om honom betygat, att han var en av stiftets »förnämsta prydnader, en man af lärdom, fromhet och outtröttlig verksamhet». På vetenskapens fält som på kyrkans och det praktiska livets har han gjort sitt namn ärat, och vittnesbörden om hans personlighets makt och mildhet tala vackert om en ädel och god människa.

Egentligen var han bleking till börden, född i Karlshamn 1815. Men det är ju gammal vana att räkna grannarna i nordost till vårt Skåneland. Sina flesta år kom för resten Rietz att

tillbringa nere bland oss, och med den gammalskånska Kristianstadsbygden hade släkten starka förbindelser.

Den äldste kände stamfadern var Hermann eller Erasmus Rietz, som i förra hälften av 1700-talet inflyttade från Tyskland till Blekinge och slog sig ned som trädgårdsmästare i Ronneby. Där föddes sonen Johan Fredrik Rietz, vilken som garnisonsklockare deltog i kriget mot Ryssland 1788—90. Dennes son Carl Fredrik blev med tiden skomakareålderman i Karlshamn. Johan Ernst var son till honom. Under sina läroår hade Carl Fredrik vistats en tid i Köpenhamn, och han kom ihåg engelsmännens bombardemang på staden. På gamla dagar, sedan hustrun gått bort, flyttade han till sonen i Tygelsjö, där han avled 1864.

Det goda skomakarefolket åtnjöt allmänt anseende i den lilla blekingestaden, men synnerligen väl lottade i fråga om denna världens goda synas de inte ha varit. En av Johan Ernst Rietz' döttrar, majorskan Maria Kallenberg, har i ett par utsökt vackra böcker berättat en del pietetsfullt bevarade minnen om fadern, hemmet och släkten. Hon för vidare en gammal

familjetradition, som visste förtälja, att Johan Ernsts moder på den lilla stadsgården i Karlshamn planterade ett träd för var och en av sina fyra söner. Den äldstes, Johan Ernsts, och den yngstes, Fredrik Rudolfs, växte och frodades, medan de två andra förtvinade. Häri ville modern se ett varsel om framgång i livet för sina två »lyckobarn». De blevo bägge präster. Fredrik Rudolf dog som kyrkoherde i Näsum.

Redan tidigt blev det klart, att Johan Ernst hade ett gott läshuvud. Fadern tyckte emellertid, att han borde välja något yrke. Mer än en gång kom modern sin vetgirige förstfödde till hjälp. Alla ljusstumpar, som blevo över, tog hon vara på, och vid dessa fick hennes Janne under vinterkvällarna idka sina studier, men »för husfridens skull hängdes en tjock ullschal för dörren, så att det ej skulle bli någon anmärkning på att ljus brann onödigtvis».

Genom en underlig ödets skickelse kom han att stöta samman med Paul Gabriel Ahnfelt. Denne var redan docent vid Lunds universitet men vistades uppe i Karlshamn som privatlärare. I sina »Studentminnen» omtalar han, hurusom Rietz vid slutexamen i lancasterskolan

1828 — tretton år gammal alltså — »genom träffande och säkra svar på der framställda frågor ådragit sig alla åhörarnas, särskildt några grosshandlares, uppmärksamhet». Ahnfelt föreslog en subskription för att ynglingen skulle få tillfälle att fortsätta sina studier. Det lyckades att få ihop 200 r:dr b:ko årligen under tre år. På detta kapital tog Johan Ernst studenten i Lund. De två första åren läste han under ledning av P. G. Ahnfelt. När denne sedan flyttade som kyrkoherde till Bosarp, tog brodern Nils Otto hand om ynglingen.

Från studentexamen, vilken avlades på det gamla viset vid universitetet, berättas en lustig historia. Den har Larifari till sagesman. C. G. Brunius, grekprofessorn och arkitekten — han, som träffades i domkyrkan alla dagar utom söndagar — skulle såsom dekanus examinera den unge Rietz. Med sin späda växt och sin utvikna skjortkrage föreföll denne som en liten tolvårsgosse. Spydigt frågade Brunius examinanden, om han kände till gossen Phaëton, som besteg solvagnen men ömkligen förolyckades. »Jo», svarade Rietz, »sagan förekommer i Ovidii 'Metamorfoser'», och han läste upp den ur minnet

på latin från början till slut. Den ofta rätt knarrige professorn skall ha blivit så förtjust, att han tog ynglingen i famn.

Så snart studentexamen var över, måste Rietz ge sig ut för att tjäna sitt bröd som informator. Det var hos en friherre Ulfsparre på Em i Kalmar län. Sedermera blev konditionen akademisk, och från 1835 fick Rietz ligga i Lund. Trots den omsorg han ägnade åt undervisningen fick han i alla fall tid att förkovra sitt eget vetande. I en av dotterns minnesskrifter meddelas några utdrag ur de dagboksanteckningar, som Rietz vid denna tid förde. Vi se, att han var en arbetsmyra som få. Ofta steg han om vinternätterna upp vid två- eller tretiden för att sköta sina studier. P. G. Ahnfelt vittnar också: »Han hade en jernflit och var stark som ett berg. Jag har aldrig sett någon kunna läsa och vaka så mycket som Rietz. Han satt ofta och lukubrerade nätterna igenom.»

Emellertid sörjde den unge mannen också för både hälsa och trevnad. Ute på landet kunde han hoppa i Emån den kallaste vinterdag, och han sökte gärna trevligt och bildande sällskap. Han läste Frithjof och Goethe, La Fontaine och

Walter Scott. I Lunds domkyrka hänfördes han av Thomander, och ute i Knästorp njöt han av Oscar Ahnfelt, »den andlige trubaduren». Han »fantiserade», »byggde luftslott», »besåg stjernorna» och önskade sig ut i stora världen. Någon gång kunde han gå till Thor Anderssons för att »prata, äta merafton och dricka öl».

Ett talande uttryck för hans sinnesläggning få vi ur en anteckning från oktober 1835: »Hjertligt önskar jag under denna dagbok, som härmed börjas, att jag ej uppsåtligen måtte vika från hvad rätt är, kraftigt motstå snaror, hvilka i omvexlande skepnader utläggas för en ynglings lättrörda sinne, alltid måtte vinnlägga mig om det goda, hafva den enda tillförsigten till Honom, som är Herre öfver allt i himmel och på jord, dagligen tillvexa i kunskaper, Föräldrar och Wälgörare till glädje, mitt kära Fädernesland i sinom tid till gagn och mig sjelf till förnöjelse; att jag alltid måtte med lugn och efter bästa vilja och förmåga söka motsvara det förtroende som visas mig genom öfverlåtandet af Herrskapet Ulfsparres enda barn, Gustaf, åt min handledning. Och måtte jag glädjas med fortfarande helsa, sinneslugn, förnöjsamhet.» I

februari 1836 skriver han, att han »befattade sig en smula med poeteri» och »talade med Genberg om Idealismen». Genberg var Paulus, blivande professorn, statsrådet och biskopen. Denne hade i Lund upprättat ett privatläroverk, något slags motstycke till senare tiders »studentfabrik» och »psykaskola». Där undervisade Rietz i franska, historia och geografi.

Trots allt som stört var Rietz färdig att vid 1838 års promotion mottaga den filosofiska lagern. Vid högtiden innehade han hedersrummet som primus, och det tillkom honom att föra de nya magistrarnas talan vid en hyllning för Tegnér, som till den akademiska festligheten rest ner från Växjö till sitt gamla universitet. Ultimus vid tillfället var sedermera domprosten W. G. Wetter i Växjö. P. G. Ahnfelt kände sig stolt över sin skyddsling. Han skriver: »Karlshamn har i alla tider haft heder af sina söner. Från det samhällets lärdomsskola äro, som bekant, åtskilliga ljus i verlden utgångna». Främst tänker han väl härvid på sin käre vän, jättesnillet Thomander.

Vid denna tid sysselsatte sig Rietz företrädesvis med filosofiska studier. Han disputerade på

en avhandling om spinozismen och förordnades 1840 till docent i teoretisk filosofi. Under några år var han e. o. amanuens vid universitetsbiblioteket, och 1841 utnämndes han till adjunkt vid Lunds katedralskola. Universitetet krävde ett ansenligt arbete av honom. I hela sju års tid hade han att förestå professur dels i teoretisk, dels i praktisk filosofi, med en mångfald tentamens- och examensgöromål. Två gånger uppfördes han på förslag till det sistnämnda ämbetet, sedan han meriterat sig med avhandlingar om Platos etik och om moralfilosofiens historia. Andra föredrogos emellertid, och högskolan syntes ej ha någon fast anställning till övers åt den mångsidigt uppslagsrike och fint bildade mannen. Liksom så många tidigare i liknande läge beslöt han att övergå i kyrkans tjänst. Hans åskådning och livsinriktning behövde ej ingiva några betänkligheter. 1848 prästvigdes han, tre år senare utnämndes han till kyrkoherde i Tygelsjö och Klagstorps pastorat. Kort därefter fick han prostetitel, och 1858 blev han kontraktsprost i Oxie kontrakt.

Under sin lundatid verkade Rietz med nit som medlem i det av biskop Faxe stiftade »Sällska-

pet för Skånes historia och beskrifning». Detta sällskap utgav åtskilliga skrifter av värde. Betydelsefullast var helt visst den framställning, som Rietz på sällskapets uppdrag utarbetade om »Skånska skolväsendets historia» (1848). Detta grundliga och sakrika arbete var fotat på omfattande forskningar i otryckta källor, i väsentlig mån danska. Henrik Reuterdahl, som den tiden hade ofantligt mycket att säga till om i Lund, var mäkta belåten, och alls inte utan självkänsla fastslår han i sina memoarer, att Rietz även begagnat »något» av en handskrift, som Reuterdahl kommit på spåren vid de forskningar han bedrev under sin riksdagstid uppe i Stockholm. Rietz var också verksam vid bildandet av Skånes fornminnesförening, och bl. a. ledde han dess första sammanträde.

Inom studentvärlden var Rietz högt uppburen. Detta framgår inte minst därav, att han, fastän tillhörande Skånska nationen, hösttermi-nen 1844 valdes till kurator för Göteborgs nation. I Carl Sjöströms »Skånska nationen vid Lunds universitet 1833—1883» står att läsa denna vackra värdesättning av hans karaktär: »Till sin person var han af ett särskildt blidt och älsk-

ligt väsen: aldrig hörde man af honom ett hårdt ord eller ett bittert omdöme. Derför hade han många vänner men ingen ovän.»

Främst som språkforskare var det emellertid Johan Ernst Rietz har låtit sitt namn gå till eftervärlden, och hans storverk var »Svenskt dialekt-lexikon», vilket med rätta betecknats såsom »ett jättearbete af forskareifver och samlareförmåga». Innan vi sysselsätta oss med denna Rietz' vetenskapliga verksamhet, skola vi något beröra vissa hans enskilda angelägenheter. 1840 hade han förlovat sig med Anna Maria Hallberg, en ung flicka, som utgått från ett enkelt allmogehem i Halland. De hade stiftat varandras bekantskap i Lund, där hon hade plats hos en prästänka, som likt så många i det läget före som efter henne satt upp ett matställe för att söka livnära sig på andras bespisande. »Ung och fager och med ett okonstladt stilla väsen gör den unga tärnan genast intryck på den unge magistern», skriver många år efteråt dottern Maria, och hon tillägger: »Sympatien är ömsesidig, och 1840 äro det unga paret förlofvade. Fästmannen 25 och fästmön 22 år.» Året därpå stod deras bröllop i London.

Rietz kom i ett svågerskap, som blev av den allra största betydelse för honom och hans verksamhet. En äldre syster till hans utkorade var nämligen gift med en mycket förmögen engelsk adelsman, chargé d'affaires Charles Manners S:t George. Om den engelske ädlingens bekantskap med den svenska bondedottern har Axel Kock, den nyligen hädangångne, i sin ungdom från trovärdigt håll hört en ganska romantisk liten berättelse. S:t George hade under en resa i Sverige kommit till ett värdshus, där hans blivande brud innehade tjänst. Uttröttad av arbete hade hon slumrat in i ett fönster. Främlingen, som fick se »den helt visst fagra tärnan», i denna situation, blev förälskad, och sedan hon fått ytterligare edukation, blev hon Lady S:t George.

Förhållandet mellan Rietz och hans anförvanter i England blev det allra hjärtligaste. Svågern understödde frikostigt de dyrbara forskningar och resor, vilka föregingo »Svenskt dialekt-lexikon». Detta verk har Rietz också tillägnat sin frände och mecenat i en ståtlig dedikation, där det heter: »På den graf, som gömmer den förgängliga delen af f. d. engelske

chargé d'affaires CHARLES MANNERS S:T GEORGE, denne vetenskapernas och sköna konsternas vän, hvilken i lifvet kraftigt uppmuntrade till och frikostigt befrämjade dessa vildblommors insamlande från svenska språkfält, nedlägges denna blomsterkrans med innerligaste tacksamhet af författaren.» Rietz omnämner i företalet, att hans svåger härstammade från en adlig ätt, som med Vilhelm Erövraren kommit till England från Normandie, och att av hans förfäder flera innehaft pärsvärdighet. Ytterligare hyllade Rietz sin släkting och välgörare genom att efter honom uppkalla sin äldste son, vilken med tiden kom att gå in i Skånska husarregementet. Charles Manners S:t George Rietz är nog ett av de märkvärdigaste namn som någonsin förekommit i svenska arméns rulla!

Omsider komma vi till språkforskaren Johan Ernst Rietz. Kort efter sin anställning som docent i teoretisk filosofi började han utgiva svenska medeltidsurkunder. Det blev en lång rad av åldriga handskrifter han med möda tydde. De kommo ut arkvis i form av akademiska disputationsavhandlingar under den gemensamma titeln »Scriptores suecici medii ævi».

Denna titel synes hans danske vän Christian Molbech ha funnit på. Till denne skrev Rietz 1843 ett brev (i Det kongelige Bibliothek i Köbenhavn), vari han framhöll, att skrifterna i fråga, »velat uttrycka det lif, som rörde sig inom folket, de idéer, hvari de uttalade sin bildningsgrad, sitt esthetiska sinne, sin religiösa tro» och att detta kunde för »litteraturhistorien, ja sjelfva den allmänna historien vara af största vigt». Rietz medhann i denna serie tre vederbörligen hopbragta och med titelblad försedda band, vilka av Molbech fingo smickrande omnämnanden, samt dessutom i disputationsform två band, vartill — enligt vad Axel Koch förmodar — sammanfattande titelblad knappast torde blivit utgivna. Esaias Tegnér d. y. anser, att dessa skrifter ofta bära vittne om att ha blivit framkastade av brådskande och tillfälliga akademiska krav, vilka icke medgivit nödvändig genomarbetning av den utgivna texten. Sedermera ha urkunderna i noggrannare form blivit på nytt utgivna av Svenska fornskriftsällskapet.

Rietz hade även i samband med textpublikationerna, enligt vad han meddelar i ett brev till Molbech, uppgjort planen på »ett Glossarium

öfver det utgifna samt grunddragen af svenska medeltidsspråkets grammatik». Härav blev emellertid ingenting. Betydande samlingar till en ordbok av det antydda slaget ligga alltjämt i Lunds universitetsbibliotek, men det är naturligtvis numera uteslutet, att de någonsin komma att bearbetas, då efter Rietz' död två så mönstergilla arbeten över fornsvenskan sett dagen som C. J. Schlyters »Ordbok till samlingen af Sveriges gamla lagar» och K. F. Söderwalls »Ordbok öfver svenska medeltidsspråket».

Emellertid ha Rietz' forskningar i medeltidssvenskan ingalunda blivit gagnlösa. En betydande del av vad han på detta område hopsamlat har införlivats med hans storverk, »Svenskt dialekt-lexikon». Här har han utfört en gärning, som utan tvivel är att jämställa med våra främsta svenska kulturbragder. Esaias Tegnér d. y. förklarar utan tvekan, att detta verk »vid sidan av Rydqvists 'Svenska språkets lagar' och C. J. Schlyters lagglossarer länge skall räknas såsom en af de förnämsta källorna för vår svenska språkforskning». Den väldiga volymen på över 1,700 tättryckta spalter förelåg färdig 1867. Man kan ana men knappast

förstå, vilken oerhörd möda som ligger bakom denna ordförteckning. Själv har Rietz samlat bygdemålsord i så stor utsträckning som det varit möjligt, bl. a. under talrika och vidsträckta resor till skilda delar av landet, och dessutom hade han lyckats intressera en mängd forskare och samlare för saken, även sådana i de svensktalande bygderna på andra sidan Bottniska viken och Östersjön. Axel Kock betonar, att man här finner »tusentals och åter tusentals ord, som ofta under någon annan form leva kvar eller ha nära anförvanter i det nuvarande rikssprået, men också sådana, som gått alldeles förlorade i detta, men ännu användas i de nordiska fornspråken. Ja, man anträffar även sådana, som försvunnit också från dessa, men om vilkas höga ålder man blir övertygad genom andra germanska fornspråk (forntyska eller fornengelska).» Esaias Tegnér d. y. ser ordbokens stora betydelse däri, att den »ej blott upptager sjelfva ordförrådet utan angifver också ordens etymologiska slägtskapsförhållanden, deras motbilder i närmare och fjärmare språk; den belyser dessutom folkets egendomliga seder och bruk, dess vidskepelse m. m».

Det har sitt synnerligen stora intresse att förnimma, huru Rietz själv uppfattat sin gärning och utstakat sina linjer. I förordet och inledningen till sitt lexikon yttrar han bl. a.: »Svenska landskapsmålen innehålla tusentals särdeles uttrycksfulla ord, som vårt skriftspråk ej använder... Det vore icke blott orättvist, utan även oklokt och skadligt, om man fortfarande ville i skrift skräda dessa ord, som nästan i hela vårt land af svenska folket brukas. Det innebure en orättvisa, emedan det i de flesta fall är så beskaffadt med dessa ord att de höra till det dyrbaraste språkarf, som våra fäder lemnat oss... Det högre skriftställeriet skulle derigenom komma att sakna många uttrycksfulla ord och skaldernas framställningar många träffande bilder samt nödgas, enligt Tegnérs uttryck, måla blott med vattenfärger.»

J. E. Rydqvist, samtidens store svenske språkman, hade åtskilligt att invända mot dialektlexikonet, något som han i brev meddelade Rietz. Härpå kunna vi naturligtvis ej ingå i en framställning som denna. Långt efteråt tager Axel Kock den kritiserade i försvar beträffande somt, och han understryker, att Rietz med fullaste

rätt betonar, att det redan då var hög tid att »för närvarande och kommande slägter bevara många af de gamla orden, innan den lifligt tilltagande samfärdseln, folkskolan och den nya bildningen tillintetgöra många fornord». I sistnämnda avseende är Esaias Tegnér d. y. av samma uppfattning och säger, att om än Rietz' etymologier icke alltid äro de bästa och om också hans verk har vissa för en nutidsfilolog lätt märkbara brister, så skall det »tvifvelsutan länge blifva en malmfull grufva icke blott för svensk, utan för skandinavisk, ja till och med för allmän germansk språkhistoria. Från denna synpunkt har det också rönt uppmärksamhet och erkännande af J. Grimm, S. Bugge och andra den filologiska vetenskapens stormän».

Så yttrar sig, som sagt, Esaias Tegnér d. y. Han var en man, som ansvarsfullt vägde sina ord, när det gällde att ge något omdöme. Uttalandet om Rietz skedde 1881 i »Svenskt biografiskt lexikon, ny följd». Bara fjorton år hade alltså förflutit sedan »Svenskt dialekt-lexikon» förelåg färdigt. Ytterligare har mer än ett halvt århundrade runnit undan. Man kunde ju ha misstänkt — så fort som allting flyter och änd-

ras — att dessa årtionden skulle ha helt spolierat vad Johan Ernst Rietz med sin forskning uträttat. Ganska upplyftande är det onekligen att läsa vad en av professorerna i nordiska språk vid Lunds universitet, Erik Noreen, säger så sent som det år, vilket nu är inne. I sin lilla artikel om Rietz i »Svensk uppslagsbok» förklarar han, att dialektlexikonet är »ett särskilt genom sin rikhaltighet fortfarande oumbärligt hjälpmedel för studiet av de svenska dialekterna och svenskt språk över huvud». Rietz och hans gärning torde alltså kunna anses ha hållit provet i utmärkt grad.

Det är en självklar sak, att ett verk av den halt och den omfattning som Johan Ernst Rietz' skulle röna erkännande från det allmännas sida. Hur oegennyttigt han än arbetade, föll honom dock berömmelse till. Sina många utmärkelser har han själv på titelbladet till »Svenskt dialekt-lexikon» i versaler sammanfört sålunda:

PH. D:R, KONTRAKTS-PROST, LEDAMOT AF K. NORDSTJERNE-ORDEN, RIDDARE AF K. DANEBROG, MEDLEM AF VITTERHET-, HIST. OCH ANTIQV:S AKAD., K. SAMF. FÖR UTGIFV. AF HANDSKRIFTER RÖRANDE

SKANDINAVIENS HIST., K. VITTERHETS-SÄLLSK. I GÖTEBORG, FYSIOGRAF. SÄLLSKAP. I LUND, K. DANSKA SÄLLSK. FÖR FÄDERNESLANDETS HIST. OCH SPRÅK, K. NORDISKA FORNSKRIFTSÄLLSK. I KÖPENHAMN, K. TYSKA SÄLLSKAPET I KÖNIGSBERG, SÄLLSK. FÖR POMMERNS HIST. I STETTIN, FINSKA LITTERATUR-SÄLLSK. I HELSINGFORS, HEDERSLEDAMOT AF FORNMINNESFÖRENINGARNA I NERIKE OCH SÖDERMANLAND.

Lejonparten av forskningsarbetet för dialektlexikonet bedrevs under de sjutton år Rietz var kyrkoherde och prost i Tygelsjö. Den åldriga prästgården där var inte bara idyllens utan också de rastlösa lärda mödornas hem. Maria Kallenberg har vackert talat om den fruktbara slätten, »där landets fetma framlyser ur de ymniga fälten», och om den ärevördiga korsvirkesbyggnaden med en ålderstigen väderflöjel högt över halmtaket och med gudsfruktan, gästfrihet och trevnad i de låga rummen. Runt omkring gården reste sig höga träd. Åtskilliga av dem stå för resten kvar den dag som är såsom skyddsvärn kring det nya prästhem, som byggts upp i det fornas ställe, sedan elden gått

förödande fram. Kyrkogården där bredvid var väl underhållen och full med blommor, och den föreföll alltid prästfolket mera som en vacker trädgård än som en de dödas boning. Den gamla korskyrkan med sina trappgavlar och sina skottgluggar från forna ofredstider hade ju ålderns patina över sig, även om senare tillbyggnader förstört den ursprungliga stilen. Rietz har själv i något sammanhang sagt, att när Brunius omtalade huru överintendentsämbetet tillåtit okunniga byggmästare förfuska våra gamla skånska kyrkor, brukade han alltid som exempel anföra Tygelsjö kyrka i främsta rummet. Nu står där sedan åtskilliga årtionden ett prov på senare tiders smak och arkitektinsikt. Där inne finnes ännu kvar renässanspredikstolen, i vilken även Rietz en gång förkunnade, altaret med sina sex bilder av Kristi förnedringstillstånd och mässingsljuskronan med äventyrliga minnen om krig och örlog.

Från tornet och från kyrkbacken hade man vid klart väder utsikt över Sundet och dess många seglare. Man påstods klart kunna se ljusskenet över Köpenhamn och raketerna, som sändes upp från Tivoli, och från ätte-

högarna i byn räknade man nära tjogtalet kyrkor.

Oftast lyste lampan från prostens fönster till långt fram på natten, där han satt med sina samlade forskningsskatter och hoparbetade det väldiga materialet utan att spara tid eller krafter. Innan han slöt sig för sig själv, gick han först omkring till de små syskonbäddarna och klappade ett och annat av de ljuslockiga huvudena — de kommo efter som åren gingo att överstiga både tio- och dussintalet: nio pojkar och fem flickor, om alla hade fått leva. En vinter hemsöktes trakten av en yrkestjuv, som gjorde inbrott på flera ställen. När han blev fast i en grannförsamling, erkände han för länsmannen, att han en natt stått flera timmar vid Tygelsjö kyrka just utanför prostens fönster, där det varken fanns rullgardin eller fönsterluckor. Länge väntade han på att lampan skulle släckas. Till sist tröttnade han och gick till andra gårdar, där ingen flitens lampa hindrade honom. Denna händelse har blivit besjungen av A. U. Bååth i en dikt, som han kallar »Nattens tankar» och som finnes införd i samlingen »På gröna stigar»:

— — — — — — — — — — — — — —

Ett anlete tärt av sprit och strapatser,
en trasklädd, lurande ondsint fyr,
som rett sig ur blodiga äventyr,
med kniven han satte i bygderna skräck,
och länge han kostat floder av bläck
till länsmansrapporternas tungrodda satser.

Förbittrad han skådar den höga pannan,
som fram sig lutar därinnanför;
hans rätta stämning den helt förstör,
han tänkt sig att taga av huset skatt
så här en bister och läglig natt;
och krafteder svär han en efter annan.

Men forskarens penna på papperet glider
och stänker de funna tankarna ner;
ett barnsligt löje kring läpparna ler,
när fynden, som ute bland folket han fått,
den stränga forskningens prov bestått —
nu har han sitt arbete klart omsider!

— — — — — — — — — — — — — —

Och mannen där ute med undran stirrar;
i människoöga förr han sett,
men aldrig ett sådant sken de gett —
det huset är vaket! Han vänder om
med fjät mer rappa än då han kom,
och ut han i storm och mörker irrar.

Namnkunniga män från Nordens alla länder gästade ej sällan Tygelsjö prästgård och dryftade lärda ting med husets herre. I postväskan kunde där ligga brev från både Elias Fries och Jacob Grimm. Denne senare hade Rietz en gång råkat i Lund och sedermera under en av sina utlandsresor besökt i Berlin. Med Danmark hade prosten de bästa förbindelser; bl. a. hörde C. J. Thomsen till hans umgänge. 1845 hade Rietz varit med i Köpenhamn vid det stora nordiska studentmötet. Tidigare hade han en gång gästat hemma hos Johan Ludvig Heiberg och även stiftat bekantskap med makan, den utomordentliga Johanne Louise, och modern, fru Gyllembourg, vilkens »Hverdagshistorier» med stor förtjusning lästes i prostgården. Ett utsökt nöje var det också, när prosten frågade de sina, om de ville »höra lite' Holberg» eller när han tog fram en eller annan av Oehlenschlägers tragedier. Till Lund fick familjen vid promotioner och andra högtidliga tillfällen följa med i den stora heltäckta vagnen med C-fjädrar, och i de ungas sinnen väckte det en stämning av svärmeri att få åskåda lagerkransningen, lyssna till musiken och sången i domkyrkan och i Bo-

taniska trädgården och deltaga i promenaden på Lundagård.

Bland sina församlingsbor var Rietz vördad och avhållen. Maria Kallenberg säger: »Blid och kärleksfull som han sjelf var, god mot fattiga och sjuka, hvilka senare han flitigt besökte, hade han förmåga att vinna allas hjertan med sin stora vänlighet». Dottern tillägger för övrigt, att han »var gerna skämtsam och begagnade då ofta danska glosor»! Det var ingen lätt sak att komma till Tygelsjö efter Jacob Berndt Kallenberg, Rietz' närmaste företrädare, om vilken det vittnats, att »hela församlingen anlade sorgdrägt efter honom vid hans död, som om det varit en deras nära anhörige». Typiskt är vad Larifari på ett ställe berättar. Han skriver: »Då biskop Thomander, alltid fyndig i valet af bibelspråk för sina kyrkotal, en gång höll visitation i Tygelsjö pastorat, inledde han sitt tal med följande språk: 'Paulus hafver plantat, Apollos hafver vattnat, men Gud hafver gifvit växten' (Korinth. 3: 6). Hvad den verksamme företrädaren grundlagt bemödade sig den samvetsgranne efterträdaren att bevara och förkofra.» Även Larifari har endast de

bästa ting att yttra om Rietz: »I sitt enskilda lif var Rietz en gentleman, älskvärd och fin i sitt umgängessätt. Måhända hade han från gentlemännens eget land, England, der han ofta gjort besök, hemtat sitt *savoir vivre*.»

Även i praktiska saker var Rietz förfaren och anlitad. Oxieborna, som i regel ha gott omdöme om folk, kallade den lärde prosten till ordförande i styrelsen för sin förnäma häradsbank. Såsom sådan tjänstgjorde han från 1855 till sin död. Hans bild, målad av Bruno Hoppe, hänger uppe i styrelserummet bland präster och bondpampar och andra.

Det hejdlösa arbetet ända från barnaåren hade undergrävt den starkes hälsa. En kvalfull sjukdom kom, för vilken bot ej fanns, och en sommardag 1868 slutade Johan Ernst Rietz sitt verksamma och välsignelserika liv, ej mer än femtiotvå år gammal. Dödsbudet inspirerade till några verser, som stodo att läsa i Snällposten och i vilka det bl. a. hette:

Han är död! — det dystra budskap vi
Höra hvar och en med sorg och smärta,
När det gäller mannen, hvilkens hjerta
Ingen tvekan kännt att offra i

Vetenskapens tjenst ej blott sin möda,
Utan sjelfva helsan låtit öda.

I samma tidning skrev ämbetsbrodern, teol. d:r Severin Cavallin i Vellinge, en dödsruna, i vilken bl. a. vitsordades, att »den okufliga viljekraften och den outtröttliga ihärdigheten voro hos Rietz förenade med en stor blidhet i lynnet, en vänlighet och en välvillighet, som gjorde ett angenämt intryck på alla, som med honom kommo i beröring och tillvunno honom deras hjertan».

Ute i församlingarna lever ännu hans minne kärt och aktat, och hans vetenskapliga gärning är alltjämt forskningen till glädje och gagn.

Esaias Tegnér d. y.

*

När biskop Edvard Rodhe en novemberdag 1928 i Lunds domkyrka vigde stoftet av Esaias Tegnér d. y. till griftero, gav han honom titeln »vårt universitets och vår stads mest frejdade namn, med arvets glans och med den glans, som han själv fogade till detsamma». Att bära upp ett namn med den klangen är ej alltid någon lätt sak. Tyngden kan verka tryckande även på en livsgärning med hög resning. Den store skaldens sonson behövde varken skämmas för släkt- eller förnamn. Hans personlighet och verk gjorde dem än mera kända och aktade än de förut voro.

På fädernet stammade han från hjärtat av Småland. Genom farmodern hade värmländskt blod kommit in i släkten, och modern stod i nära frändskap med den berömde juristen C. J. Schlyter. Brodern Elof hade för resten räknat

ut, att hans släktled, om man går så långt tillbaka man kan komma, hade inslag från ej mindre än sex främmande nationer. I stamträdets grenar finnes det män och kvinnor av norsk, tysk, österrikisk, holländsk, engelsk och fransk börd.

Nere i Kellstorps prästgård föddes Esaias Knutsdagen 1843, ett ansenligt stycke »söder om vägen». Själv har han en gång i ett direktörstal i Svenska akademien nämnt vackra ord om »detta land längst ned i söder, där sädesaxen buga djupt kring hvita stugor och synranden tecknas af mjuka bokskogsvågor och af sundets segelhvimlande blåa yta». Emma Bendz, som ju var prästflicka från Äspö, hälsade gärna på i Kellstorp, och hon har bl. a. berättat, hurusom den gamle prosten ofta lät barnen sjunga farfars sånger, »Nu han svävade kring», »Till tings, till tings» eller »Kung Ring med sin drottning till gästabud far». Då brukade han stå bredvid pianot, ögonen strålade, ett lyckligt leende spred sig över de något fårade dragen, och den kära pipan slocknade, medan han helt sakta för sig själv viskade de välkända orden.

Esaias gick i skolan i Lund. Han hade ännu ej fyllt sjutton år, när han blev student. Han har själv talat om huru han en decemberdag 1859 infann sig hos biskop Thomander för att få hans underskrift i egenskap av eforus på sitt betyg. För den store biskopen bevarade han genom livet en varm beundran. Till en början tvekade han om han skulle gå den naturvetenskapliga eller den humanistiska vägen. Efter fem år var han färdig med sin kandidatexamen. Den omfattade följande ämnen: österländska språk, grekiska, latin, moderna språk, isländska, historia, teoretisk filosofi, praktisk filosofi, estetik och matematik, och han hade sammanlagt tjugo betygsenheter, en summa, som han själv betecknade som »ett oanständigt tal» — han menade därmed, att lärarna varit alltför frikostiga. Sedan han disputerat på en avhandling i arabisk grammatik, promoverades han till filosofie doktor såsom primus och förordnades tjugotvåårig till docent i semitiska språk. Efter sju år blev han adjunkt i jämförande språkkunskap, och lika länge dröjde det sedan tills han erhöll professuren i österländska språk. Under sin ungdom dvaldes han gärna i den

krets, som samlade sig kring den snillrike Albert Lysander. Dit hörde bl. a. Carl Herslow, Viktor Rydberg och Martin Weibull. Vid denne senares sida medverkade Tegnér i Akademiska föreningen. Bl. a. höll han vid en lördagssoaré föredrag om våra dopnamn.

Tegnér hade ännu ej fyllt fyrtio år, när han 1882 invaldes i Svenska akademien. Där sutto då bl. a. Carl Snoilsky och Viktor Rydberg, Louis de Geer, Hans Forssell och Carl David af Wirsén. Det var för övrigt enda gången efter akademiens första instiftande som någon hållit inträdestal över ett annat ämne än sin företrädare. »Om poesiens språk» hade Tegnér valt till föremål för sin framställning; den som förut innehaft stolen, var inte död i vanlig mening och kunde ej hyllas.

Från den tiden var Tegnér vid sin bortgång ensam kvarstående i akademien. Den som då kom närmast kallades nitton år senare, och två av ledamöterna 1928 voro ej ännu födda, när Tegnér tog sitt inträde. Han hälsades välkommen av sin lundensiske ämbetsbroder Gustaf Ljunggren, som i entusiastiska ord gav uttryck åt sin beundran. »Skarpsinnigheten och lärdo-

men», sade han, »äro hos Eder nära förtrogna med fantasien, och då dessa båda träda upp i det offentliga, låna de stundom af denna förtrogna väninna dyrbara smycken, ja ibland hela drägten. Ni har visat, att grundligheten är väl förenlig med behaget, och att en språkundersökning kan utan fara föras in på gränserna av ett vältalighetsstycke. Synes för många filologien, i jemförelse med poesien, såsom ett ökenland, så måste likväl den, som så dömer, medgifva, att Ni har der funnit oaserna.» För resten högtidlighölls samtidigt hundraårsminnet av farfaderns födelse, och Ljunggren yttrade bl. a.: »Om honom, den snillrike språkkonstnären, som icke har lemnat Eder arflös, påminner Eder allt i denna stund... Säkert förnimmer Ni i detta ögonblick flägten från en annan verld. Han, icke jag i min ringhet, är den, som här bjuder Eder det rätta välkommen.» Tegnérs föredrag var ett vältalighetsprov av högsta rang. »Poesiens rike har inga en gång för alla utstakade gränser», yttrade han bl. a. och fortsatte: »Hvarje originellt begåfvad skald är en Columbus, som drager åstad på upptäckts- och eröfringståg för att lägga nya trakter af verklighetsprosan un-

der poesiens välde... Man egde fordom helt visst ofta ej tillräckligt öga för lifvets hvardagsverklighet. Men omvändt blir nu också den poesi snarast misstänkt för onatur, som djerfves att skåda lifvet från helgdagsstämningens soliga höjder... Den realism är blott halfgången, som från verkligheten undantager dess ena, ej alldeles ovigtiga hälft: den ideala.»

Säkerligen har detta land icke ägt många så lärda män som Esaias Tegnér d. y. Han var den store allvetaren. Kufiska mynt voro honom lika litet främmande som Ninives och Babylons kilskrifter och gotländska silverfynd. Han skrev om svensk rättstavning och om afrikanska negerspråk, om österländsk besvärjelse och västerländsk folktro, om kol och kål och smörgås, om familjenamn i Sverige och ortnamn i Normandiet och om växternas benämningar. Hans språkbotaniska uppsatser äga ett alldeles särskilt behag. Är det inte den mest förtjusande dikt, när han skriver: »Vi höra de små klockornas klang. Men kanske är det så, att vad som i blommornas värld är klockors ljud, det förnimma människobarnen såsom smekande doft!» Hans hjärta jublar över naturens härlig-

heter, och det gäller om honom själv vad han säger om blomsterkonungen: »han ser på hela Guds underbara värld med så vidöppna, strålande barnaögon, och hans vakna fantasi gnolar ständigt för oss så originella och muntra små visbitar, att vi tycka oss höra skaldehjärtat slå under hans professorsfrack». Ty skald var också *denne* Tegnér. Hör vad han vidare har att säga om Linné: »Då glädja vi oss hjärtligt med den gamle och hålla av honom, även om vi tycka att ett och annat är en smula naivt. En skald som ej är litet mer naiv än vanligt hyggligt folk är det nog på det hela intet mycket bevänt med. Med andra ord, en stor skald — och vi kunna kanske vidga uttrycket till *en stor man* — är gärna alltid innerst inne ett stort barn.»

Tegnér ägde ett språkbehandlingens fulländade mästerskap som få. Hans ord strålade av klarhet. De lärdaste ting lade han fram i de enklaste uttryck. Han var på samma gång vetenskapsmannen, språkkonstnären och diktaren, som förenade grundlighet och tankedjup med fantasi och finess. Det blev lätt att förstå honom, även när han rörde sig med invecklade

saker, och det var alltid en njutning att läsa hans eleganta stil. Själv har han uppfunnit ordet »vardagsfilologi», och i det, som därtill hörde, var han mästaren, som bildade skola med sådana lärjungar som Adolf Noreen och Axel Kock, bägge med tiden hans kamrater bland de aderton, och dessutom åtskilliga andra. Han har en underbar gåva att göra allting levande och åskådligt. När han t. ex. skall ge prov på dubbeltydiga ord i svenskan, blir det en sats som denna: »I går, när vår stackars kära flicka med två tunga knyten i sina båda händer skulle springa ur vägen för en mängd kor, slant hon omkull utför en brant klippa, här nära vid eder å.» Och när han polemiserar med nystavarnas överdrifter, får han ihop ett aktstycke av följande dråplighet:

»Till hvilket område än vår tanke vänder sig, mötes den af ord, vanliga och oumbärliga, som genom den nya *årdningen* tvingas att byta om *sjick ock jestalt. Gott* och *ont, glatt* och *sorjligt, sjämt* och *alvar* — allt får ett främmande utseende, när vi betrakta det genom de glasögon eller, för att tala mera *modärnt,* genom den *pängsné,* som Rättstavningssällskapet med väl-

villig hand sätter framför våra ögon. Vi må tänka på *mänsjor* eller *jur* eller *väkster*, på höga *bärj* eller på *jupa* dalar — allt ter sig som nytt. Vi må med målaren tala om *sjangertavlor* och porträtter eller med poeten sjunga om *morgondags-* (d. v. s. *-daggs-*) *pärlan*, som *sjimrar* på blommans *själk*, eller vi må i allra nyktraste prosa *jöra afärer* med en *lantmann* om ett *jött slaktjur* — ändringarna äro där. Vi kunna lyfta vår blick upp till *sjyarnas* och *rängnets* regioner, ja låta den aningsfullt höja sig till och med *åvan fiks-sjärnornas valv* till *världs-altets* högste *härre*, nya former möta oss däruppe, lika visst som de åter vänta oss, när vi rikta blicken nedåt till den *avgrund*, där vårt släktes lede fiende *jävulen*, den ock *lusifer* kallas, har sitt mörka tillhåll. Allt ifrån vår moders första *viskning* intill *salm-juden* vid den *grav*, *vari* vi skola finna vår sista *vila* följa dessa sällsamma *ord-sjepnader* oss troget genom både *juvt ock lett*.»

Som professor kom Tegnér ej att verka synnerligen länge. Andra uppgifter kallade på honom. Av största vikt voro de, men i alla fall måste man beklaga, att han nödgades avbryta

en bana på den jämförande språkforskningens område, som utan tvivel skulle fört honom till en ställning bland de stora märkesmännen. Hans upptäckt av palatallagen var ett genialiskt fynd. Tegnér och hans danske vän Vilhelm Thomsen gjorde detta rön ungefär samtidigt, men de ville inte gå i vägen för varandra utan läto ett par tyskar slåss om äran.

1884 kallades Tegnér till medlem av bibelkommissionen, och i den verkade han sedan i trettiotre år, en hel mansålder. Det är en gärning av stora mått han där utfört. Ingen kunde i högre grad än han vara skickad för den tolkareuppgift som här väntade. Hans språkliga lärdom och hans överlägsna stilkonst voro lika värdefulla tillgångar, och säkert står vårt folk till honom i större tacksamhetsskuld än till någon annan för den kyrkobibel som omsider blev färdig. Särskilt i Gamla testamentets poetiska böcker har han åstadkommit mästerverk av utomordentlig höghet och stilskönhet. För den, som skriver detta, berättade han vid ett tillfälle, att översättningen av Jobs bok var det arbete, som varmast legat honom om hjärtat. Här har han också nått ett sällsamt språkets majestät.

Meningarna bröto sig väl då och då om de ledande principerna, och t. ex. Karlfeldt har uttalat sin tvekan »om den vördnadsvärdaste av urkunder i allo vunnit på att överflyttas till dagens språk». Redan i sitt inträdestal i Svenska akademien hade Tegnér givit följande uttryck åt sin uppfattning: »en bibelöversättning, en kyrkohandbok, en psalmbok göres ej blott för ett nu lefvande slägte utan för många efterföljande. Men den, som vill skrifva för kommande tider, han må ej begagna ett språk, som redan för den närvarande är föråldradt.» På bibelkommissionens vägnar har han formulerat sitt ideal så: »en översättning, som i möjligaste måtto troget uttrycker författarens tanke så som författaren själv skulle ha uttryckt den ifall han skrivit på översättarens språk».

I första delen av samlingsverket »Under Lundagårds kronor», vilken utkom till universitetsjubileet 1918, hade Tegnér inne en minnesgod skildring av »Lund för femtio år sedan». Han framhåller där, hur mycket av det som 1918 var gammalt och vant, år 1868 icke ens av den djärvaste fantasi kunde anas. Icke hade man då kunnat tänka sig, att svenska kyrkan

om några årtionden skulle ha, icke en Karl XII:s bibel utan en Gustaf V:s, att ett damoklessvärd då skulle hänga också över Wallins psalmbok och vår gamla katekes, att kyrkohandboken under årens lopp skulle ha fått en mångfald ändringar och hotas av ännu fler, att almanackan, »Sveriges mest lästa bok», då ej mer skulle kännas vid de sju sovarna, de fyrtio martyrerna, Polykarpus och Zephyrius och andra helgon, utan ha ersatt deras namn med andra, helt alldagliga. Och härtill skulle komma, att alla dessa gamla skrifter då, på regeringens befallning, skulle tryckas med en så vedervärdig stavning. Tegnér var ironisk: åtskilliga av dessa förändringar voro hans egna verk.

Likaledes framhåller han, att de ärevördiga män, som 1868 mottogo teologie doktorshatten, ej förmådde ana, att de hade en samtida, då ännu en obemärkt skolman i Umeå, som en gång skulle vålla en söndring i vår svenska kyrka av större omfattning än någon som förut ägt rum, ända sedan den tid då Gustaf Vasa och Olaus Petri bröto med katolicismen — en skolman som femtio år senare skulle ha hundratusental av trosfränder ej blott i vårt land utan

bakom Atlanten och som skulle ha sänt missionärer långt bort bland mongoler och kineser. Med den skolmannen kom Tegnér själv att bryta mer än en lans till försvar för sin bibelöversättning. Han hette P. P. Waldenström.

Vad stavningsreformen beträffar, så var Tegnér, som vi redan sett, i förhållande till Adolf Noreen och de andra herrarna konservativ eller nästan reaktionär, och striderna blevo skarpa nog. I Svenska akademien stod han emellertid som den radikale och rönte länge starkt motstånd. När en vänsterregering i det nya seklets första decennium tog upp frågan till avgörande, skedde lösningen väsentligen på Tegnérs program rörande v- och t-ljuden, och man torde väl kunna säga, att Fridtjuv Berg inte förmått genomdriva sina ändringar utan Esaias Tegnérs stöd.

Svenska akademiens ordbok var ett annat verk, åt vilket Tegnér kom att skänka många års trägna strävanden. Det dröjde visserligen ända till 1913, innan han, sjuttioårig, blev det stora företagets ledare, men han hade varit med redan om ordbokens planläggning, och han genomläste i trettio års tid allt som utgavs, i ma-

nuskript eller korrektur eller bådadera. Hans efterträdare har också vittnat, att »en mångsidigare, sakkunnigare och värdefullare granskning är svår att tänka». För ett värv som detta ägde Esaias Tegnér håg och daning i högre grad än de flesta andra. Han, om någon, var boksynt, språklärd och ordkunnig. I ett brev från ungdomsåren skämtar han med »den förderfliga lusten att alltid hänga näsan i böcker — roliga eller tråkiga — n'importe, blott det är böcker». Vid ett annat tillfälle har han yttrat, att han icke kände något större nöje än att gripa sig an med ett nytt språk, dess grammatik och dess ordbok. Vad särskilt modersmålet beträffar, så har han en gång i Svenska akademien förklarat, att »även språket har sin roll i hävdaforskningen, och om man sagt, att 'svenska folkets historia är dess *konungars* historia', så kan man ock påstå, ej blott som en paradox, att svenska folkets historia är dess *nominas* och *verbs* historia».

I alla hans skrifter tog hans häpnadsväckande belästhet uttryck. Ett citat, ett exempel, en klarläggande synpunkt bjöd sig genast. Det blev sakrikt och sakligt, men aldrig trycktes

framställningen av detaljernas mångfald. Allt ordnade sig till överskådlighet, vidd och hög sikt. Det kan ifrågasättas, om svensk prosa någonsin haft en behagligare konstnär. Han var meddelsam, bred och fryntlig, men tappade aldrig bort sig och sin tankegång i de ofta lekfulla orden. Formen i hans skrifter kunde vara populär, även för den i vetenskapen oförfarne njutbar och begriplig. Men det var forskarens slagruta som ledde, ett skarpsynt verklighetssinne, som fullföljde uppslagen, och en osviklig metod, som fastslog de vunna resultaten. Av den språkliga sakkunskapen har hans avhandling »Om genus i svenskan» betecknats »såsom en av de förnämsta monografier över svenskt språk som vi hittills äga, ja, kanske som den utmärktaste».

Över hela Tegnérs väsen låg det ljus och hjärtlighet. Flärdfriare människa kunde ej finnas. När han fick ge något av sig själv, strålade blicken. Humorns, det gudomliga infallets, gåva besatt han. Det kunde blixtra kring honom. Men blixtarnas ljus gav också värme, värme, som varar. När Böök på sin »Resa i Sverige» hälsade på som främling i sin gamla lärdomsstad, skrev han: »Har man tryckt han-

den på gamla vänner och fått värma sig i det blida solsken, som omger Esaias Tegnér d. y., så har man haft fullt utbyte av Lund.» Det var något förtröstansfullt över den gamle, även sedan ryggen böjts och livet prövats av sorger. När han var ung, hade han en gång i ett tal vid Nordiska festen i Lund sagt: »Jag vet ej af mer än en tid, som är bättre än vår, och den heter framtiden». Rätt många år senare yttrade han i Svenska akademien de trosfriska orden: »Ju vidare rymder av mänskligheten utveckling historien sammanhåller för sin blick, dess mera känner hon sig böjd att lova vårt släkte en framtid, bättre än de tider, som varit.» Det var idealitet i både ynglingens och den mogne mannens ord.

När Esaias Tegnér fyllde åttiofem år, trycktes några verser, som kanske ännu kunna läsas:

Namnet fick du i arv, men din egen är du.
Själv gav ditt namn du glans, och högrest bär du
tänkarens huvud med mildhet i drömmarens öga,
seende klart och leende ljust mot det höga,
leende ljust mot alla du möter på vägen.
Högt gick din blick, och din gärning var djup och
trägen.

Tidevarven du såg, deras röster du hörde,
fram genom tusende gåtors mängd du oss förde.
Ordet blev liv, och ordet blev kraft av ovan,
ordet blev sant och stort, ty med hjärtegåvan
klarögt lade du fram det doldas mening,
gav oss anda och ord i högsint förening.
Heliga skrifters själ av ditt snille tyddes;
mänskligt blev Herrans ord, och i glädje vi lyddes,
trodde oss liksom förstå vad vi dunkelt anat.
Himlastegen har du och ditt språk oss danat.

Vid graven på Östra kyrkogården, sedan den gamles kista sänkts i jorden, yttrade en annan diktare, som tillika i egenskap av professor och dekanus förde sin fakultets talan, bl. a. följande varma ord:

Ur österlandets sägenbrunn han öst,
och skrifters dunkla gåtor har han löst.
Men kärast blev dock främst av allt
det svenska språkets manliga gestalt.

Den vida världen kände han som få;
hans hjärta slog för stora som för små.
En hövding var han i sitt enkla skick
med tänkarviljan och sin milda blick.

Genom hela sitt liv, rikare på årens mängd än de flestas, räddade Esaias Tegnér det stora

barnet, om vilket han så vackert talat i sin beundran för Linné. Blick och sinne voro öppna för alla och allt, och i varje tankeriktning, varje redbart strävande sökte han se något gott, utan att därför ett enda ögonblick behöva förneka ärlighetskravet mot sig själv och de rättesnören han satt för sin forskning och sin samfärdsel med tankar och människor. Han var en god man och en stor man, och även för dem, som ej fått lyckan att i livet möta hans ljusgestalt, skall han länge tala ur sina verk — verk fyllda av snillets och det varma hjärtats rikedom.

MARTIN WEIBULL

★

Om Lund under adertonhundratalets första årtionden var den tegnérska geniens högsäte, så kan det med samma fog sägas, att seklet, som sjönk, stod i strålglansen av Martin Weibulls allt behärskande personlighet. Han glömmes aldrig av den, som sett och hört honom, allra minst om det beskärts en att få träda hans överflödande rika väsen nära. Den, som skriver detta, vet ingen, av vilken han för livet mottagit så beståndande värden som av den snillrike historieprofessorn, ungdomsvännen, tankarnas och talets konstnär.

På allt sågs det och hördes, att han var en av undantagsmänniskorna. Det tycktes rent av, som om hans daning och hans bana av goda makter alldeles särskilt lagts till rätta för vad han skulle varda och verka. På själva julaftonen kom han till världen 1835. Fadern, som var

postmästare i Landskrona, tillhörde en släkt, som en gång inflyttat från Sönderjylland till Skåne någon gång på 1600-talet. Den härstammar från en ort som heter Vejböl. Modern ledde sitt ursprung från skåningar på Bornholm. Det har sagts, att snillets skarpblick och fantasiens livlighet skulle stamma från mödernet, medan den nitälskan för det praktiska livets mångahanda ting, som följde Martin in i det sista, vore ett arv från faderns sida. Hur som helst: säkert är, att börd och hembygd redan av begynnelsen givit hans sinne dess inriktning, känslan av de två länderna, som flyta samman och äro ett. Själv har han i mogna år givit vackra uttryck åt vad som i det stycket besjälat honom. »Ett, varur man aldrig löses, är hembygdens natur», skrev han en gång. »De tavlor, ur vilka vi först lärde att uppfånga de skönhetsglimtar, som genomblixtra denna vackra värld, förlora aldrig sin makt över våra sinnen. Vår synkrets förstoras, det är sant; den himmelsrand, som stöder sig å ena sidan på Rönnebergs högar, å den andra sjunker i det blåa vatten, där Köpenhamns tornspiror dunkelt, seelandska skogar mera tydligt fram-

skymta — det, som först väckt den aningsfulla längtan mot ett fjärran — den är ej mer så omätlig för mig som förr, men hur finner jag ej den och mycket under den särskilt vackert!» Man skulle kunna säga, att Martin Weibull genom själva sin härkomst var danad till att bliva talesmannen för Skånelandets stora uppgift att ligga där enande och förbindande land och folk i det nordiska riket.

Detta avser ej att bli en levnadsteckning, som steg för steg följer Martin Weibulls bana. Han blev som ung Svedelius' docent, och fick efter en ganska utdragen adjunktstid sluta som professor i historia. När han 1853 kom till Lund, hade Akademiska föreningen två år tidigare fått »ungdomsborgen», såsom han älskade kalla den röda byggnaden, färdig att öppna sina portar för studenterna. Där skulle bli ett kärt hem för hans drömmar och strävanden. Rätt snart kom han in i en krets av unga män med begåvning utöver de vanligas och med lågande håg för frågorna, tidens och de gamla. Albert Lysander, den snillrike latinaren och allvetaren, var en lysande medelpunkt. Kring honom samlade sig män som Christian Cavallin, Fred-

rik Braune, Simon Warburg, Oscar Swahn, Otto Thulin, Julius Humble, Carl Herslow. Viktor Rydberg hade tidigare varit med. Nu kom Martin Weibull, något längre fram bröderna Tegnér, Esaias och Elof.

Lysander kom snart att äga det herravälde inom akademiskt ungdomsliv, som förut utövats av Talis Qualis och dennes jämnåriga. Det var en natur av glans och styrka, och den tretton år yngre Weibull rycktes in i hans trollkrets. Långt, långt senare har han om den beundrade äldre vännen yttrat hänförda ord, som för resten i så gott som allt kunna äga tillämpning på honom själv. Det gäller ej sällan om Martin Weibull, att när han skildrar samtida, får bilden i mångt och mycket hans egna drag. Om Lysander heter det: »Vilken rikedom av tanke och stämning, under umgänge och samtal... Orden kunde komma om stort och smått, men plötsligt, i ett ögonblick hade en tanke skjutit som en raket genom rymden, och allt var nytt i ny belysning... Men ej alltid flöt detta oavlåtligt strömmande själsliv genom de stora tankarnas land: det speglade också på sin yta den omgivande världen, det yttre livet, och

då sattes väl stundom groteska bilder i kvickhetens skimrande strålljus, målade därför, 'att så roar mig att måla'. Där funnos vingade ord, de blevo 'bevingade'. Där funnos träffande ord, och sköts det med satirens pilar, de träffade. Men mestadels var det dock fantasi, kvickhetens brokiga fjärilar, som här lätt fladdrade kring i solskenets förskönande ögonblick.» Vi, som minnas Martin Weibull, kunna vi tänka oss ett bättre självporträtt?

Väl blev det ordnat för att han fick förbindelser på de vägar han helst önskade. På Vittskövle som informator i den Stjernsvärdska familjen kom han in i den skånska herrgårdskretsen, för vilken han alltid bevarade en så varm sympati, och hos generalkonsul Ewerlöf i Köpenhamn fick han sin blick för det danska skärpt och vidgad.

För Martin Weibull var den skandinaviska tanken alls inte någon utopi. Den stod för honom oföränderligt såsom levande verklighet: gammaltidsverklighet, nutidsverklighet och framtidsverklighet. När han efteråt tänker på det första av de nordiska studentmöten, som han deltog i, det i Kristiania 1856, säger han om sig

själv: »Hur obeskrivligt oklar var man icke då, hur full av fantasi, nästan fantasisjuk, slav av intrycken utifrån, men också hur djupt mottaglig för alla intryck och med all inre oklarhet i alla fall en klingande resonansbotten för det allmänt mänskliga, sådan man kanske ej mer skulle kunna vara det.»

Fantasien slocknade aldrig. Mer och mer blev det allmänt mänskliga det allmänt nordiska. Som ingen annan var han de stora studentmötenas man. Där hade han lyssnande öron och strålande blickar och varma sinnen. Högstämda kunde hans ord ljuda, men inte heller för de praktiska vägarna var hans uppsåt främmande. I Kristiania 1869 betygade han om sitt eget universitet, att det var »ställt på gränserna mellan tvenne huvudområden för nordisk odling, inom en trakt, som äger förenade de dyrbaraste minnen från bäggedera, Saxos och Tyge Brahes bygd, som även varit Lagerbrings, Dalins och Agardhs fosterbygd». Med skaldisk stämma prisades det lundensiska lärosätet för att det »hört de första tonerna av den sång, som skänkt åt Norden detta epos, i vilket med allt vad svenskt språk äger tjusande

ämnet från andra sidan fjällen målas, att det bevittnat den store svenske sångarens möte med honom, som på andra sidan Sundet först sjöng i samma nordiska toner, att det bevittnat den nordiska ungdomens första sammankomster och så blivit förunnat att vara en av utgångspunkterna för det nordiska livets nyare riktning».

I det föredrag, som han vid samma tillfälle höll »om medlen till befordran av en närmare förbindelse och samfärdsel mellan de nordiska universiteten, särskilt med avseende på deras studerande ungdom» gav han åtskilliga uppslag, som man säkert än i dag skulle ha gott av att fullfölja. »Ydun», den nordiska studentkalendern, som han och Otto Borchsenius redigerade med Carl Ploug, den lågande skandinavskalden, såsom överskyggande ande, blev visserligen inte långlivad. Men ett verk av de dagarna äger alltjämt välsignelserikt bestånd och har under årtiondenas lopp varit av den allra största betydelse för utbytet mellan nordiska högskolor. Jag menar det stipendium, vilket liksom »ungdomslottet» grundades med sång. Weibull hade fått första tanken, men Ploug skänkte namnet: Tegnér-Oehlenschlägers stipendium.

Det ligger skandinavismens hela tjusning i namn som i sak.

När den nordiska rörelsen vid sekelskiftet vaknade till nytt liv, var ingenting självklarare än att Martin Weibull med all sin ungdomlighets glädje skulle skänka den sin omhägnad och vård. Vi hade den »stora» Nordiska föreningen, såsom vars uppgift han i stadgarna så utomordentligt angivit att fostra till »samförstånd, samliv och samkunskap». Så fanns det Lunds studenters nordiska förening också, till väsentlig del bestående av yngre akademiker, som stodo Weibull och hans tankegång nära. Vad det fanns entusiasm på den tiden, och vad helt enkla pojkar trots allt kunde komma åstad! Själva topparna av Danmarks kultur bjödo vi in, och ingen sade nej, varken Georg Brandes eller Høffding eller Troels Lund. Ännu mindre en skandinav som den förträfflige historikern Johan Ottosen, svärson till Sönderjyllands store Gustav Johannsen, eller min gamle vän, diktaren och upptäcktsresanden Mylius-Erichsen, vilken om några år skulle komma att ljuta hjältedöden bland Grönlands isar. När jag nu skriver detta, har jag framför mig en runa,

som jag för mer än trettio år sedan sökte rista, då Martin Weibull rycktes hädan. Jag talar där om ett tillfälle, när jag ett par år tidigare såsom sekreterare för Studenternas nordiska förening i Weibulls sällskap var tillsammans med en av det dåvarande unga litterära Danmarks främsta män — det var för resten Karl Larsen. Han hade farit mer än de flesta och träffat många, men han ägde knappast ord nog hänförda, när han sedan i skrift återgav de intryck Martin Weibulls karaktär gjort på honom. »Och jag vet», skrev jag den gången, »många andra främlingar, med vilkas minnen från ungdomsstaden på den skånska slätten Weibulls bild är oskiljaktigt invävd.» Det vittnesbördet var sant.

Monumentet uppe på Sliparebacken, som i våra dagar undergått en välbehövlig förnyelse, är Martin Weibulls skapelse. Säkerligen hade ingen annan än han med sina vänskapsförsänkningar på den andra sidan kunnat genomföra tanken att på det gamla slagfältet samfällt resa en försoningens vård. Planen kunde synas sårande, rent av utmanande för de danska känslorna, men Weibull hade förtroende. Han visste,

hur saken skulle skötas. Sedan han lyckats vinna J. N. Madvig, Danmarks store man på den tiden, för sin idé, var motståndet brutet. När monumentet på tvåhundraårsdagen avtäcktes, yttrade Weibull besjälade ord om att det stod där såsom ett minne, som kärleken rest på graven. »Det betyder», sade han bl. a., »att vi kunna se på segrarna och nederlagen utan förebråelser, utan bitterhet och utan sorg, med ett ord, att vi vilja allvar av det ord, som ljudit till oss från en annan släkt, mången gång kanske som en tom fras: våra minnen äro gemensamma.»

Detta monuments ursprungshistoria är nog inte för många känd. Ej det minsta tvivel kan råda om att Weibull i sina idéer haft hjälp från en dansk 1600-talsskald vid namn Henrik Gerner. Själv hade denne en gång varit nära att falla offer för striderna om Skåne, och han har i ett stort epos förhärligat Christian den femtes inbillade krigsbragder. Diktverket heter: »Dend store nordens-konnings K. Christian dens femtis berømmelige land-togs oc aff Gud forleente lyckelige seyervindingers ilias.» Där Gerner slutar skildringen av slaget vid

Lund står i hans bok en teckning i form av en gravvård. Från texten till den har Weibull hämtat de verser, som alltjämt läsas på lundamonumentets ena sida: »Her ligger kekke mænd etc.». Orden på den andra skall konung Oscar den andre ha formulerat, när han gästade Lund en gång under den tid då monumentet var under uppförande.

Weibull lämnade även sin medverkan till Carl X Gustafs staty på Malmö stortorg. Man skulle tycka, att tanken på denna stod knappast skulle ha tilltalat hans känslor. Men han såg tingen med historikerns blick. Pfalzarens stora problem hade varit att träffa en ny ordning i den skandinaviska Nordens statsförhållanden. »Ur denna och ej ur vårt århundrades nationella synpunkter, med vilka detta hade föga gemensamt, bör han bedömas.»

Vida bättre förstår man Weibulls varma svärmeri för att få rest ett minnesmärke över Margareta, unionsdrottningen, Margareta Valdemarsdatter, såsom han helst kallade henne. Det var en av hans älsklingstankar, och den hade vid skilda tider olika form. Helst ville han nog ha ett fyrtorn, som skulle kasta sina strålar

över det folkförbindande Sundet, och det borde resas på jord, som hämtats från Nordens alla länder.

Det är svårt att skilja på detta och detta, när man talar om Martin Weibull. Han var mycket på en gång, allt i ett och allestädes närvarande. Städse befann han sig på rörlig fot. Han gick knappast, han sprang. Någon har sagt, att han dansade fram. Dagligen, ja, vid nästan varje tid på dagen mötte man honom ute på Lundagård, livlig och impulsiv. Och det var inte ofta man såg Martin Weibull ensam. Än syntes han i sällskap med en ämbetsbroder dryfta någon akademisk angelägenhet, än var han inbegripen i samtal med någon av stadens borgare om en eller annan kommunal fråga, än åter var det någon eller några av de unga, som han utvecklade sina idéer och meningar för. Alltid var han upptagen och hade bråttom. Man begriper i själva verket inte, hur han kunde få tiden att i någon mån räcka till. Folk sade, att han splittrade sig. Kanske var det så. Men alla och allt gjorde anspråk på honom, och han var inte bland dem, som gärna draga sig undan.

För övrigt hörde det till hans livsåskådning,

att en historiker ej får hålla sig främmande för det verkliga livet. »Han kan», säger Weibull, »ej undvara samtidslivet, lika litet som konstnären kan undvara naturen. Historieskrivaren behöver studera problemet människan, som det framträder i den livfulla världen, ej blott som det skymtar fram för honom ur det förflutna. Han behöver öva sin opartiskhet på de samtida, lära sig, hur ej allt är stort, som bär sig åt, som om det vore, och att ej allt är så litet, som det ibland synes.»

Under ej mindre än aderton av sina sista år hade Martin Weibull rika tillfällen att i Lunds stadsfullmäktige göra dylika övningar i fråga om smått och stort, och även Malmöhus läns landsting gav honom i det hänseendet ett fruktbart studiefält. I det kommunala var han rik på uppslag, och om han än ingalunda alltid eller ens merendels med sin vältalighet lyckades bringa kamraternas flertal över på den sida, där han själv stod, så ha åren, som sedan följt, i mycket visat, att det var han som såg klarast.

Hans ämbete lade starkt beslag på honom. Historia är ju — och var ännu mer då för tiden

med de olika förberedande examina — ett av de mest lästa ämnena, och under en lång tidsföljd skall han ha haft omkring tvåhundra tentamina om året. Länge skötte han ej endast den historiska vetenskapen utan också statskunskap och geografi, och i sistnämnda ämne höll han de första universitetsföreläsningarna i vårt land.

Weibull i katedern — det var någonting för sig, något helt oförlikneligt att se och höra. Här fanns ej ett spår av magister, ingenting av läxans torrhet. Det var liv och flamma och helt uppgående i stora tider och mäktiga personligheter. Väl var det vetenskapsmannen som talade, men lika mycket konstnären, ty de två voro hos honom förbundna till ett. Själv har han en gång om den gamle historikern Abraham Cronholm sagt, att denne »ägde ej den skapande fantasiens gåva, varförutan ingen verklig historieskrivning finnes». För sin del ansåg Weibull, att »i den store historieskrivaren lever en bunden skald; i stället för inspirationen står här blott en annan kraft: det klart söndrande förståndet». »Det är denna gåvornas egendomlighet», sade han, »som gör den store historieskri-

varen i själva verket ännu sällsyntare än den store skalden.»

Inte sällan hände det, att andra göromål hade fördröjt honom, när han kom ilande in till skaran, som väntade i lärosal n:r 1. Med några hastiga steg var han uppe i katedern. Han lät handen glida genom det artistiskt tillbakastrukna håret, det kom spelande liv i det mångbeprisade Goethehuvudets självfullt markerade anletsdrag. Stundom kunde det dröja, innan han kom riktigt i gång. Han grubblade synbart, viskade, stammade. Det var, som kämpade han med uttrycksmedlen. Men så brast fördämningen, orden strömmade fram, burna av stora syner, av konstnärlig rytm och glöd. I dessa ögonblick var det — för att bruka hans egna ord om den av honom högt beundrade Thomander — »liksom tankarna, ögonblickets bevingade genier, trängdes på hans läppar för att jublande alla vara med». Det var inspirerat och inspirerande. Man satt helt fängslad, och det fanns stunder, när man lät pennan sjunka för att endast lyssna och njuta.

I sin roman »Ödets man» har Ossiannilsson på ett drastiskt sätt, dock präglat av den största

beundran, skildrat en dylik föreläsning. »Varje sats var fulländad», säger han, »hade den kostat kamp, var den också fullgången. Den kunde nedskrivas och tryckas med detsamma.» Weibull stod alltid i katedern eller rättare sagt svävade kring däruppe — att sitta stilla och läsa upp ur ett papper hade för honom varit en omöjlighet. Och det var inte bara stämman, som hade ordet, också minspelet och gesterna. Edv. Lehmann, som nog till väsen och sätt i somt kunde påminna om Weibull, har berättat om hur denne beledsagade »sin tale med vexlende minespel i det fornemme, klare, fint rynkede ansigt och med graciöse, næsten zarte gestus med hænderne». Detta har avseende på ett enskilt samtal, men gäller minst lika mycket det offentliga framträdandet. »Han talte mere med hånden end noget andet menneske, jeg har kendt nord for alperne», säger Lehmann.

En alldeles särskild bravur hade Weibull att runda av eller måhända snarare spetsa till en föreläsning mot slutet, samla det hela i en strålande bild, en gnista. »Om man varit på teatern, hade man applåderat», säger Fredrik Vetterlund i en vacker minnesteckning över Martin

Weibull. »Så med ett... en handgest, en bugning... trippade besvärjaren mot dörren... Det var förbi.» De sista orden äro Ossiannilssons. Vi två sutto där samtidigt, och jag instämmer.

Mer än en gång har det beklagats, att Weibull på grund av mångsidigheten i sysslandet ej i sin forskning hann med så mycket som man av honom väntat och hoppats och som han själv satt sig före. Må vara, att det synliga verket, som han lämnat efter sig, kunde varit fylligare. Ringa är det i alla händelser icke, i synnerhet om man tager hänsyn även till de så högst betydelsefulla samlingar rörande Skånes historia, som han hopbragt och skänkt offentlighet. I en klass för sig bland hans skrifter står väl boken om Gustaf II Adolf. För någon tid sedan letade jag fram den på nytt, och jag njöt av de historiska perspektivens storslagenhet, av de handlande personligheternas levande mänsklighet, av stilens överlägsna behag med samma andakt som när jag första gången hade skriften i min hand. Sedan dess hade i alla fall närmre fyrtio år gått, och det allra mesta här i världen har blivit ett annat. Säkert äger svenskt språk

ej många motstycken till detta glansfulla verk.

Det var för arbetet i fråga som Weibull av Svenska akademien erhöll Karl Johans pris. Ofta var det på tal, att den vittra institutionen vore betänkt att kalla honom till en bland de sina såsom belöning för hans litterära förtjänster. Ingen utmärkelse hade den tiden kunnat anses bättre på sin plats. Vetterlund, som stod Wirsén mycket nära, har berättat, att denne en gång för honom sagt, att akademien väntade på det stora verket om Kristina för att göra Weibull till sin ledamot. »Han blev icke ledamot», tillägger Vetterlund lakoniskt. Boken om Kristina blev heller aldrig färdig. Han hade arbetat på ämnet i många år, samlat ett stort material och i åtskilliga terminer föreläst över henne, som i hans ögon ej var allenast »den store Gustaf Adolfs dotter», utan en självständig personlighet av egna mått. Yngste sonen blev det förunnat att sätta det weibullska namnet på ett verk om den omstridda drottningen. Det är ägnat »Memoriæ patris».

Någonstans skall också *det* omtalas. Låt det ske här! Martin Weibull ägde en väsentlig an-

del i tillkomsten av Sydsvenska Dagbladet. D:r Herslow har berättat om saken, när tidningen kunde fira jubileum 1920. Han omförmäler, att han den tiden var fullt upptagen av sin lektorsbefattning och sin affärsverksamhet såsom försäkringsaktiebolaget Sveas huvudagent i Malmö och så föga bevandrad på det publicistiska området, att allt vad han i den vägen presterat var blott ett par bokanmälningar i Göteborgs Handelstidning. Aldrig hade han haft en tanke åt tidningsmannavärvet, då en dag i februari 1870 två av hans lundavänner, professor Odhner och d. v. akademiadjunkten Weibull, helt plötsligt inträdde hos honom, »fulladdade av iver och entusiasm». De hade funnit det harmligt att, då Stockholm ägde flera dagliga tidningar och Göteborg nu hade två, Skåne och den sydliga delen av landet alltjämt saknade en dagligen utkommande tidning, och de hade livligt ventilerat möjligheten att få en sådan till stånd. Därvid hade de naturligtvis först tänkt på Lund, men då den stadens affärsliv ej gåve utsikt till någon synnerlig annonsinkomst, ville man hellre ha utgivningsorten förlagd till Malmö och hoppades nu, att d:r Herslow skulle

åtaga sig uppgiften. Själv säger han, att han då verkligen var allt annat än villig därtill. Men då de försäkrade, att *de* skulle sköta skriftställeriet och att man för affärerna och kontoret naturligtvis skulle skaffa sig en ekonomidirektör, så att Herslow endast skulle ha att någon stund på dagen (eller natten) »titta till» sakernas gång, gick han slutligen in på förslaget... Nå, hur blev det då med medarbetarna från Lund? — D:r Herslow svarar själv: »Ja de, ja. Odhner skrev tre gånger, därav en gång i ett politiskt ämne, Weibull tre eller fyra uppsatser 'om studentlivet i Lund för 100 år sedan'. Därefter återvände de till den vetenskap, för vilken de i så hög grad intresserade sig och som de också i lika hög grad prydde. Det var gångna tiders historia, ej dagshistorien, som de ägnade sitt livsverk. De nöjde sig med att genom sin impuls ha satt tidningsföretaget i gång. För dagspressens arbete hade de varken tid eller fallenhet.» *Den* kärran fick Herslow själv dra. Och han drog ju bra.

Aldrig har ungdomen i Lund haft en varmare vän än Martin Weibull. Han behövde ej göra sig till eller spela. Saken var så oerhört enkel.

Genom hela sitt liv förblev han tjugoårsstudenten, även sedan lockarna vitnat. Ingen var honom för ung. Alla kunde förtroligt närma sig honom, såvida han inte gjorde närmandet själv, och han behandlade de unga så, att envar såg i sig själv den, som han allra hjärtligast omhuldade. Av sina sprudlande infall, där satiren ofta kunde vara besk nog, gav han oss frikostigt del, och genom förtroendet växte han naturligtvis ytterligare i våra ögon. Akademiska föreningen var hans stora kärlek. Dess uppgift skulle vara att bidraga till en allsidigare utbildning genom umgänget mellan äldre och yngre, genom utbytet mellan olika kynnen, åsikter och studieriktningar. Den betraktade han som »en förskola för livet, ställd utanför portarna till lärohuset».

Såsom ung student tog han med lust del i det samfällda liv, som av ålder kallats det »sociala». Med tiden blev han Akademiska föreningens ordförande, och i tolv år skötte han med glans den sysslan, städse korad ånyo med hänförelse. Två nationers inspektor var han jämväl. Det var han, som i sin person fick bära ansvaret för att vältalighetens konst och höga anda icke

vansläktades i ungdomsborgen. Mångfaldiga äro de stunder, åt vilka han skänkt glans och helgdens lyftning. Vid Nordiska festen 1889 talade han över namnen på minnets bautasten. Ernst Ahlgren var en av dem, som gått bort. Sällan har svensk talekonst nått högre än när Martin Weibull då sade sina djupa ord om »dunkla makter, urkrafterna i tiden», om »livets tanke och dödens som bröder». Mäktiga äro slutorden: »Och livets tanke lyfter ibland dödens upp på sin arm, trycker honom till sitt hjärta och smeker honom, till dess dödens tanke en dag har blivit starkare än livets. Då slår han sin arm kring sin broder och kväver honom.»

Två akademiska högtidligheter stå med alldeles särskild styrka i min hågkomst. Det var Nordiska festen i mars 1899 och Tegnérsfesten med det efterföljande hälsningsgillet den 4 oktober samma år. Vid det förra tillfället hade jag — sannolikt i främsta rummet genom Weibulls tillskyndan — fått göra mitt första offentliga diktareuppträdande med talet »för Nordens kvinna». Den saken har nu inte betydelse för någon annan än mig själv. Martin Weibull

gjorde dagen stor. Sedermera älskade han att kalla den för nyskandinavismens födelsedag. Det var i de tiderna när våldet och tyranniet härskade hårdast i det gemensamma nordiska fäderneslandets södra och östra gränstrakter, i Sönderjylland och i Finland. Med indignationens patos och med röst, som darrade av rörelse, talade Weibull om brotten, som begåtts, och med glöd och kraft visade han hän på Nordens samhörighet och andliga enhet: »vårt nordiska folk — folket, som är och förbliver *ett*, fast det talar tre munarter liksom fordom Hellas'».

Så var det Tegnérsfesten och hälsningsgillet på hösten. Martin Weibulls ingivelse och ordkonst ha knappast haft ett stoltare ögonblick. Valter Runeberg, bildhuggaren, skaldens son, som skänkt Lund så många skönhetsvärden, var med på tegnérsminnets stora dag. Förloppet är skildrat så olika. Det kan därför vara skäl att gå till källan. Ingen annan finns än det referat, som en tjugotvååring skrev på kvällen, medan festen ännu pågick. Däri heter det, sedan redogörelse lämnats för de traditionella talen:

»Därefter besteg professor M. Weibull talarestolen, hälsad med en vältalig applådsalva. Fin-

land gällde hans tal, och vid hans första ord 'Finland är här!' gick liksom en våg av rörelse och förväntan genom salen. Talaren ordade ej förgäves om den sympati, vilken Finlands namn alltid väcker i nordiska sinnen, om den prövning Finland lidit under detta år, som historien skall minnas såsom dess nödår, då man ville kläda ett levande och livskraftigt släkte i liksvepning, om dess trohet och tacksamhet mot tsaren-befriaren, vid vars staty, rest av Valter Runeberg, det finska folket uttryckt sina känslor av sorg. Det fogade sig så egendomligt, att till tegnérsnamnet slöt sig i dag också runebergsnamnet. Talaren utbragte under upprepade och ihållande bifallsyttringar ett leve för Finland, i denna krets representerat av bildhuggaren Valter Runeberg.»

Hänförelsen visste inga gränser. Med sina improviserade ord hade Martin Weibull överträffat sig själv, och Valter Runebergs rörda tack markerade ännu mer stämningens styrka.

Om Martin Weibull skulle böcker kunna skrivas, stora böcker med varje sida fylld av innehåll och liv. Han var på samma gång skandinaven, skåningen och lundensaren som ingen annan. I Skandinavien var Skåne den förbindande länken och Lund av ålder medelpunkten

för dess odling. Och för honom själv bar språket, som han talade, vittne: varken svenska eller danska eller skånska utan ett slags högre enhet! Han talade skandinaviska. Det var mer än en skämtsam studentklyscha!

Många historier och legender äro i svang om Weibull. En stor del av dem har beröring med det förhållandet, att han ej hade lätt för att bli färdig med vad han hade för händer. Detta åter sammanhängde med att han aldrig kunde få någonting bra nog. Han eftertrådde fullkomligheten. Trots all sitt väsendes älskvärdhet var han för sättarna en verklig fasa. Hur många korrektur han än fick, såg det sista ungefär likadant ut som det första. Pontus Sjöbeck, den förträfflige biblioteksmannen, har talat om hur det gick till 1882, när Weibull till högtidligheterna vid det nya universitetshusets invigning hade anordnat ett praktfullt historiskt festtåg. Den utomordentliga beskrivningen, som alltjämt kan läsas med stort utbyte, blev naturligtvis inte färdig förrän i sista ögonblicket. Nya korrektur och revider lästes till långt fram på morgonen, allt medan pressarna gingo. På det sättet kom det att foga sig så, att av skrif-

ten i fråga finnes ett betydande antal varianter. Samlare i stil med dem, som sätta värde på feltaggade frimärken, kunna möjligen finna sådant trevligt att veta.

För oss, som voro unga, när seklet gick in, skall Martin Weibull städse stå som en ljusgestalt. Några enkla verser, som vid universitetets 250-årsjubileum skrevos i studentkårens festskrift, torde ärligt tolka våra känslor gentemot honom:

En man, som räckte för allting
och alltid var med överallt.
När i talarestol och kateder
du såg hans ranka gestalt,
som blixtar kommo hans infall
i lekfullt skimrande tåg,
— det var diktarekynne i själen
och ynglingadröm i hans håg.

De hurtiga stegen sprungo,
hans öga spanade jämt;
i hänförelse kunde det stråla
och le i ett skoningslöst skämt.
Han tänkte med hjärna och hjärta
och med konstnärsbildernas flykt,
och liv gav hans eldsjäl åt hävden
och liv åt de drömslott han byggt.

Mot stora tider tillbaka,
mot stora tider framåt
gick hans skarpsynta forskarevandring,
hans aningars högvälvda stråt.
Ej hindrande motstånd fick finnas
för det mål, som i drömmen han sett,
där allt, som har skandisk tunga,
hade funnit sig åter till ett.

Han var eld och flammande låga,
när han talte om brödernas nöd,
om dåden mot Sönderjylland,
om den finska frihetens död.
Och ordens tändande värme
gav alla oss unge sin tro,
när högt över skiljande tider
hans entusiasm byggde bro.

De stunderna aldrig förgätas,
när han stod under ungdomens tak
och förde i helig vrede
de förtrycktas heliga sak.
Gestalten blev stor för ens öga,
och anden växte med den,
— det kom siareglans över dragen
hos Nordens och ungdomens vän.

Ty ungdomens var och förblev han,
— professorn var alltid student.

För glädjen i ungdomshemmet
har ingen varmare känt.
För stora idéer och drömmar
ej en yngling mer käckt kunde slåss,
... han levde och föll i sin gärning
som den yngste studenten bland oss.

På Hugo Gebers Förlag har förut utkommit

SVENSKA HERRAR

av ERIK WÄSTBERG

Pris 4: 50

PRESSUTTALANDEN:

»Att Wästberg är en både kunnig och rolig porträttör kommer man snart underfund med. — För dem, som intressera sig för att lära känna känt folk, är boken i hög grad läsbar.»
(Claes Lindskog i S. D. S.)

»Erik Wästberg debuterar nu med en trevlig volym, där han samlat en del karaktäristiker av några, mestadels offentliga män i vårt land. — Utöver de samlade konterfejen får man här som biprodukt ett mera pregnant intryck av porträttörens egen intellektuella och stilistiska egenart.» *(Otto Järte i Sv. Dagbl.)*

»Erik Wästberg hör utan tvivel till dem av huvudstadspressens journalister som ha det lättaste handlaget och den piggaste blicken. — Säkert är att många komma att få mycket roligt åt alla tjugu herrarna.» *(Erik Nyblom i Dag. Nyh.)*

»Man har roligt åt de allvarliga herrarna och när de mindre högtidliga sprattla fram kan man inte låta bli att beundra porträttörens självsvåldiga kvickhet, hans förmåga att ge den rätta snärten i det rätta ögonblicket och hans talang att vara svidande ironisk utan att ge dödsbringande sår.»
(Waldemar Swahn i St. T. D.)

»En i eminent grad rolig bok. — Det är stora och ovanliga författaregåvor Erik Wästberg demonstrerat i sin debutbok. — En utomordentligt kvick och rolig och stimulerande bok.»
(Knut Hagberg i N. D. A.)

»Wästbergs karaktäriseringskonst är sakligt ärlig och artistiskt högt uppdriven och den gör i regel modellerna full rättvisa.»
(Gustaf Ullman i Soc.-Dem.)

»Redaktör Erik Wästbergs samling är förvisso en bok, som i hög grad förnöjer sin läsare.» *(Rickard Lindström i Ny Tid.)*

Uppsala 1935. Almqvist & Wiksells Boktryckeri-A.-B. 35495

Pris 5 kr.

6000383736
Göteborgs universitetsbibliotek

JOHN JOHNSON
BOKBINDARE
GÖTEBORG

2.25